ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ
ДИМИТРОВГРАДА

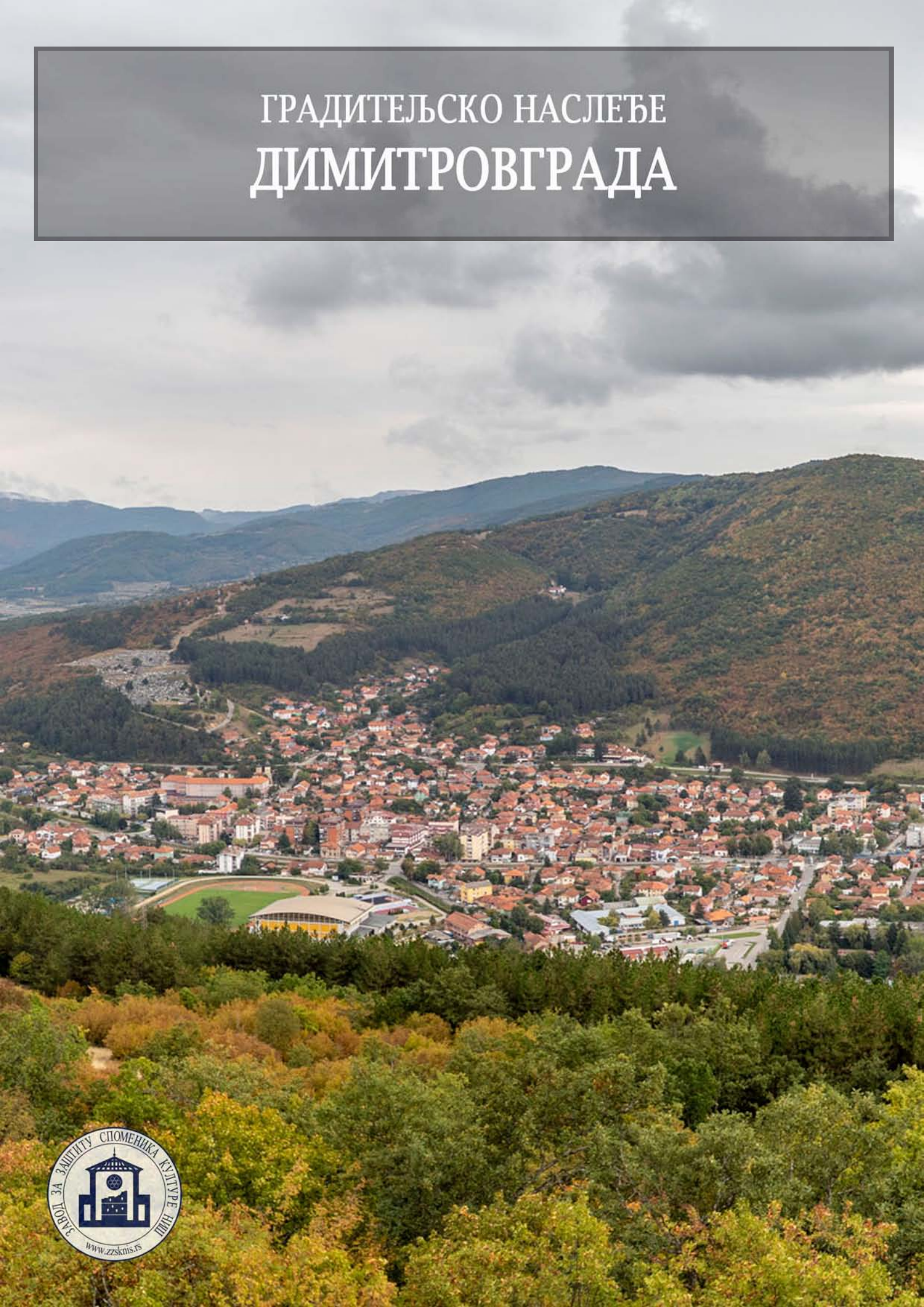

ПРЕГЛЕД ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ДИМИТРОВГРАДА

Систематско истраживање (рекогносцирање) дела општине Димитровград у циљу евидентирања објеката, локалитета или целина са споменичким својствима

Покровитељ
Министарство културе и информисања Републике Србије
Издавач
Завод за заштиту споменика културе Ниш
www.zzsknis.rs
За издавача
Љиљана Берић
Аутори
Ђорђе Стошић
Ивана Цветковић
Порекло илустрација
Завод за заштиту споменика културе Ниш
Историјски архив Пирот
Народна библиотека "Детко Петров"
Фотографије
Зоран Радосављевић
Ивана Цветковић
Ђорђе Стошић
Александар Никшић
Насловна фотографија
Зоран Радосављевић
Фотограметрија
Александар Никшић
Технички цртежи
Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш
Ивана Цветковић
Штампа
Завод за заштиту споменика културе Ниш
Тираж
500

Ниш, 2022.

ИСБН-978-86-917367-7-4

Израду студије је финансирало
Министарство културе и информисања Републике Србије

ПРЕГЛЕД ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ДИМИТРОВГРАДА
-очување и презентација локалне (месне) архитектуре -

М. Петров: Димитровград, който изчезва

САДРЖАЈ:

Увод **6**

КРАТАК ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ **9**

ПРЕГЛЕД ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ТЕРИТОРИЈИ НАСЕЉА ДИМИТРОВГРАД **19**

1. Амбијентална целина - “Шире подручје Строшене чесме” 26

2. Амбијентална целина око “Старе чаршије” у махали Голем Цриброд 84

3. “Просторна целина око цркве Св. Богородице” 120

Џаџина кућа („Џаџиното здание“) - Зграда у Ул. Нишава бр. 9, на к.п. бр. 645 КО Димитовград 138

Појединачне грађевине 147

ЈАВНЕ ГРАЂЕВИНЕ **166**

САКРАЛНА АРХИТЕКТУРА **184**

ОСТАЦИ ИНДУСТРИЈСКОГ НАСЛЕЂА ДИМИТРОВГРАДА **198**

СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА **210**

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ **221**

СПИСАК ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА **226**

ЛИТЕРАТУРА: **230**

ПРЕГЛЕД ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА ДИМИТРОВГРАДА

Систематско истраживање (рекогносцирање) дела општине Димитровград у циљу евидентирања објеката, локалитета или целина са споменичким својствима

Стручни тим:

Ђорђе Стошић, историчар виши документариста
Ивана Цветковић, архитекта виши конзерватор

Фотограметрија:

Александар Никшић, архитекта

Фотографије:

Зоран Радосављевић, фотодокументатор
Александар Никшић
Ђорђе Стошић
Ивана Цветковић
Завод за заштиту споменика културе Ниш

Техничка документација:

Архива Завода за заштиту споменика културе Ниш
Ивана Цветковић
Пројектни биро “Портал”, Смиља Димитров
из приватних архива

Увод

Завод за заштиту споменика културе Ниш је током 2020. године спровео истраживања дела општине Димитровград, у склопу реализације Пројекта “Систематско истраживање (рекогносцирање) дела општине Димитровград у циљу евидентирања објеката, локалитета или целина са споменичким својствима” подржаног од стране Министарства културе и информисања Републике Србије на Конкурсу за суфинансирање и финансирање пројеката у области откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, управљања и коришћења непокретног културног наслеђа у 2020. години.
Фокус истраживања био је усмерен на урбано језгро Димитровграда/Цариброда, са циљем да се сагледа сачувано градитељско наслеђе које је од изузетног је значаја за креирање идентитета градског насеља.
Након обављених теренских истраживања уследила је систематизација и обрада прикупљених података, израда техничке документације, евидентирање појединачних грађевина и просторних културно-историјских целина.

Методе истраживања и документовања

Методом прикупљања података формира се база података о предмету истраживања.
Методолошки поступак обухвата:

1. Прикупљање података на терену - прикупљање усмених информација у директном разговору са мештанима, архитектонска снимања на терену и директно мерење грађевина са израдом теренске документације постојећег стања, прикупљање фотодокументације, а као посебан напредак у раду истиче се метод 3д фотограметрије објеката староварошке архитектуре и градитељских целина.
2. Систематизација података добијених путем литературе: домаће и стране, електронског претраживања информација, архивске грађе, прикупљања подлога (географских, топографских, катастарских) које се тичу насеља Димитровград, а односе се на традиционалну варошку архитектуру и народно неимарство.

Кроз сагледавање и дефинисање просторних, конструктивних и обликовних вредности традиционалне архитектуре предметног подручја с краја XIX и почетка XX века омогућиће се правилније схватање њиховог значаја за очување идентитета и аутентичности Димитровграда, у процесу савремене урбане и архитектонске трансформације.
Резултати рекогносцирања, истраживања и валоризација градитељског наслеђа су примењиви у процесу валоризације историјске архитектуре и њене заштите.

Истраживачки рад Завода за заштиту споменика културе Ниш током 2020. године био је концентрисан на подручје горњег Понишавља, конкретно на градско насеље **Димитровград**, а резултати истраживања дати су у наставку текста.

Извршено је рекогносцирање и мапирање градитељског наслеђа градског насеља Димитровграда, валоризација, историјска и историографска анализа сачуваног градитељског наслеђа, као и компаративна анализа архивских докумената и тренутног стања. Прикупљена је техничка документација значајнијих грађевина, као и обимна фотодокументација, која је послужила за израду 3Д фотограметријских модела. У складу са савременим тенденцијама, коришћена је у максималној мери, колико су околности на терену дозвољавале, техника фотограметрије, технологија за добијање поузданих квантитативних информација о физичком стању и изгледу објеката. Фотограметрија је начин документовања предмета, и окружења у њиховом тренутном стању, односно представља процес за документовање објеката у њиховој тродимензионалној равни. Дигитални медиј или датотека конструисана фотограметријом је 3Д модел објеката.
Теренска истраживања имала су за циљ (уз систематизацију података из евиденције Завода за заштиту споменика културе Ниш), да омогуће сагледавање тренутног стања споменичког фонда и градитељског наслеђа, и понуде смернице за унапређење, чиме би се градитељско наслеђе заштило и вредновало као необновљив и јединствени ресурс.
У складу са савременим принципима конзервације, испоштован је савремени концепт заштите непокретних културних добара који са појединачних објеката прелази на шира подручја - амбијенталне целине, а мере техничке заштите се прописују и спроводе са циљем не само физичког очувања него и истицања архитектонско - амбијенталних вредности читаве целине, што подразумева свеобухватну урбану обнову целине уз конзерваторско-рестаураторске поступке за значајне грађевине, док је за остале објекте потребно створити обавезу пројектовања у контексту амбијента.

Поред истраживачких радова спроведених у градском језгру Димитровграда, извршено је прелиминарно рекогносцирање следећих сеоских насеља:
у оквиру области Понишавља: *Жељуша и Лукавица,* у Забрђу: *Петрлаш, Радејна, Бребевница, Височки Одоровци, Смиловци, Протопопинци, Гуленовци, Мојинци и Мазгош,* у Високу: *Изатовци, Влковија, Доњи и Горњи Криводол, Бољев Дол, Каменица и Сенокос,* у Бурелу у кањону Јерме - *Доња и Горња Невља, Поганово, Драговита и Браћевци.*

Сазнања добијена прелиминарним рекогносцирањем наведених сеоских насеља, због обима документације биће представљена у посебној свесци.

фотографија: З. Радосављевић

Димитровград - Цариброд

КРАТАК ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ

Насељено место Димитровград налази се у горњем делу тока Нишаве, на споју Гинске реке и Нишаве, распрострањен на обе обале реке. Оивичен је високим брдима: Нешково брдо, Козарица, Остри врх и Мртвина[1].

Први помени о Цариброду забележени су од стране путника Цариградским друмом, још из "друге половине средњега века"[2].

Након Првог светског рата, Србији је припао ратификацијом границе према Бугарској од 6. новембра 1920. године.

Насеље се до 1951. године звало Цариброд, а те године је декретом тадашње Владе ФНРЈ преименован у Димитровград, у част бугарског председника Георги Димитрова.

Цариброд, односно Димитровград, посетиле су бројне личности и путописци, који су за собом оставили "злата" вредне податке о приликама у граду, његовом развоју и изгледу.

Приликом похода на Београд, турски султан, Сулејман Величанствени прошао је овим крајем 1521. године, док је Ханс Дерншван, путописац, 1555. године из Софије дошао до Цариброда[3].

Име "Спри брод" 1643. године, помиње путописац Зигмунд фон Брјухе[4] а "Заринброд" или "Зариброд" се помиње као село у време пре ослобођења од Турака.

Цариброд је лоциран на положају веома погодном за одмор у време када се путовало пешице, коњима или запрегама - каравanима за Европу, Блиски и Далеки исток. Гроф Вирмонд је приликом пропутовања кроз Цариброд 1718. године, у дипломатској мисији из Беча за Истамбул, забележио да је "*тада у Цариброду на реци Нишави било два моста. Један направљен од дабовог дрвета, низак доста широк, а други висок и тесан, направљен од тесаног камена".*

Током 1883. године историчар и путописац Константин Јиричек је пропутовао овим крајем, при чему је забележио следеће: *"Градић је смештен у пријатном окружењу, у издуженој, доста тесној долини, између високих горских обронака на левој обали Нишаве, ограђеној врбама и тополама. Међу неомазаним кућама од блата са крововима од ћерамида издваја се неколико нових, белих управних зграда. Овде се налази начелник округа, мировни судија, царина и државна трогодишња градска школа".* У наставку је дат опис главне улице у чаршији која је имала много дућана и ханова. Такође, даје значајан податак о постојању недовршене џамије која се налазила "усред насеља"[5].

Јиричек је путописе објавио под називом „Путовања по Бугарској" (1888). Управо у овим путописима Јиричек описује и свој пут кроз Цариброд.

После неколико векова робовања под Турцима Цариброд је ослободила српска војска 1878. године, а одлуком Берлинског конгреса (јул 1878) припојен је Бугарској. Период након ослобођења од Турака познат је као време интензивних пресељавања из планинских крајева у долину реке Нишаве.

---

[1] Цветић, Е. Ј. (1928): *Становништво Царибрида*; *Гласник географског друштва;* Државна штампарија Краљевина Срба Хрвата и Словенаца, Београд, стр. 139.

[2] исто

[3] Андонов. Христо: *Царибродски родослов 1851-1951*, Народна библиотека Димитровград, стр.11

[4] Николов Богдан: *Хронологија на поважните с`битија в Димитровградскија крај*, стр.10

[5] Јиричек, Константин (1888): *Путовања по Бугарској,*

У Цариброду је радила Народна банка, Популарна банка, Мировни суд, пошта, финансијска управа, акцизна управа, две основне (првоначалне) школе и једна непотпуна гимназија до 5. разреда (9. разреда). Ту је био смештен и 25. Драгомански пук, у чијем је саставу било 30-40 официра. 70-80% становништва живело је сеоским начином живота. Већина је имала мало имања. Њиве су им се налазиле у брдовитим пределима.Њиве имућнијих становника су се налазиле у невеликом пољу дуж реке Нишаве. Постојало је неколико већих стоваришта гвожђарског материјала и дрвене грађе, неколико магацина са брашном, као и неколико бакалница. Већина продаваца сира и качкаваља имали су сопствене радње.[6]

Године 1897. Цариброд је било насеље са око 100 кућа. Тада почињу да се подижу стамбене куће и зграде за потребе државних органа. Постоје подаци да је Цариброд за једну годину нарастао на око 400 кућа и око 600 домаћинстава.
На развој насеља у многоме је утицала изградња пруге и железничке станице. Пруга Београд - Ниш довршена је и пуштена у саобраћај 1884. године, а затим се наставило с градњом и повезивањем са бугарском односно турском железницом.1. августа 1888. године успостављена је веза са бугарском железницом код Цариброда преко заједничке српско-бугарске пограничне станице

Исечак једне од најстаријих разгледница Цариброда из 1901. године (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Урбанистички план за Цариброд који је 1893. завршен[7] (у његовој изради учествовао је познати бугарски архитекта Георги Ненов (1862-1935.)[8]) детерминисао је начин градње, ускладио висине и диспозиционирање објеката. Значајан за разумевање је и пописни катастар Димитровграда из 1951. године, који се чува у Катастру у Димитровграду[9].

[6] http://muzejcaribrod.blogspot.com/search/label/iz%20istorije%20grada/Објавио Marjan Milanov
[7] Х. Андонов, Царибродски родослов 1851-1951, Димитровград 1997.
[8] Архитекта Георги Ненов радио је на изради значајних урбанистичко-регулационих планова: Златица (1892), Пирдоп (1893), Цариброд (1893) и Котел (1894). Као и пројеката државних болница у градовима Плевен, Разград и Трн; фарме коња „Клементина“, горското училище в м. „Чамкория“ (1896) и др.
[9] Преузето из докторске дисертације: *Декоративно обликовање традиционалне народне архитектуре у региону Старе планине*, аутора Љубенов, Горица Б., Београд, 2015.

Пописни катастар Димитровграда из 1951 године (документација Катастар непокретности Димитровград)

Разгледница Цариброда из 1902. године
(преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Панорама Цариброда, разгледница из 1925. године

У првом плану ових разгледница је парохијски дом (поповска кућа), и црква Свете Богородице, испод цркве се види зграда старе школе, док је лево од цркве кућа Бориса Брезничког, и Илково зданије, зграда прве школе - “Камикат”, данашња библиотека, Димитрашково и Агиното зданије, као и кућа Ђорђа Грнчарова у Строшеној чесми.

Панорама Цариброда из 1937. године (документација: Историјски архив Пирот)

Панорама Цариброда пред почетак Другог светског рата (архивска документација)

Панорама Цариброда поглед са Нешковог брда (архивска документација)

Панорама Цариброда поглед са Нешковог брда (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Панорама Цариброда, поглед са Нешковог брда (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Након ослобођења од Турака започело се са изградњом цркве, а потом и парохијског дома, школе и стамбених породичних кућа у непосредној околини. Једна од старијих кућа свакако је кућа Бориса Брезничког, која је сачувана у свом оригиналном изгледу, габариту и конструктивном склопу, а у власништву је исте породице. Као репрезентативни јавни објекат, прво је изграђена зграда гимназије (1891), а налазила се у непосредној близини Цркве Св. Богородице, саграђене 1892. године.

Зграда гимназије није сачувана, већ је на њеном месту изграђена нова школска зграда, у којој се данас налази ОШ “Христо Ботев”. Изградња школе у многоме је променила физиономију овог дела града, али је простор око цркве са “поповском” кућом и стамбеним улицама задржао карактер стамбеног кварта, са кућама окруженим озелењеним дворишним просторима, који обезбеђује интимност станарима.

Долазак већег броја грчких, махом трговачких породица (1890–1910) битно је утицао на архитектуру града. Граде се урбане, комфорне виле у тзв. Малом Цариброду - “Строшеној чесми”. Након одласка Грка (Цинцара) из Цариброда, зграде у махали “Строшена чесма” купили су Мита Токунац, браћа Џаџови, Тодор Брзак и др, а затим су и преостала зданиа/здања преузели богатији цариброђани (по којима нека здања данас носе своје) називе. Ове раскошне куће народски су именоване по првим или најзначајнијим власницима - Димитрашковото, Тукукунската зданија, Агиното или Јанћиното, Бојанћиното, Мининото, Данините, кућата на доктора Бољевскога или Горњите Брезничање.
У простору Строшене чесме 1908. године отворена је и основна школа названа „Камикат“, а данас су у том објекту Народна библиотека и локална музејска поставка.

Староварошки објекти из тог периода носе обележја утицаја традиционалне балканске архитектуре, али се осећа и присуство архитектонских стилова европских престоница.
Елемент који је карактеристичан за грађанску архитектуру Димитровграда, јесте декорација фриза (изнад кровног венца) са дрвеним косницима, конзолама или само вертикалним дрвеним профилисаним декорацијама на фасади, на позицији рогова.
Подлога фасаде је жуте боје, а атика и углови су беле боје, и то је академски усвојена матрица за постизање атрактивних фасада у класицизму. Пратећи елемент готово свих фасада је венац са фризом. Необично је да се све спратне куће налазе у стамбеном делу града, док се у трговачком кварту налазе приземни објекти истакнутих трговаца, међусобно скоро идентичног архитектонског израза.[10]

После Првог светског рата Цариброд је коначно ушао у састав Краљевине СХС 6. новембра 1921. године.
Након ослобођења од фашизма 1944. године, наступа период социјалистичког поретка, односно социјалистичке изградње земље.

Време **индустријализације** након Другог светског рата карактерише појава првих индустријских предузећа: за производњу намештаја „В.И. Циле“, за производњу металних производа “Металац”, „Гребен“ за транспорт и трговину, и рудник лигнита “Видлич - Забрђе“ у селу Мазгош.
Отворена је индустрија гумених нити „Димитровград“[11] (основана је 1959. године), конфекција „Свобода“, кожара „Братство“, и задруга „Сточар“.
Димитровград се у периоду од 1960. до 1989. године, када је број запослених нарастао на 5.800 људи, убрзано мењао и модернизовао. У главној улици Маршала Тита

[10] Докторска дисертација: *Декоративно обликовање традиционалне народне архитектуре у региону Старе планине*, аутор Љубенов, Горица Б., Београд, 2015.
[11] https://www.cargim.edu.rs/SR/oskoli/istorijat.htm

(Балканска улица) 1955. године отворена је бензинска станица "Југопетрол", а првог септембра 1969. године почела је са радом дечја установа - вртић "8. септембар".
1985. године направљен је нови парк у Димитровграду, завршена изградња средњошколског школског центра "Ј.Б. Тито" на месту старог пазара, почео је да ради модерни Старачки дом у Светосавској улици, пуштена је у рад канализациона мрежа од старачког дома до фабрике конфекције "Слобода", адаптиран је и дограђен некадашњи стари хотел у данашњи "Балкан" (пуштен у рад 1986. године), отворена је "Главна пошта" у Балканској улици, а ова централна улица у граду је коначно добила тротоаре, почела је реконструкција пута преко Видлича, од села Мојинци до Влковије (завршена 8. септембра 1989.године). Изграђена нова управна зграда ЕПС-а 1986. године, и провучен је "нови" коаксијални кабл за телекомуникацију кроз Балканску улицу. На месту "Расадник" у Жељуши изграђена је трафостаница и далековод Димитровград - Пирот - Бабушница, чиме је обезбеђено сигурно снадбевање електричном енергијом за целокупну област. Отворена је и продавница ауто делова фабрике "Црвена застава" из Крагујевца у главној улици. Димитровград је до 1991. године углавном добио свој данашњи изглед.

Новоградња заузима своје место /Часопис "Братство" број 1411-12. од 25. јуна 1989., стр.7

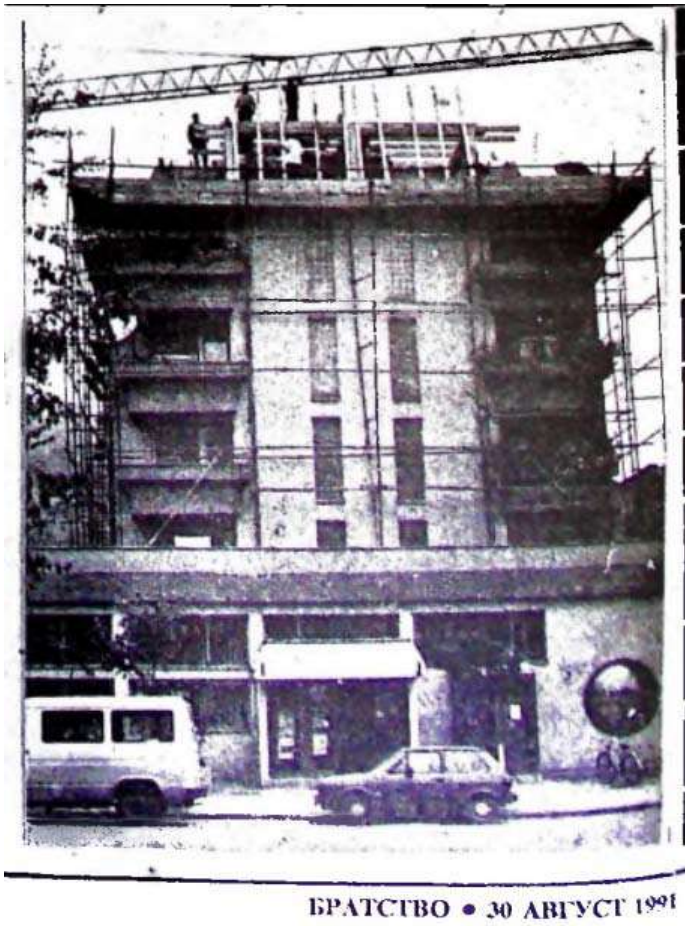

Надзидавање стамбене зграде 1991. године изнад објекта поште (Часопис “Братство” број од 30. августа 1991. године)

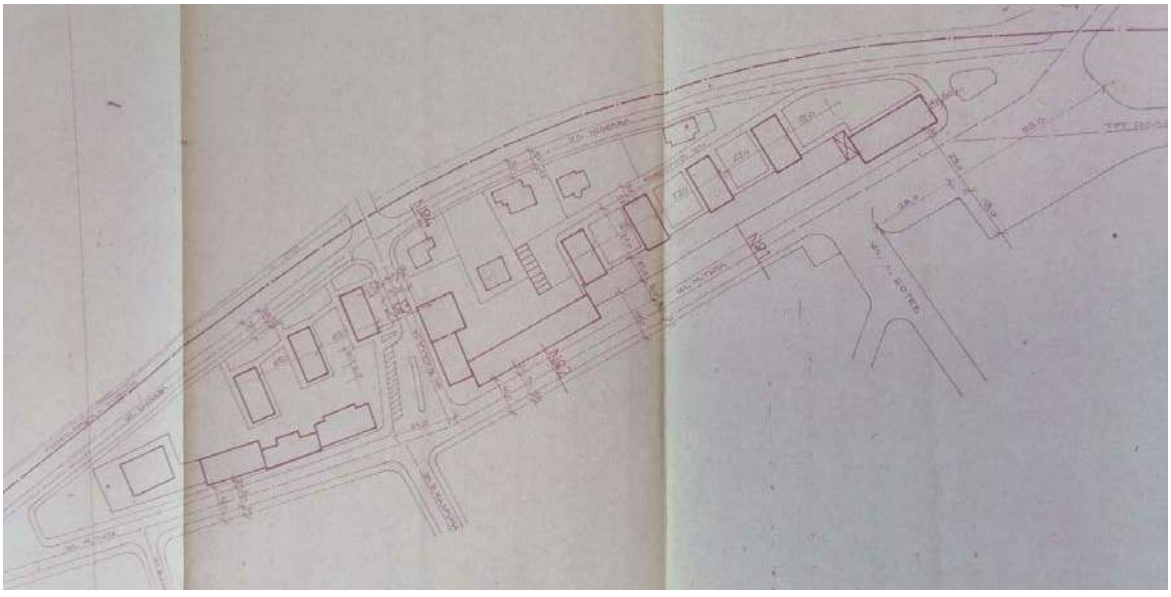

Детаљно урбанистичко решење стамбено-пословног блока у Димитровграду између улица М. Тита (Балканска улица) и ул. Нишава, бруто разрађена површина је 26.100 m2

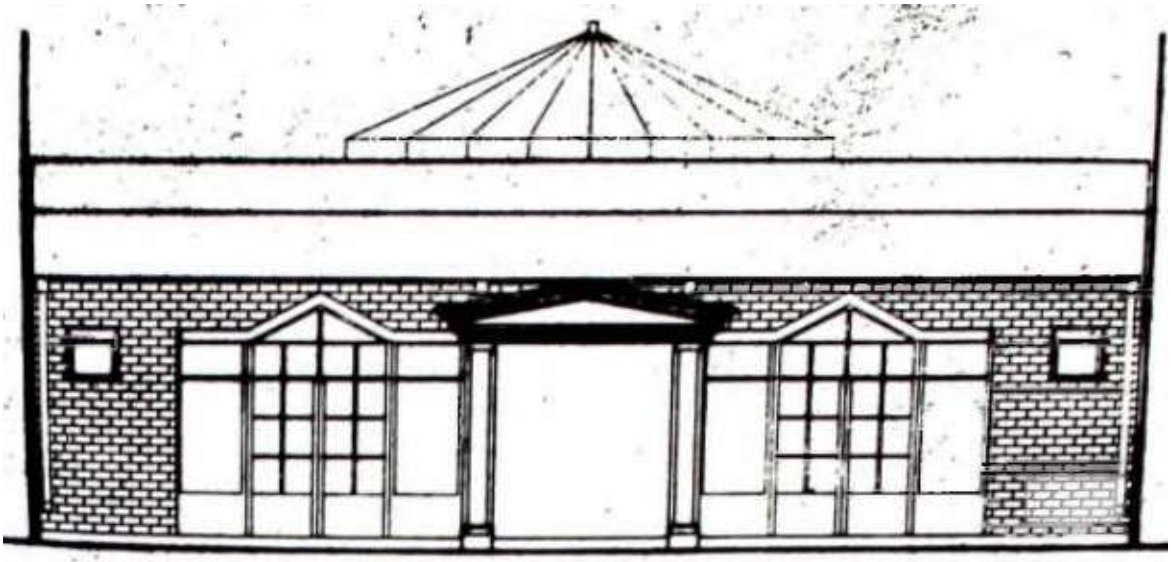

Пројекна документација “модерног” тржни центар у Балканској улици, дворишна фасада (почео је да се гради 1991. године, инвеститор “Нишпројект”)

тржни центар у Балканској улици (извор: Google maps)

фотографија: З. Радосављевић

Градска архитектура

ПРЕГЛЕД ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДСКОГ НАСЕЉА ЦАРИБРОД/ДИМИТРОВГРАД

На територији насељеног места Димитровград нема утврђених непокретних културних добара, али постоји више археолошких локалитета, ратних меморијала, грађевина и урбаних целина велике културно - историјске вредности који представљају сведочанство континуиране материјалне и духовне културе. Препознато је више локалитета и објеката са споменичким својствима који су третирани кроз просторно планску документацију - План генералне регулације насељеног места Димитровград.

Планом генералне регулације Димитровград предвиђено је да се *непокретна културна добра штите заједно са простором у коме се налазе и објектима од утицаја на њихов изглед, заштиту и коришћење, а тамо где су интегрисана у природни простор, заједно са природним окружењем.* Такође, наводи се да ће *након завршетка истраживачких и конзерваторско-рестаураторских радова бити презентована у оквиру припадајућих амбијенталних целина у изворној или адекватној намени која ће осигурати очување њихових историјских и архитектонских карактеристика и која неће угрозити интегритет споменичких својстава*[12].

Обухват насељеног места Димитровград (извор: Геосрбија)

[12] План генералне регулације Димитровграда, 2013. године

Амбијенталне целине изражених споменичких вредности штитиће се и уређивати уз доследност у очувању амбијента и његовог историјског и естетског континуитета.
Урбанистичку заштиту треба предвидети у просторним целинама амбијенталне и архитектонске вредности, препознатим кроз преглед.
Мере урбанистичке заштите подразумевају обавезу очувања, истраживања и презентације непокретних културних добара и препознатог градитељског наслеђа, утврђивање режима коришћења простора и регулисање неповредивости непокретних културних добара и њиховог окружења. Приликом извођења интервенција, потребно је пројектовањем у контексту, уз ослањање на споменичке вредности наслеђа, тежити успостављању просторног и амбијенталног склада и унапређењу градитељског стваралаштва[13]*.*
Планове урбане обнове потребно је доносити с циљем да се обнова подручја и реализује, а не само да се омогући изградња нових објеката, или надградња постојећих грађевина где год је то могуће. Важно је схватити историју места, процесе његове изградње, и то је управо тачка где се у процесе планирања и пројектовања нужно укључују и конзерватори. Конзервација је критички процес заснован на идентификацији карактера места и његовог значаја, препознавање онога што је потребно сачувати и дефинисање лимита промена. **Планови урбане обнове имају смисла једино ако се усвоји стратегија која ће омогућити да дође до обнове подручја, што подразумева и постојање одговарајућих финансијских извора с разрађеним механизмима пружања помоћи корисницима, тј. власницима објекта за одржавање истих.**

Амбијенталне целине су простори јединственог идентитета и специфичне атмосфере. Неке од ових целина имају изразиту вредност и треба тек да се оформе и то се можеи мора сматрати једним од најважнијих циљева планирања. Стварање и очување амбијената нема као резултат само одређени емоционални и естетски доживљај (који је за субјекат неоспорно битан), већ има и сасвим практичан и рационалан значај, односно служи за бољу оријентацију, сналажење у градском простору и тиме његово коришћење. Визуелне вредности створених физичких структура имају, дакле, поред емоционалних и естетских значења и своју посебну инструменталну димензију.[14]

Спроведеним истраживањима градског језгра Димитровграда, валоризацијом прикупљених података и мапирањем значајних грађевина на катастарској подлози издвајају се **три амбијенталне целине од значаја за очување идентитета града:**

[13] исто
[14] С. Димитријевић Марковић, Урбани дизајн, његова улога изначај у чувању и креирању амбијеталних целина, Наслеђе,Бгд.2012.

1. **“Шире подручје Строшене чесме”** представља целину са очуваним градитељским наслеђем. На простору “Строшене чесме” препознато је више грађевина значајних за идентитет Димитровграда: “Строшена” чесма из 1903. године, два лучна моста и више значајних грађанских кућа, међу којима су доминанте и карактеристичне тзв. “Грчке куће” или „Грцката зданиа“.

Строшена чесма (ЗЗСК Ниш, фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Строшена чесма (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

2. **“Стара чаршија” у махали Голем Цриброд** обухвата улицу Балканску, и улице Вука Караџића, Десанке Максимовић, Боре Станковића, Раковског, Његошеву, са појединачним грађевинама које су настајале крајем XIX и почетком XX века, које су сачувале изворни изглед и оригинални конструктивни склоп. Иако је амбијент целине у великој мери нарушен изградњом вишеспратница и објеката неодговарајућег изгледа, као и реализацијом интервенција мањег обима непримереним за окружење, **сматрамо да је неопходно остатке старе трговачко-занатске чаршије и стамбеног кварта који се на њу наслањао, заштитити и сачувати у изворном изгледу, управо због тога што представљају кључне материјалне остатке историје развоја Цариброда/Димитровграда**.

Део старе чаршије у Балканској улици (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Део старе чаршије у Балканској улици (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

3. **“Просторна целина око цркве Св. Богородице”** представља важно подручје сконцентрисано око цркве. Осим цркве и “поповске куће” чине је стамбене куће са окућницама у улицама Христе Ботева и Васила Левског.

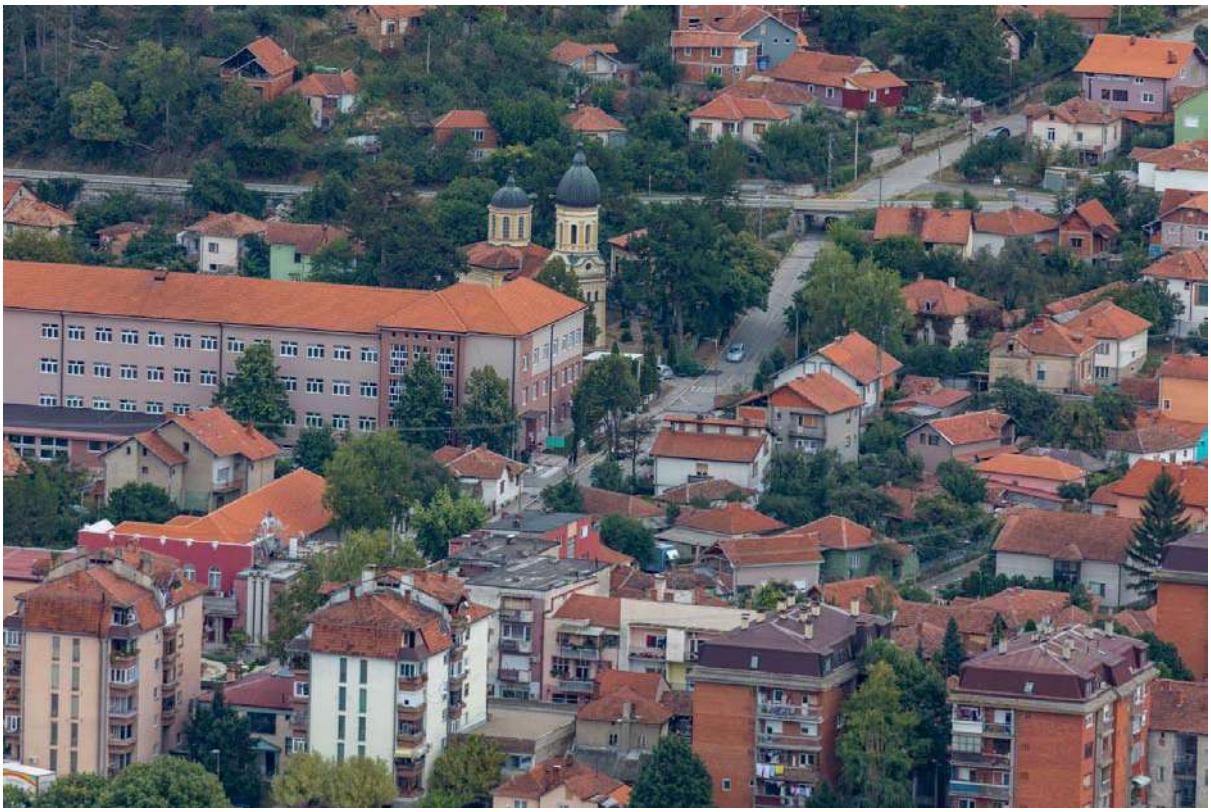

Поглед на цркву Св. Богородице са Нешковог брда (фотографија: З. Радосављевић, 2020.)

Куће у улицама Христе Ботева и Васила Левског (фотографија: З. Радосављевић, 2020.)

Архитектонске вредности појединачних грађевина у оквиру целине видљиве су већ на први поглед, и сваку је могуће валоризовати као значајну грађевину. Сагледане кроз амбијенталну целину представљају историјски показатељ напретка и развоја Цариброда након ослобођења од Турака.

Дефинисане целине/ простори су места унутрашње снаге, динамична и драматична, укратко, простори наглашеном вредношћу идентитета.

Шире поорује Строшене чесме

фотографија: А. Никшић

1. Амбијентална целина - “Шире подручје Строшене чесме”

Цртеж Строшене чесме, Методи Петров, *објављено у часопису “Братство” број 1226,8.11.1985. године*

У крају/махали препознатљивог имена “Строшна чешма” егзистирају објекти настали у првим годинама XX века. Својим атрактивним положајима и успостављеном равнотежом између наслеђених вредности, и садржаја које диктира модерно становање, ове урбане агломерације пружају изванредне могућности за њихову успешну рехабилитацију, коришћење и развој у контексту туристичке експлоатације.

- ***Строшена чешма - атмосфера амбијента, која се мора сачувати и ревитализовати. „Грцката зданиа” дају овом простору јединствен идентитет, и представљају важне репере у визурама града. -***

Амбијентална целина - “Шире подручје Строшене чесме” представља целину са очуваним градитељским наслеђем: Чесма из 1903. године, два лучна мостића и више значајних грађанских кућа, међу којима су доминанте и карактеристичне тзв. “Грчке куће” или „Грцката зданиа“. Шире подручје Строшене чесме, обухвата простор лево и десно уз канал, од пружног прелаза, преко простора тзв. “двомостовља”, уз улицу Ћирила и Методија према тргу који се формира око Строшене чесме, “Врело” и делове улица В. Алексова, Врела и Иве Андрића, и део Сутјеске улице, према згради Народне библиотеке.

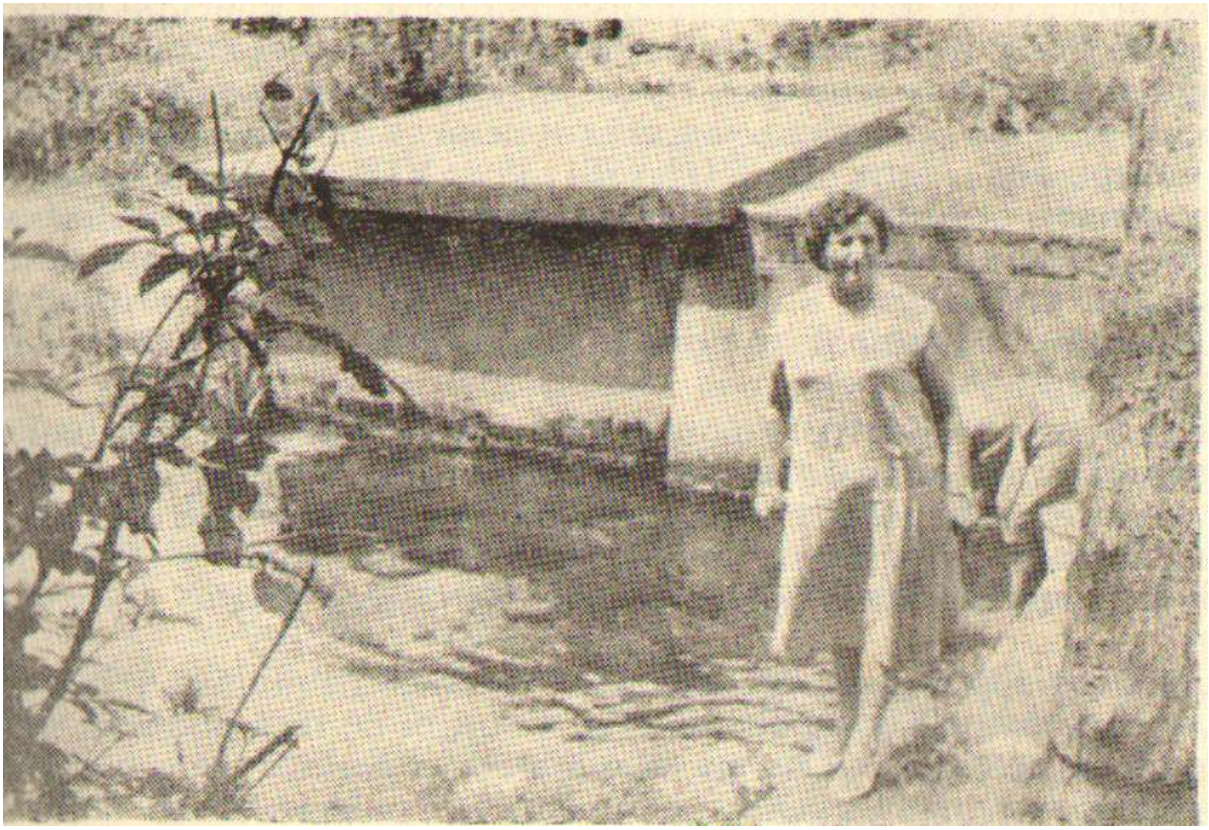

Изглед Врела 80-тих година XX века (преузето из: Ристић К. (1985): *Димитровград и његова брдско планинска околина*, Посебно издање српског географског друштва, Београд)

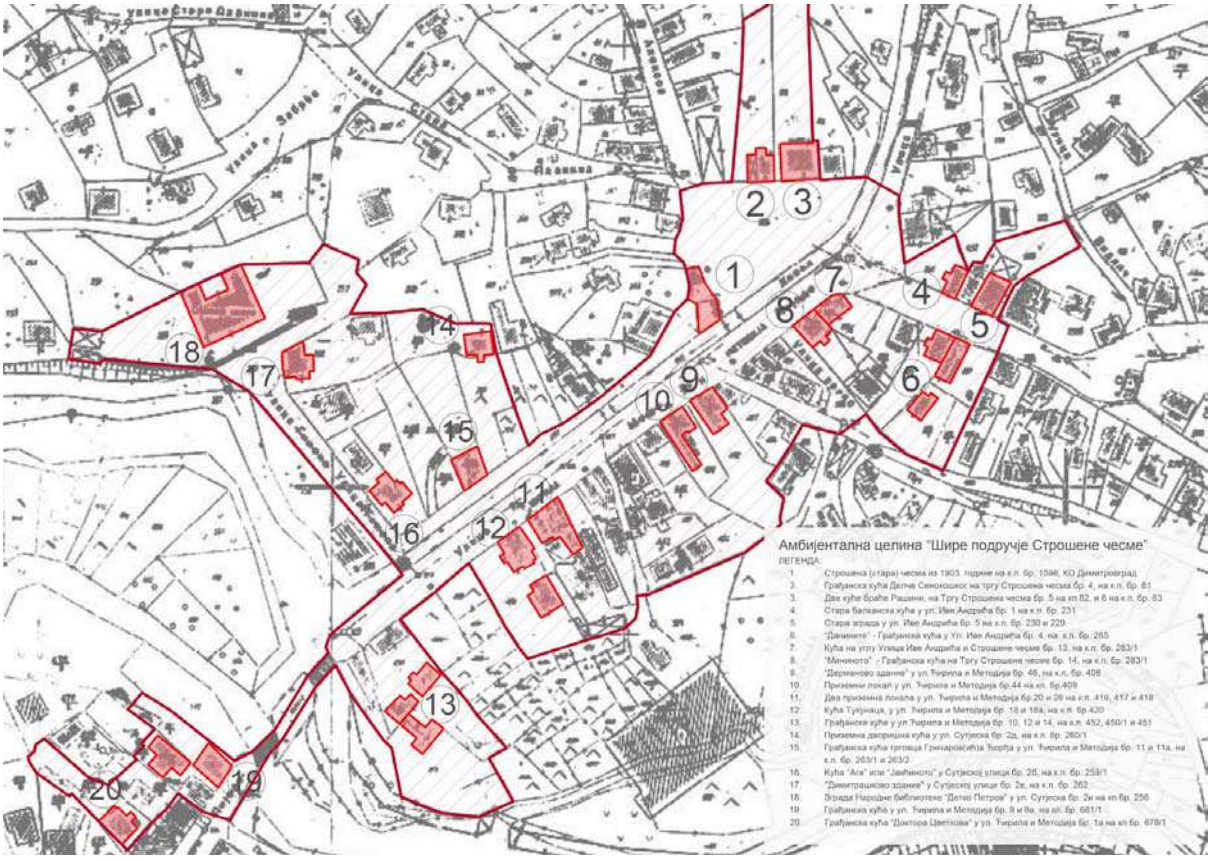

Амбијентална целина “Строшена чесма” (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

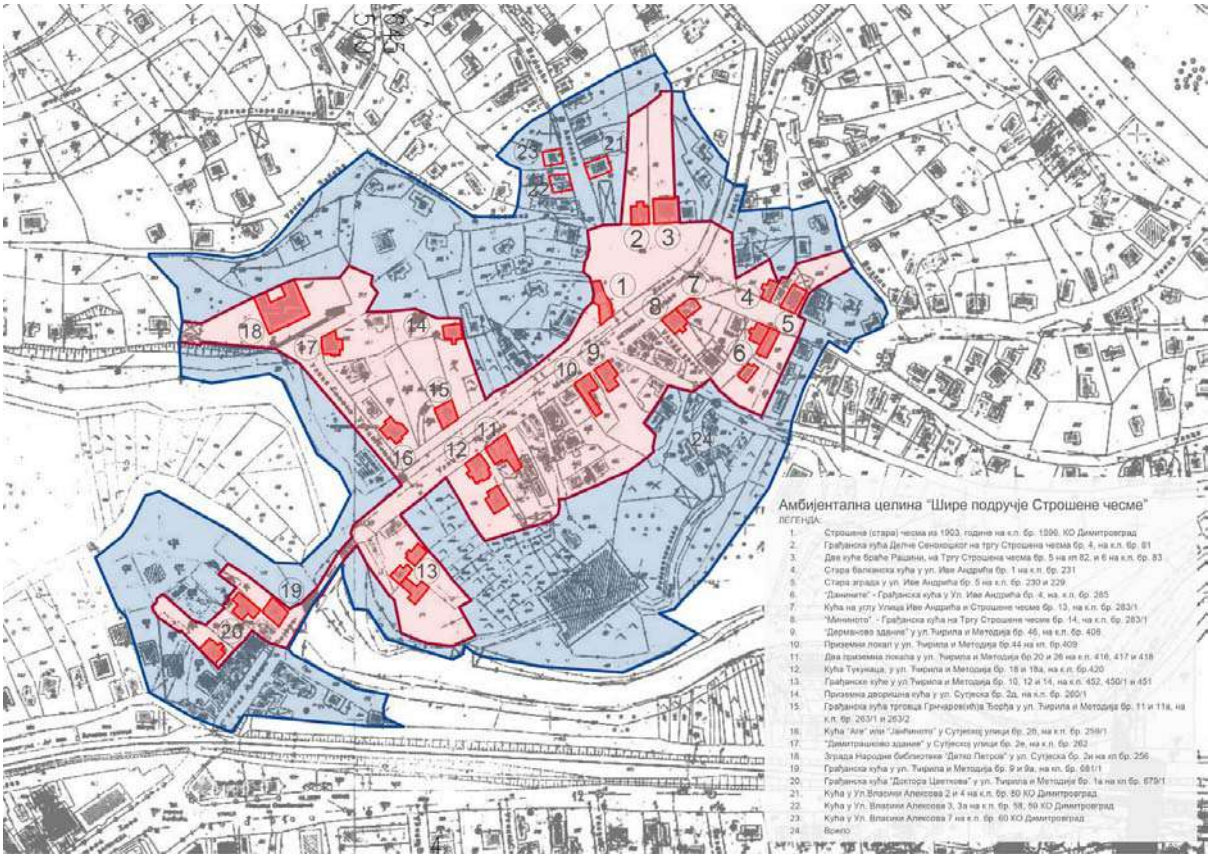

Амбијентална целина “Строшена чесма” - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

“Строшена чесма” је потез занимљивог рељефа јер река Ниша формира аду на почетку целине. У правцу североисток - југозапад пружа се канал са каменим лучним мостовима око кога су изузетни примерци грађанске архитектуре “грчких кућа” које имају карактер градских вила.

Виле имају карактеристичну обраду кровних стреха и изглед кровних равни,а изградио их је неимар грчког порекла по имену “Кузма”. Ове породичне куће које мештани зову „грцката зданиа“ су репрезентативне спратне зграде израђене на начин да власницима обезбеде удобност, обликовно су помешаног (фолклорног) израза и европског стила, са елементима неокласицизма и урбаним шармом на фасадама[15]. Доминирају улицом Ћирила и Методија као куће у низу, тиме што је главна фасада целом дужином присутна на линији улице, мада то није доследно спроведено.

“Зданиа” се углавном састоје од приземља и спрата са карактеристичним кровним равнима, наглашеним калканима и кровним стрехама обрађеним у дрвету, а са архитектонским детаљима који сведоче о уметничком занатству тога времена[16].

Графике Димитровграда (аутор С. Игов)

Према доступним подацима “Грчке куће” су грађене крајем XIX и почетком XX века, углавном за потребе грчких трговаца, који су пословали у Цариброду. Претпоставља се да су узоре имале у тадашњој варошкој архитектури градова у Бугарској (у чијем је саставу Цариброд био до 1920. године).

[15] Докторска дисертација: *Декоративно обликовање традиционалне народне архитектуре у региону Старе планине*, аутор Љубенов, Горица Б., Београд, 2015.
[16] исто

Поглед из улице Ћирила и Методија према Строшеној чесми, половина XX века

Разгледница из прве половине XX века са мотивом Строшене чешме[17]

[17] http://muzejcaribrod.blogspot.com/2013/05/blog-post.html

1. **Строшена (стара) чесма из 1903. године** сграђена је у камену и укопана, у склопу раскрснице улица Ћирила и Методија (некадашње ул. Моше Пијаде) и Власаки Алексова, а на к.п. бр. 1596, КО Димитровград. Подигнута је 1903. године, а 1945. године је очигледно претрпела извесне промене, да би почетком

Строшена чесма, изглед 1980. (ЗЗСК Ниш, Ј. Шурдиловић)

Савремени систем снабдевања водом није угрозио њене архитектонске и ликовне вредности. Врсте оштећења која се запажају на чесми настале су услед нередовног одржавања али и “зуба времена”. На чесми су видљива оштећења камених блокова, малтерних спојница, профилисаног венца, корита, а околина чесме је недовољно уређена. Спроведене интервенције више су се односили на уређење непосредног окружења, и стиче се утисак да конзерваторско- рестаураторски радови никада нису спроведени.

Строшна чесма, изглед 2020. (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић)

2. Грађанска кућа на Тргу/Улици Строшена чесма бр. 4 (кућа Делче Сенокошког), на к.п. бр. 81 КО Димитровград

Заузима доминантно место на тргу *Шириното*, и својим положајем, димензијама, архитектонским изразом и детаљима утиче на окружење амбијенталне целине.
Састоји се од приземља и спрата, при чему је у оригиналу приземље било намењено трговини, а спрат становању. Значајан архитектонско - обликовни елемент куће је висиоки пасаж, који је вероватно служио за довоз и истовар робе. Сведеног архитектонског израза, главна фасада је обликована на начин да остварује склад и плени лепотом, иако помешаних архитектонских израза. Декорација прозора на спрату има концепцију класицизма, а форма и облик кључног камена и импровизације једнострано разлисталог капитела претежу у домену обликовности сецесије[18].

Кућа Делче Сенокошког и две куће браће Рашини (Архивска фотографија)

Кућа Делче Сенокошког и две куће браће Рашини (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић. 2020.)

[18] Докторска дисертација: *Декоративно обликовање традиционалне народне архитектуре у региону Старе планине*, аутор Љубенов, Горица Б., Београд, 2015.

Обрада углова на кући “Делче Сенокошког” је нешто развијенија и подразумева имитацију зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују, али само у приземном делу куће, до подеоног венца, док се на спрату јавља декорација у виду пиластра који имитира стуб, са вертикалним канелурама и геометријским мотивима, у овом случају круг на врху и ромбоиде на крајевима вертикала.

Кућа Делче Сенокошког претпрела је одређене интервенције и адаптације за потребе савременог начина живота. Спољашњи изглед и габарит објеката остао је скоро у потпуности сачуван у изворном облику, осим промене великог дрвеног портала на главној фасади, који је замењен прозором. Иако је портал замењен прозором другачијих димензија, приликом ове интервенције уочава се софистицираност власника и поштовање наслеђених вредности. Нови прозор је израђен по узору на прозоре на спрату, чиме је обезбеђена складност архитектонског израза.

Кућа Делче Сенокошког и две куће браће Рашини (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа Делче Сенокошког и две куће браће Рашини (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

3. **Две куће браће Рашини на Тргу/Улици Строшена чесма бр. 5, на к.п. бр. 82 КО Димитровград и бр. 6 на к.п. бр. 83 КО Димитровград**

Две грађанске куће на тргу који се формира између улица Власаки Алексова, Детка Петрова и Ћирила и Методија, делимично су измењеног изгледа, али са довољно очуваних елемената. Посебна карактеристика на једној од кућа је зупчасти фриз испод кровног венца, карактеристичан за период романтизма, који је у Србији био заступљен током XIX века, али се дуже задржао у градовима у унутрашњости.

Кућа Делче Сенокошког и две куће браће Рашини (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Зупчасти венац на кући браће Рашини (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Некадашњи власници су се очигледно бавили производњом и прерадом прехрамбених производа, јер се у кући лево налазила пекара, а десно тзв. “манера” у којој се вршила прерада млечних производа и производио сир, качкаваљ, и сл.[19]
Куће се састоје од две етаже. Подрум је био делимично укопан на страни према дворишту, док је на предњој фасади, према тргу Строшена чесма, ниво пода подрумских просторија изједначен са котом тла. Улази у подрумске просторије обезбеђени су са главне фасаде, и из дворишта, преко спољашњег степеништа, док је улаз у стамбени део објекта, на другој етажи био могућ само из заједничког дворишта.

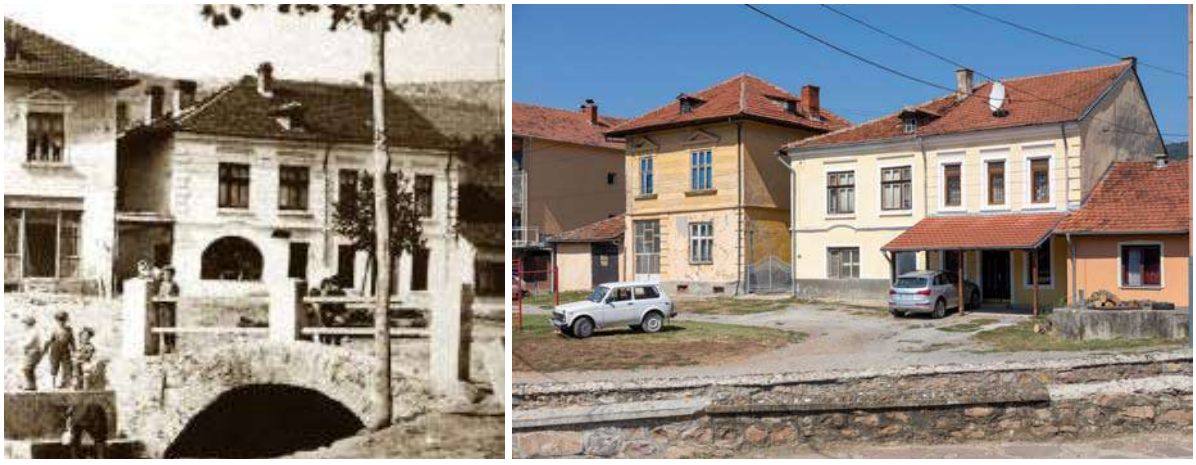

две куће браће Рашини, некад и сада (Архивска фотографија и ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Обе куће су претпреле значајне интервенције и адаптације за потребе савременог начина живота, међутим, спољашњи изглед и габарит објеката остао је у великој мери сачуван у изворном облику, са изузетком промене лучно засведеног портала на делу где се налазила пекара, који је замењен прозором другачијих димензија. Такође, дворишна фасада је претрпела промене услед доградње улазних предпростора.

Две куће браће Рашини и кућа Делче Сенокошког (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

[19] усмено казивање власника једног дела куће

4. **Стара балканска кућа из прве половине XIX века са градитељским карактеристикама времена изградње, у ул. Иве Андрића бр. 1 на к.п. бр. 231 КО Димитровград.**

Кућа поседује сачуване остатаке са елементима народног градитељства, али су новијим интервенцијама нарушена споменичка својства и извршена непримерена реконструкција, односно завршна обрада.

Стара балканска кућа у ул. Иве Андрића бр 1 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

5. **Стара зграда из средине XIX века у ул. Иве Андрића бр. 5 на к.п. бр. 230 и 229 КО Димитровград.**

Кућа је са очуваним градитељским карактеристикама које представљају прелаз од одомаћене балканске традиције ка савременијој у духу европских схватања. Овај прелаз манифестован је употребом симетрије на фасадним равнима са наглашеним детаљима. Појављује се балкон са оградом од кованог гвожђа, који ће постати карактеристичан архитектонски елемент и обележје грађанске архитектуре Цариброда/Димитровграда. Током новијих интервенција на кући извршена је непримерена реконструкција неодговарајућим материјалима, чиме су нарушена симетричност и завршна обрада.

Стара кућа у ул. Иве Андрића бр 5 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

6. “Данините” - Грађанска кућа у Ул. Иве Андрића бр. 4, на. к.п. бр. 285 КО Димитровград

Кућа је саграђена 1902. године, о чему сведочи метална плоча на којој је писала година изградње, коју су власници зграде уклонили са зграде у некој од адаптација[20]. Грађена за тадашњег власника грчког порекла - трговца Василиса. Лоални трговац “деда Дане” је откупио, највероватније по завршетку Првог светског рата 1918. године. Како је деда Дане био позната личност у Цариброду, по њему је до данас сачуван назив за кућу “Данинито”. Дане је кућу намењио за издавање. У то време поред ове значајне куће, у власништву исте породице биле су и околне куће са окућницама које се граниче са плацем на коме је “Данините”.

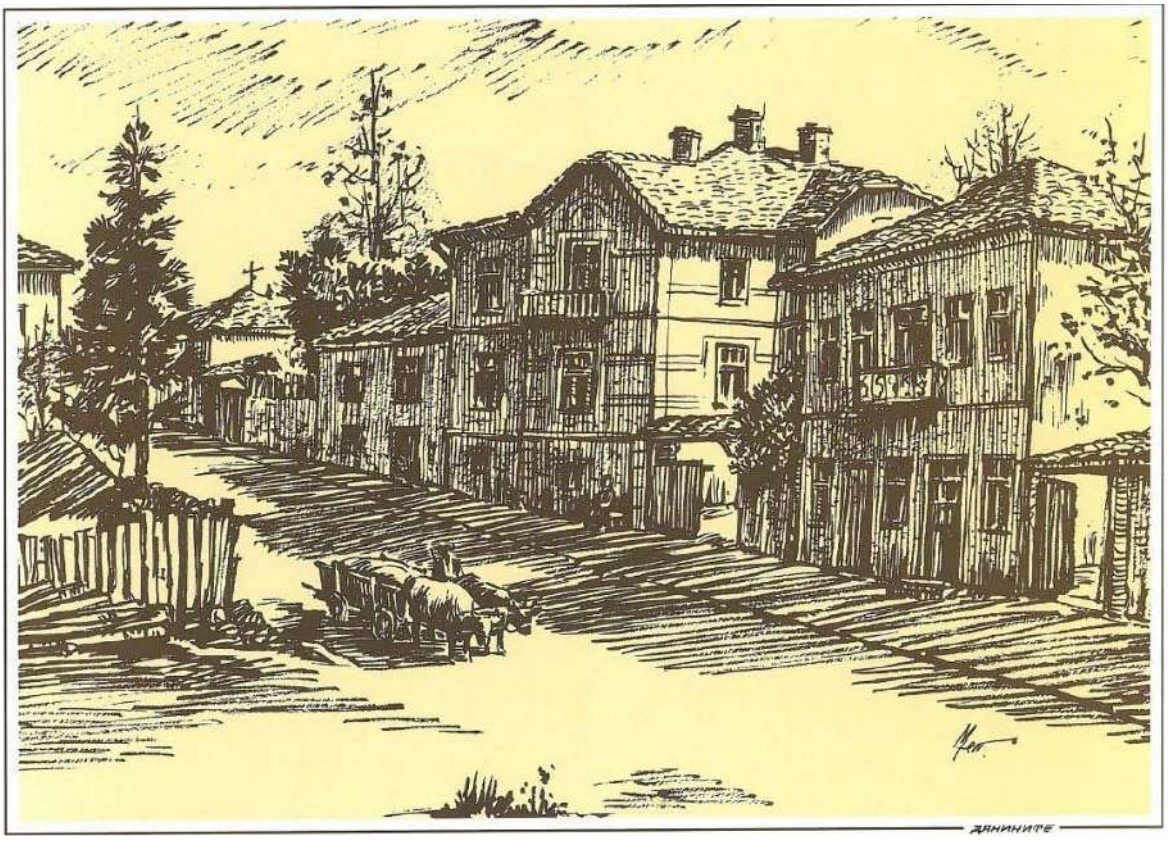

“Данинито здание”, кућа деда Дане и његових синова Најдена и Костадина (цртеж: Методи Петров)

Грађанска кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

[20] На основу усменог казивања власнице зграде

Грађанска кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Поглед на Строшену чесму и грађанску кућу на броју 4. из “Ћитине” махале, око 1960-те године

Грађена је 1902. године са елементима карактеристичним за тзв. “Грцката зданиа”. Положај и габарит објекта указују на одређене урбанистичке параметре које је било неопходно испоштовати приликом градње. Грађевинска и регулациона линија се поклапају, односно објекат главном, уличном фасадом излази директно на улицу, док је главни улаз из дворишта.. Приземље куће је, у односу на коту улице, подигнуто за висину подрума, у који се директно улази са улице кроз гаражна врата постављена приликом каснијих интервенција. Оригинални улаз у подрум постоји и данас, и налази се на западној бочној фасади. Услед конфигурације терена, део подрумских просторија је делимично укопан у односу на нивелету тла у дворишном простору. Главном улазу у приземље куће, приступа се са јужне стране, преко осам степеника. Кроз двокрилна, лепо обрађена врата улазило се у предпростор са дрвеним степеништем за спрат,

одвојеног од осталих просторија дрвеним застакљеним вратима/преградама, чиме је створена одвојена улазна партија.

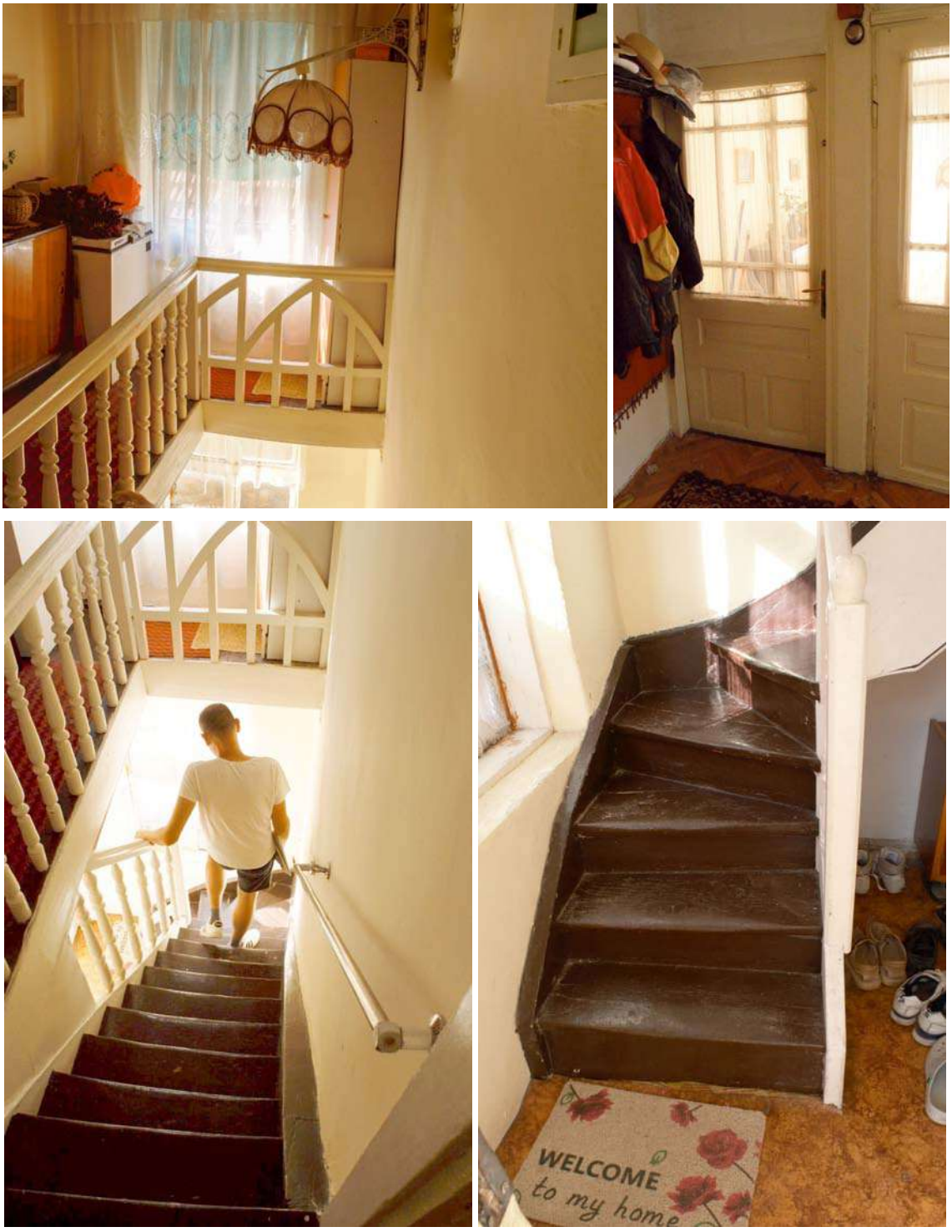

Дрвено степениште и преграда, тзв. “Данинито “ кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића
(ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Над главним улазом у изворном облику је постојао дрвени балкон који је служио као нека врста надстрешнице/трема у приземљу, а као тераса на спрату.

Услед пропадања дрвених елемената због изложености спољашњим утицајима, балкон је уклоњен.
Спратна висина приземља је 305cm, а спрата 275cm, док је висина подрума око 240cm.

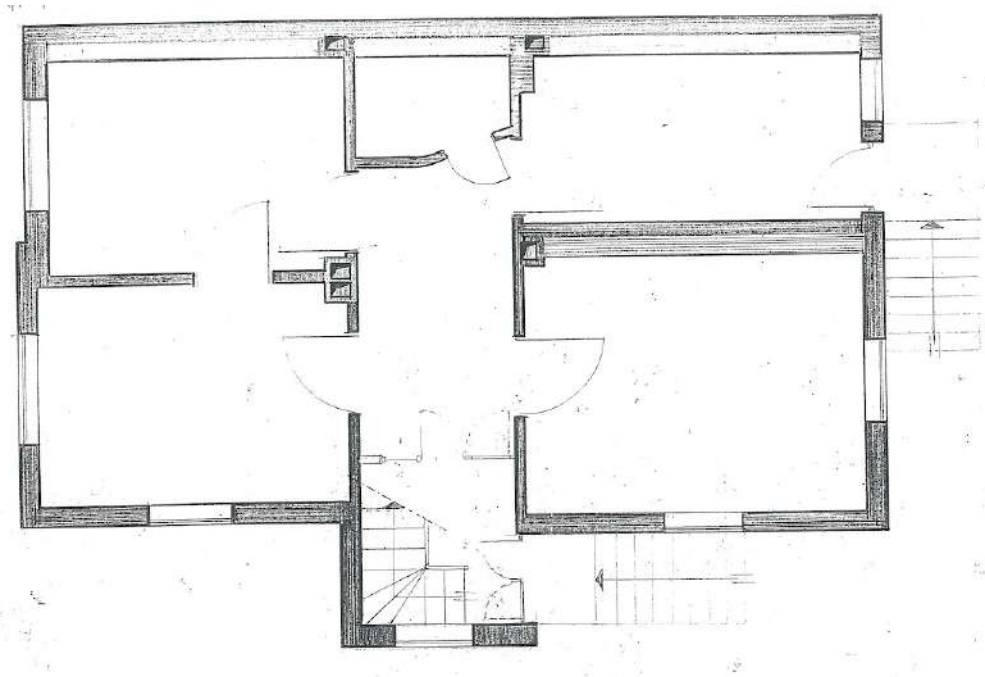

Основа приземља, кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (цртеж: из приватне архиве власника)

Северна (улична) и јужна фасада, кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (цртеж: из приватне архиве власника)

Распоред просторија у приземљу и спрату је идентичан и састоји се од централно постављеног ходника који је повезивао све четири просторије на етажи. Преправкама у дну ходника (насупрот улазним вратима) изграђено је купатило. Из ходника се приступа дневној соби и кухињи, лево, а спаваћим собама десно. Поред главних

улазних врата, у приземљу су и споредна врата, такође на јужној фасади, којима се приступа директно у кухињу преко засебних степеница.

Западна фасада, кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (цртеж: из приватне архиве власника)

У спољном обликовању издваја се неколико елемената идентичних као и на кући Делче Сенокошког, на Тргу/Улици Строшена чесма бр. 4:

- обрада углова подрума (сутерена) на начин да имитирају зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују.
- угаони пиластри од малтера на спрату, са карактеристичним буњасто обрађеним кругом на врху и вертикалним линијама које се при дну завршавају ромбоидним фигурама исте обраде као и кругови.
- око прозора уочљива је обрада у малтеру, а по средини изнад прозора, представљен је елемент који у форми и облику представља кључни камен равног свода - архитрава.
- имитација опеке у малтеру у целој ширини фасаде, у делу изнад парапета са представљених три реда опеке.

Раскошније су обрађене северна (улична) и западна фасадна раван, у делу који се уочава са улице, док остатак западне фасаде и јужна немају малтерну фасадну пластику, већ равно малтерисане зидове, а источна фасада која се наслања на

суседни објекат и која је грађена без отвора, није малтерисана. Кућа је обојена у бело, али се примећују остаци жуте нијансе оригинално бојене фасаде, “исте нијансе” као и на осталим грађевинама из ове групације.

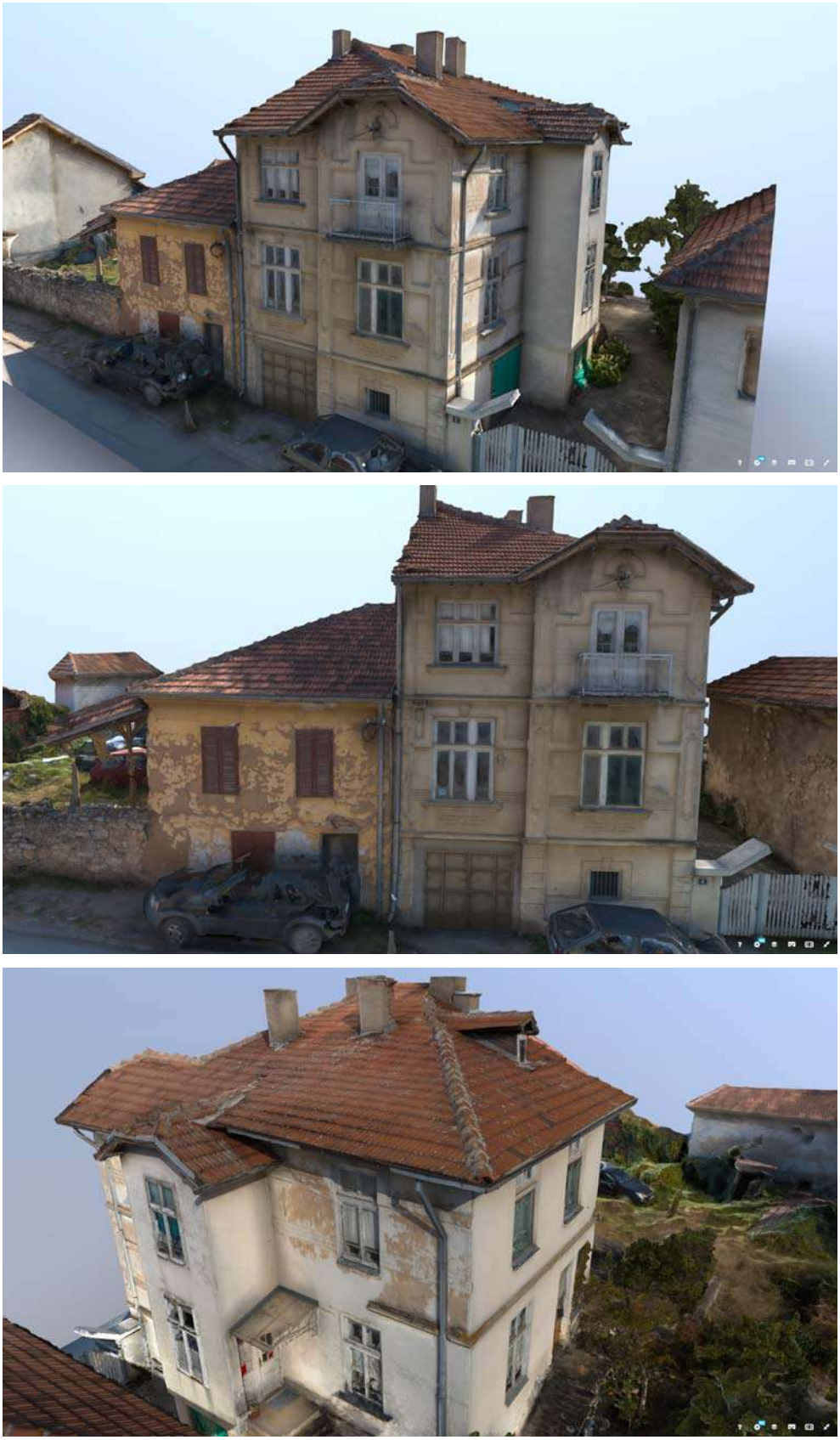

“Данинито зданије” кућа на броју 4 у Ул. Иве Андрића (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

7. **Кућа на углу Улица Иве Андрића и Строшене чесме бр. 13, на к.п. бр. 283/1** којој су оригинални изглед и детаљи промењени.

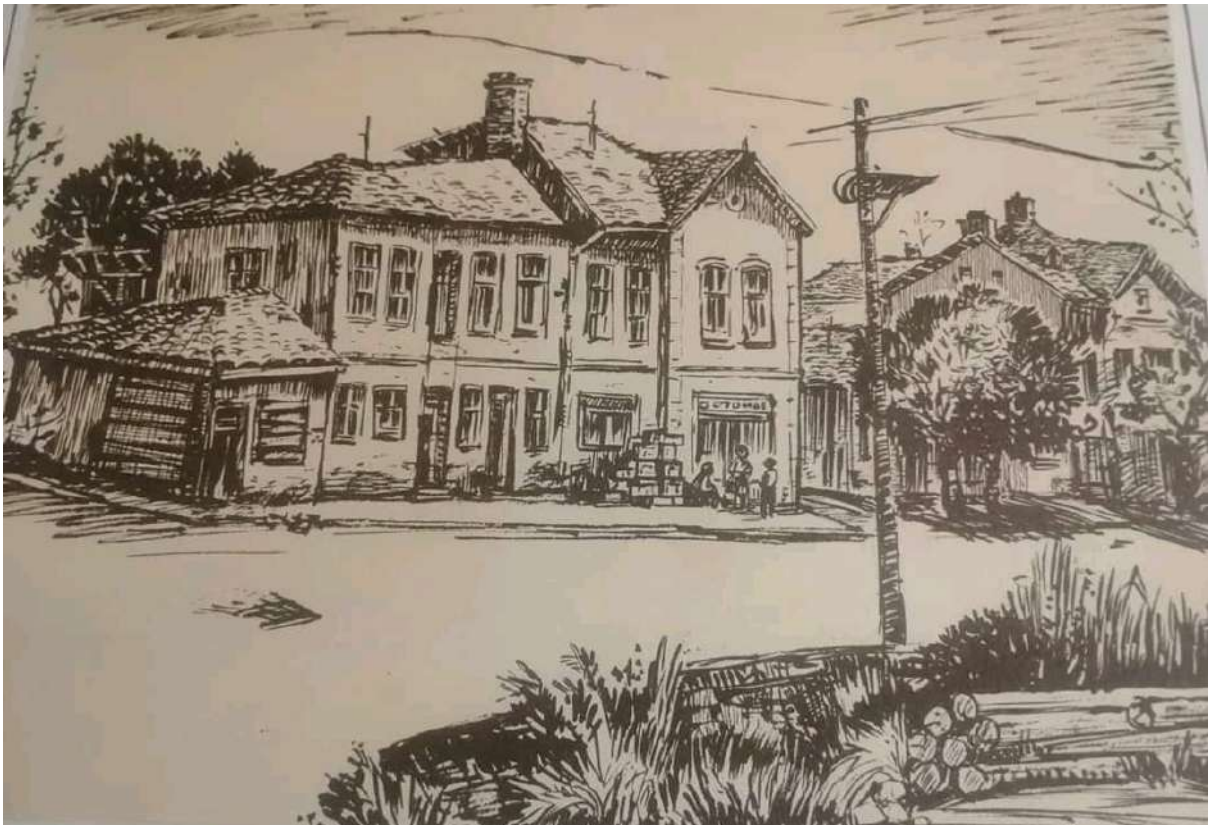

Грађанска кућа на броју 13 у Ул. трошена чесма (цртеж: С. Игов)

Грађанска кућа на броју 13 у Ул. строшена чесма (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

8. **Грађанска кућа позната као “Мининото”, на Тргу Строшене чесме бр. 14, на к.п. бр. 283/1 КО Димитровград**.

Грађанска кућа на броју 14 у Ул. строшена чесма - “Мининото зданије” (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

9. Грађанска кућа “Дерманово здание” у ул. Ћирила и Методија бр. 46, на к.п. бр. 408 КО Димитровград

У локалу у приземљу, окренутом према главној улици (Ћирила и Методија), раскошно су обрађена дрвена улазна врата, као и масивни дрвени портал, испред кога је касније изграђен парапет, чиме је портал добио функцију прозора.

“Дерманово здание” у Ул. Ћирила и Методија бр. 46 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

“Дерманово здание” у Ул. Ћирила и Методија бр. 46 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

“Дерманово здание” у Ул. Ћирила и Методија бр. 46 (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

10. Приземни локал у ул. Ћирила и Методија бр. 44 на кп. бр. 409 КО Димитровград

Налази се у непосредној близини “Дермановог зданија” и представља приземни објекат, четвороводног облика кровних равни, са локалом у једном делу. Приступ у локал је преко двокрилних високих врата директно са улице, у складу са функцијом објекта. Од карактеристичних обликовних елемената уочавају се, у духу класицизма, вертикалне имитације пиластра израђених у малтеру, са хоризонталним и вертикалним нутнама којима се симулира зидање обрађеним каменим квадерима.
Испод дела објекта налази се подрум, коме се приступало из дворишта.

Приземни локал у Ул. Ћирила и Методија бр. 44 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

11. Два приземна локала у ул. Ћирила и Методија бр. 20 и 26 на к.п. бр. 416, 417 и 418 КО Димитровград

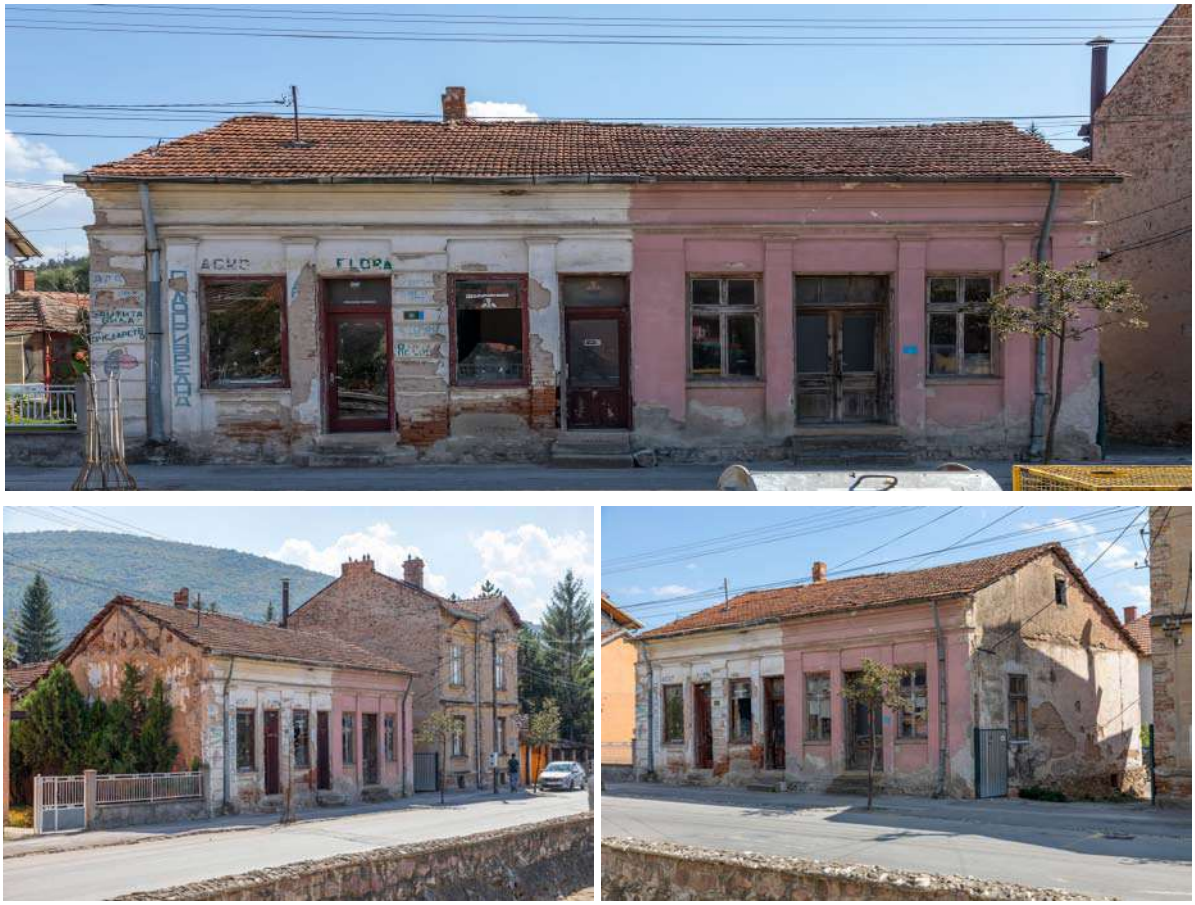

Приземни локали у Ул. Ћирила и Методија бр. 20 и 26 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Приземни локали постављени су на регулационој линији улице, одигнути од коте тла улице за три степеника. Иако према улици делује као да је објекат правоугаоног облика са двосливним кровним равнима, са два забатна зида на бочним странама, уствари је основе у облику слова “Г”, са краком који се развија по дубини парцеле.

Приступ у локале ј, директно са улице преко три степеника и троја врата за три засебна локала, у складу са функцијом објекта, док се стамбеном делу приступа из дворишта, преко спољашњих степеника и двоја врата. Улаз у подрум је такође из дворишта, испод главног улаза у стамбени део.

Од карактеристичних обликовних елемената уочавају се, у духу класицизма, вертикални пиластра израђени у малтеру, и благо наглашеним “капителом”, као и широки профилисани кровни венац и мањи подеони венац.Подрум је зидан у камену, а приземље у комбинацији бондручног система и опеке као испуне између елемената дрвене грађе.

Приземни локали у Ул. Ћирила и Методија бр. 20 и 26 (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

12. **Кућа Тукунаца, у ул. Ћирила и Методија бр. 18 и 18а, на к.п. бр. 420 КО Димитровград**.

Оригинал слика у власништву породице Виденовић

У улици Ћирила и Методија (некад Моше Пијаде) на броју 18 налази се градска кућа позната као кућа “Мите Тукунца”. Део куће данас је у власништву породице Виденовић. Дубље у дворишту налази се још једна кућа сличних обликовних елемената.

Објекат на броју 18 је грађен према правилима регулације - улична фасадна раван постављена је на регулационој линији и представља доминантан репер у визури улице. Временом је кућа делимично променила функцију, при чему је подрум адаптиран у ресторан “Стари подрум”, док се приземље и спрат и даље користе за становање. До главног улаза у објекат се стиже са улице кроз традиционалну дрвену капију са надстрешницом.

Кућа се делимично разликује од осталих “грчких кућа”, првенствено у систему међуспратне конструкције. Конструкција између подрума и приземља изгледа као полумонтажна ребраста међуспратна конструкција и подсећа на “авраменко”, с тим да су ребра висине 26cm. Остатак куће грађен је системима карактеристичним за период и начин градње грчких кућа. Двоспратна је, изломљене основе, са ризалитима и подигнутим забатима који представљају украсни елемент и других грчких кућа. Карактеристичне су велике спратне висине: у подруму 326cm, у приземљу 350cm и на спрату 307cm.Конструктивни склоп је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, а приземље и спрат - опеком. Камени зидови у подруму су дебљине око 60cm, док су зидови приземља и спрата зидани од пуне опеке, при чему је дебљина носећих зидова у приземљу око 50cm, а на спрату се смањује на 30cm.

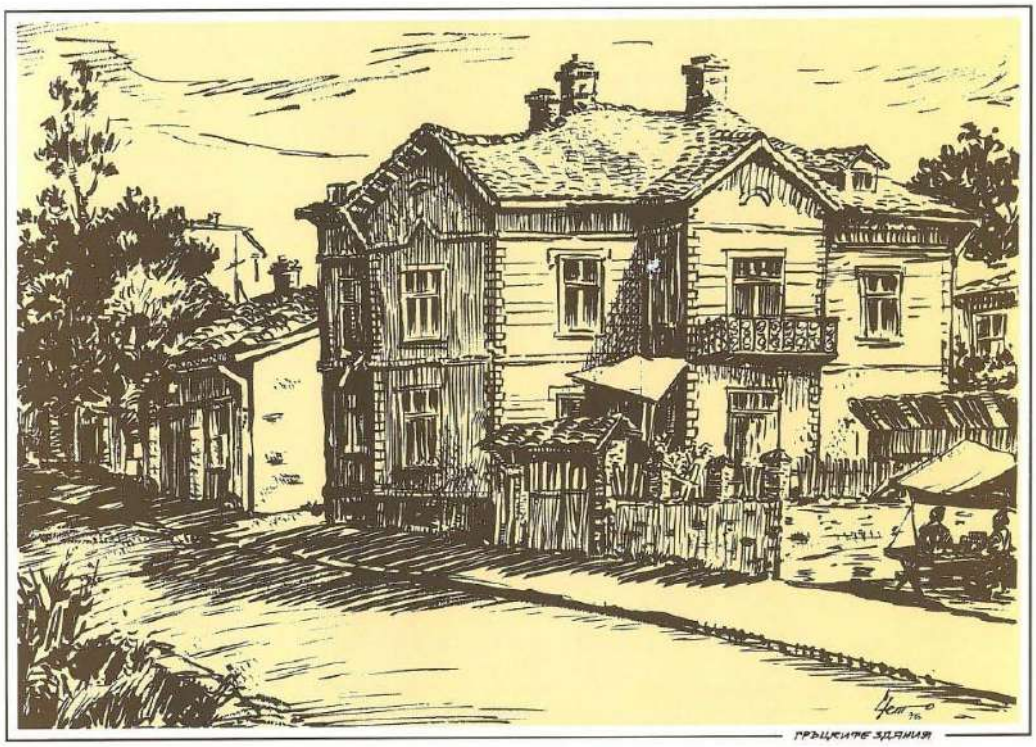

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18 (цртеж :С.Игов)

Подрум је у великој мери укопан у тло, и прилази му се преко десет широких спољашњих степеника. Укупна светла висина подрума је 326cm, а до ребара 296cm. Претрпео је интервенције у погледу уређења, функционалности и намене, али је конструктивно остао сачуван у изворном облику.

Приземље је одигнуто од коте улице за око 90cm, односно за пет степеника. Улаз у приземље обезбеђен је преко главног улаза, окренутог према улици Ћирила и Методија, али увученог у односу на регулацију улице за 440cm. Двокрилним, дрвеним, зналачки обрађеним вратима приступа се преко профилисаних степеника од камених квадера. Поред главног, постоји и споредни улаз, постављен на супротној фасади, коме се приступа из дворишта. Споредни улаз води директно ка дрвеном двокраком степеништу за спрат и таванski простор.

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

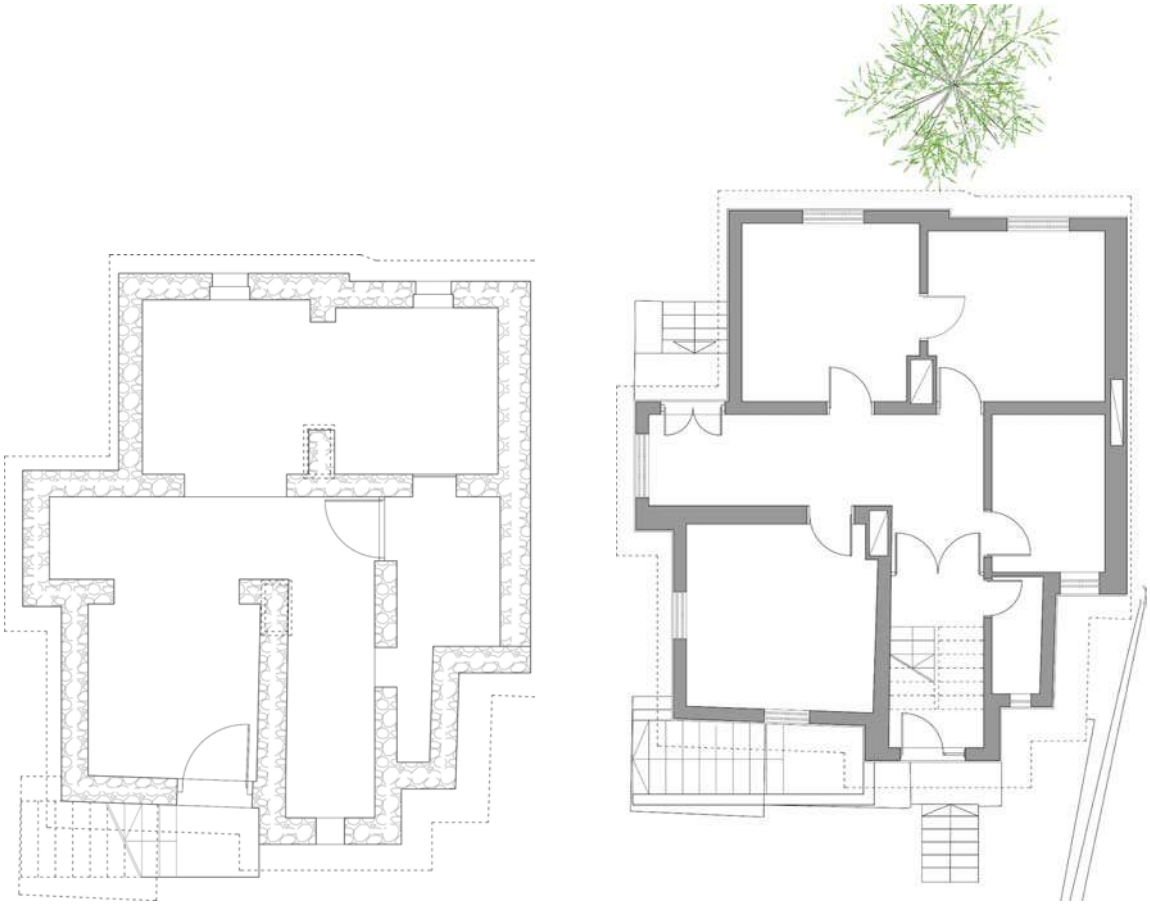

Кућа браће Тукунаца, основа подрума и приземља (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

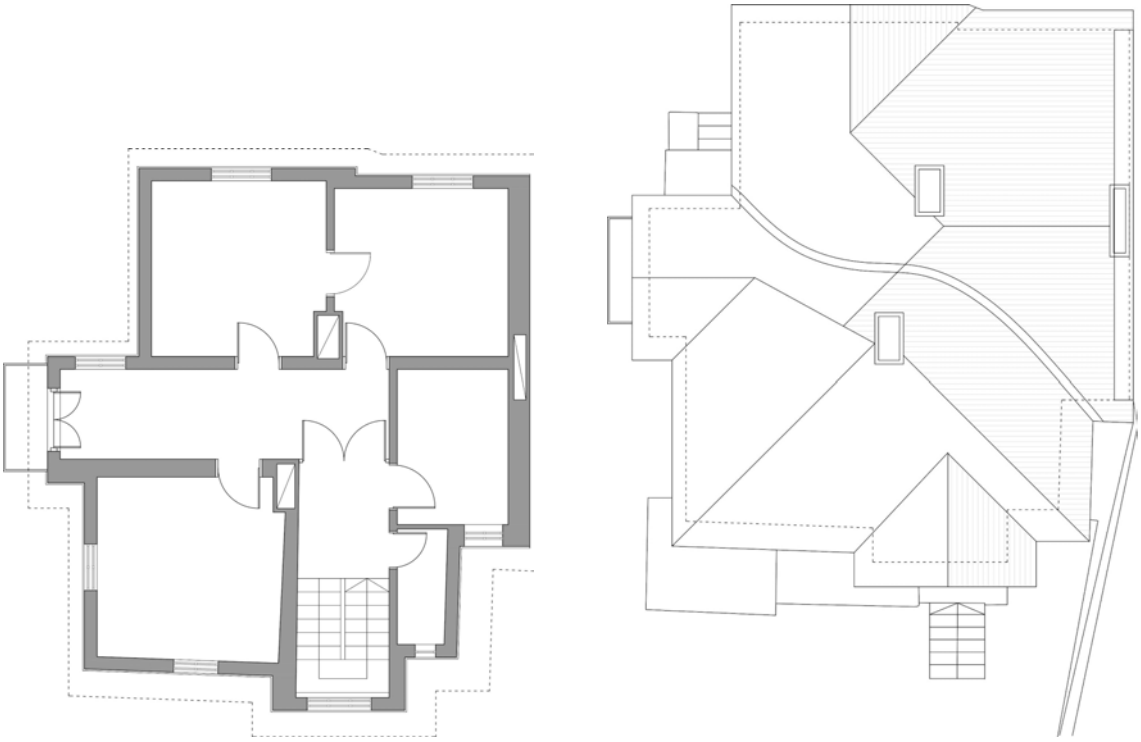

Кућа браће Тукунаца, основа спрата и кровних равни (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

Преко дрвеног степеништа позиционираног у југоисточном делу куће приступа се предсобљу на **спрату,** из кога се прилази адаптираном купатилу и кухињи на источној страни, односно преко великих двокрилних застакљених дрвених врата централно постављеном ходнику који обезбеђује приступ дневној соби оријентисаној према југу и спаваћим собам према северу. Из ходника се излази на отворену терасу са оградом од кованог гвожђа, на западној фасади.

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18 (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Таванском простору се приступа преко дрвеног степеништа и отвора у поду тавана, који се затвара дрвеним поклопцем. Тавански простор је пространи, са надзидком висине 100cm по целом обиму, односно виши на деловима забата и наглашеним ризалитима. Зидови у таванском простору су у потпуности омалтерисани кречним

малтером и завршно бојени, док је под подашчан на целој површини. Кровна конструкција је дрвена са црепом као покривачем, вишеводног, изломљеног крова, са великим стрехама препуштеним преко ивице зида. Стреха је украшена дрвеним обликованим украсом, постављеним испод олучних хоризонтала.

Кућа браће Тукунаца, југозападна (дворишна) фасада (цртеж: И. Цветковић, 2020.)

Кућа браће Тукунаца, југоисточна (дворишна) и северозападна (улична) фасада (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

Поред декорација у виду дрвених украса на стрехама, заступљена је и обрада углова, на начин да имитирају зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни у малтеру, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују.

Такође, карактеристична је завршна обрада на остатку фасаде, урађена на начин да имитира зидање опеком у три реда, у сваком другом нивоу имитације угаоних камених квадера. Пажљиво су обрађене северозападна (улична) и југозападна (дворишна) фасадна раван, док је југоисточна фасада, окренута ка задњем дворишту, са мање декоративних елемената. Издвајају се хоризонтални профилисани подеони венци и шембране око отвора и профилисани тимпанони над отворима на главној фасадној равни.

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18 (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Кућа на броју 18а, у продужетку дворишта представља још једну у низу грађевина грађених у маниру грчких кућа, са свим специфичним елементима - подигнути забат, односно калкан, изломљен облик основе, кровне равни изломљеног облика, профилисани подеони венци, пиластри на угловима, шембране око отвора. Карактеристична је завршна обрада на остатку фасаде, урађена на начин да имитира зидање опеком у три реда.

Кућа Тукунаца, Ул. Ћирила и Методија бр. 18а (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

13. Три грађанске кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 10, 12 и 14, на к.п. бр. 452, 450/1 и 451 КО Димитровград

Куће су померене у односу на улицу и постављене као слободностојеће у оквиру парцеле. Налазе се непосредно уз реку. У кућама на броју 10 и 12 нема корисника и не може им се приступити. Двориште је ограђено високом зиданом оградом од камена, зарасло је, одаје утисак запуштености. Куће нису сагледане.

(извор: сајт Геосрбија - Димитровград, 2020)

Кућа у Ул. Ћирила и Методија бр. 12 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Кућа у Ул. Ћирила и Методија бр. 12 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Кућа у Ул. Ћирила и Методија на бр. 10 и сачувана калдрма од камена облутака у сокаку који води према броју 14 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Кућа у Ул. Ћирила и Методија бр. 14 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

14. Приземна дворишна кућа у ул. Сутјеска бр. 2д, на к.п. бр. 260/1 КО Димитровград.

Кућа је својом главном фасадом окренута ка ул. Ћирила и Методија, али је померена у односу на регулациону линију за око 35 метара од улице. Нема приступ из улице Ћирила и Методија, већ из улице Сутјеска. Испред куће се налази парцела која није оптерећена градњом, и на њој се налази воћњак.

Кућа у Ул. Сутјеска бр. 2д (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

15. **Грађанска кућа трговца Грнчаров(ић)а Ђорђа у ул. Ћирила и Методија бр. 11 и 11а, на к.п. бр. 263/1 и 263/2 КО Димитровград** - једна од последњих власница била је и Георги Бојанка, па се кућа назива и “Бојанћиното”.

Објекат је грађен према правилима регулације као кућа у низу, што се уочава на бочним фасадама, које никада нису завршно обрађене. Временом је делимично променио функцију, локали у приземљу пренамењени су у стамбени простор. Кућа се састоји од подрума, приземља, спрата и поткровља. Основе је у облику неправилног закошеног трапезоида. На главној фасадној равни налази се, централно постављени, подигнути забат. Карактеристичан је украсни елемент (грчких кућа) у коме је малтерном обрадом уписано име власника куће - Грнчарова, година изградње (није читљива), и два кружна украса са вертикалним линијама на чијим крајевима се налазе мањи кругови.

Конструктивни склоп куће је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, а приземље и спрат - опеком. Камени зидови у подруму су дебљине 60cm до 160cm, док су приземље и спрат зидани од пуне опеке. Дебљина носећих зидова у приземљу око 50cm, а на спрату се смањује на 30cm.

Међуспратна конструкција између подрума и приземља састоји се од масивних зиданих сводова од опеке и луковима над пролазима. Највећа светла висина у подрумским просторијама је око 2 метра.

Подрум куће је потпуно укопан у односу на коту улице са конструкцијом зидова у комбинацији камена и опеке. Камен је коришћен за грађење зидова, док је опека своју примену имала за израду зиданих стубаца, довратника и сводова над пролазима. Постоје два улаза у подрумски простор, оба из дворишта, на северној и западној страни куће. Подрум је у односу на коту тла дворишта делимично укопан и прилази му се преко седам камених степеника.

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

У подруму су спроведене одређене интервенције (зазидавање пролаза) како би се обезбедила два независна простора, али је конструктивно остао сачуван у изворном облику.

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Приземље је карактеристичне закошене основе, по висини постављено на нивоу коте улице. Главни улаз у приземље обезбеђен је директно са улице Ћирила и Методија.

Кроз дрвена двокрилна, мајсторски обрађених врата, приступа се пасажу - негрејаном ходнику, који је преко других врата, водио директно у дворишни простор. Локали су били позиционирани у југозападном делу куће и, такође су имали приступ директно са улице преко великих дрвених портала. Портали су уклоњени, делови зида зазидани и на њихово место постављени су прозори, када је простор променио намену у становање.

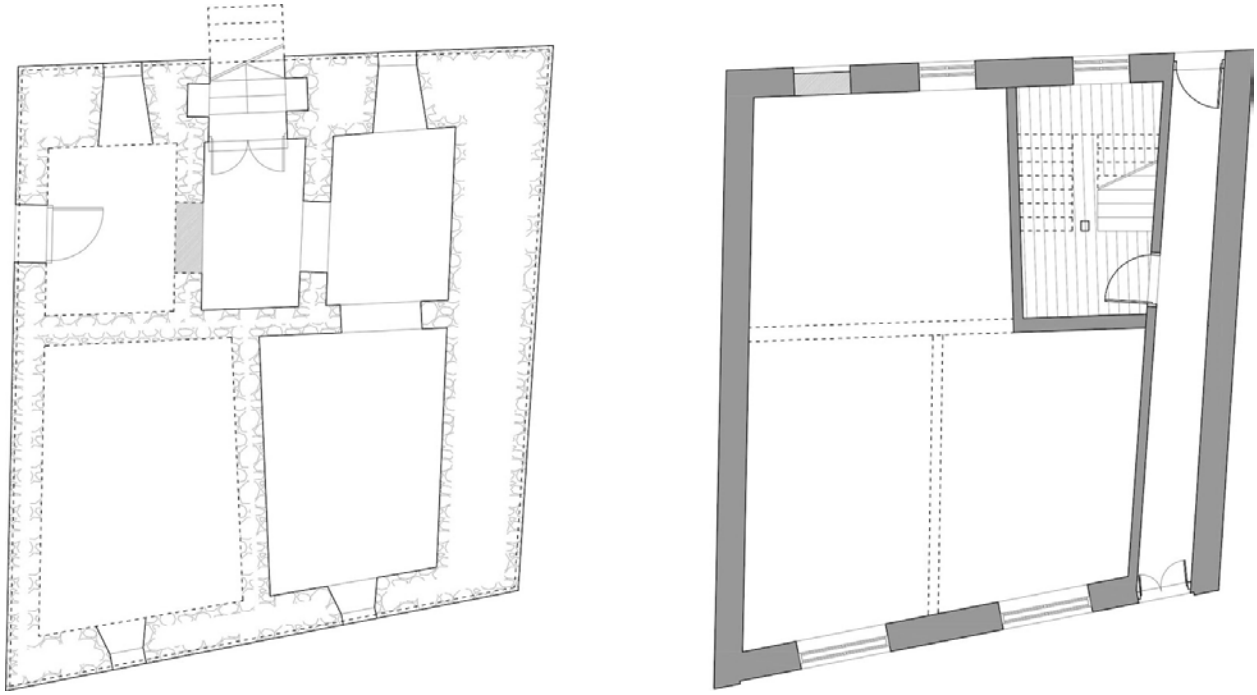

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова, основа подрума и приземља (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

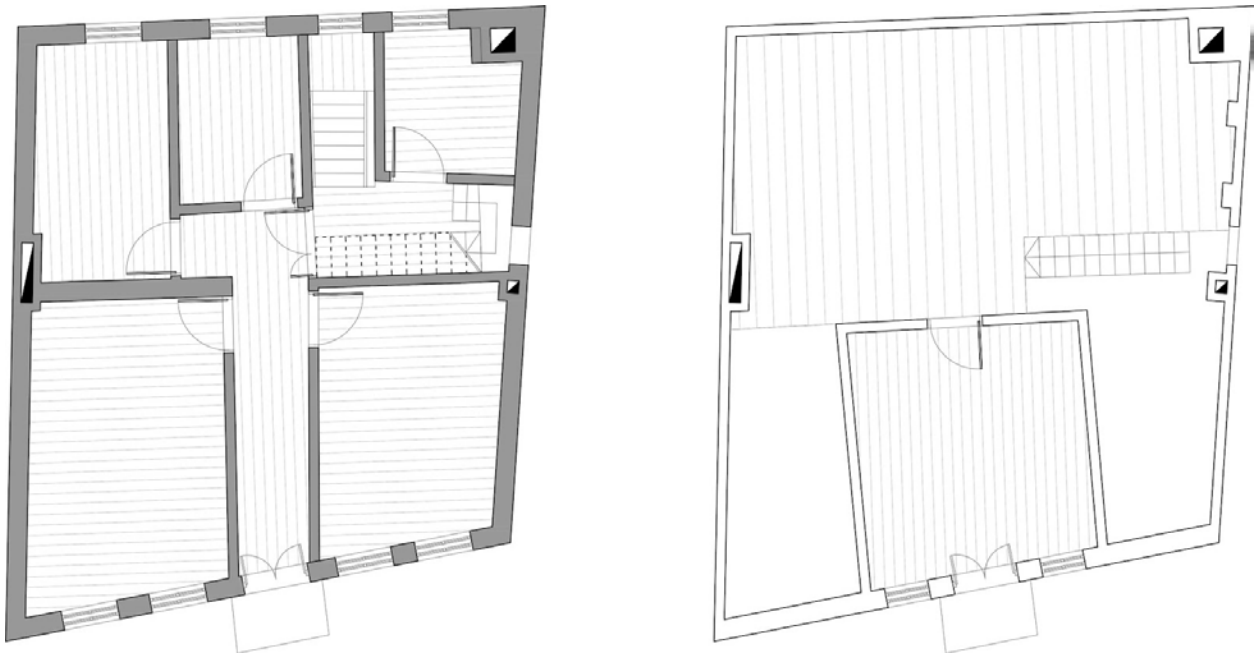

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова, основа спрата и тавана (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

Из поменутог пасажа, у североисточном делу куће, приступа се просторији са двокраким дрвеним степеништем, које води на спрат. На спрату се лево (североисточно) од степеништа налази просторија са огњиштем која је по свему судећи служила као кухиња, а десно, кроз двострука застакљена врата, улази се у централно позициониран ходник из кога се даље приступа осталим просторијама (собама за спавање и дневном боравку), као и балкону.

Са десне стране ходника (југозападни део) налази се велика дневна соба, са прозорима оријентисаним ка улици Ћирила и Методија, као и две мала спаваће собе код којих су прозори гледали на север и двориште. Са леве стране (југоисточно) налази се још једна велика просторија која гледа на улицу.

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова, соба на спрату (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Међуспратна конструкција између приземља и спрата и спрата и потктовља је класична дрвена конструкција са дрвеним гредама, и каратаваном као подконструкцијом, пуњењем између греда и патосом, бродским подом преко.
Таванском простору се приступа преко дрвених степеница постављених у предсобљу спрата, преко пута кухиње, и отвора у поду, који се затвара дрвеним поклопцем.
Тавански простор је пространи, са надзидком висине око 100cm, на предњој и задњој фасади куће, а на бочним странама, на деловима забата висина надзитка је преко 3 метара. На тавану је смештена још једна соба са балконом, која је служила за издавање.

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова, јужна (улична) и северна фасада (цртежи: И. Цветковић, 2020.)

Зидови у таванском простору су од опеке дебљине 15cm, без завршне обраде, осим у делу собе у којој је спољашњи зид димензија као и на спрату, завршно малтерисан малтером и окречен. Унутрашњи зидови ове просторије су класични бондручни зидови са плетаром, пуњењем од блата, омалтерисани блатним малтером и завршно окречени. Подна обрада у таванском простору је дрвени патос у делу поменуте собе и њеном приступу од степеништа, док је на остатку површине завршно остављена набијена земља између дрвених греда.

Кућа трговца Ђорђа Грнчарова, соба у поткровљу (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кровна конструкција је дрвена са црепом као покривачем, вишеводног, изломљеног крова, са великим стрехама препуштеним преко ивице зидова.
Фасадна декоративна обрада на овој кући је сведена, па се од обликовних елемената уочавају само подеони венци, пиластри на углу и скромна обрада тимпанона калкана над собом у поткровљу, као и обрађене солбанке/подпрозорници испод прозорских оквира. Монументалности грађевине доприносе централно постављени балкони на главној фасадној равни, на спрату и поткровљу, са оградама од кованог гвожђа.
Оригинални прозори су издужени, високи 185cm, са скромном профилацијом дрвених оквира и састоје се од четири већа и четири мања крила. Чине складну целину заједно са издуженим улазним вратима у приземљу, са надсветлом, укупне висине 310cm.

Снимак из априла 1941. године на коме се види кућа трговца Грнчарова и канал (извор: РТС архива)

Ђорђе Грнчаров(ић) са својих 18 и 45 година[21]

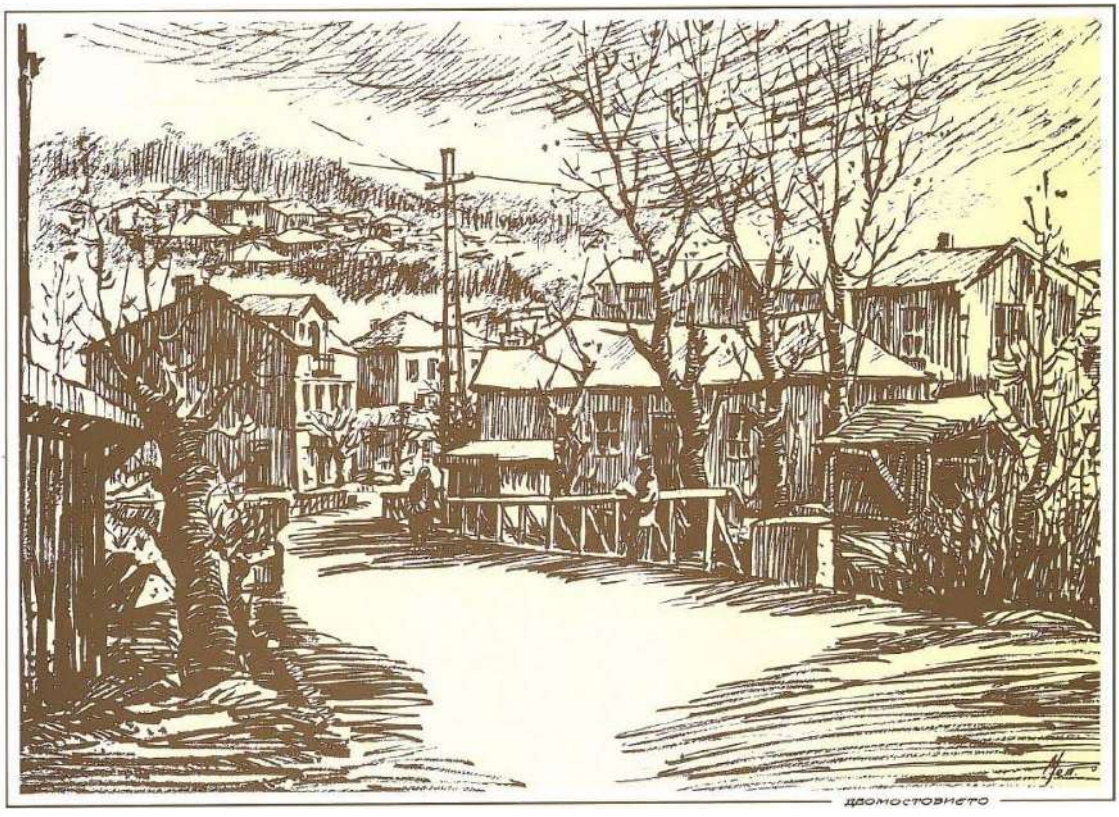

Поглед на “двомостовље” и кућу Грнчарова

[21] Урамљене фотографије пронађене су приликом техничког мерења куће, 2020. године, и фотографисане за потребе истраживања (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

16. Слободностојећа грађанска кућа “Аге” или “Јонћиното” у Сутјеској улици бр. 2б, на к.п. бр. 259/1 КО Димитровград.

Кућа “Аге” на углу Сутјеске улице (некад Гинске) и ул. Ћирила и Методија егзистира као самостални, слободностојећи објекат на парцели. Грађена је 1910. године за инвеститора Николу Јонцина. Померена је у односу на регулациону линију, и слободно постављена у простору дворишта, па су из тих разлога декоративно обрађене све четири фасаде. Двоспратна, изломљене основе, са ризалитима и подигнутим забатима који представљају украсни елемент и осталих грчких кућа, и у целости се користи као стамбени простор. На главној фасадној равни налази се централно постављени подигнути забат са дрвеном украсном обрадом, карактеристичан украсни елемент грчких кућа.

“Агино здание”, поглед из Улице Ћирила и Методија (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Конструктивни склоп је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, а приземље и спрат - опеком. Камени зидови у подруму су дебљине око 60cm, док су приземље и спрат зидани од пуне опеке. Дебљина носећих зидова у приземљу је око 50cm, а на спрату се смањује на 30cm.

Подрум је у делимично укопан у тло, а прилази му се преко шест спољашњих степеника, на северној страни објекта. Подрум се налази испод целог објекта и састоји се од четири просторије, од којих су три међусобно повезане, а четвртој се приступа из предпростора уз степениште, испод веранде. Укупна светла висина подрума је 215cm. Међуспратна конструкција састоји се од дрвене тесане храстове грађе, испуне од блата и завршне обраде од широких дасака - бродског пода.

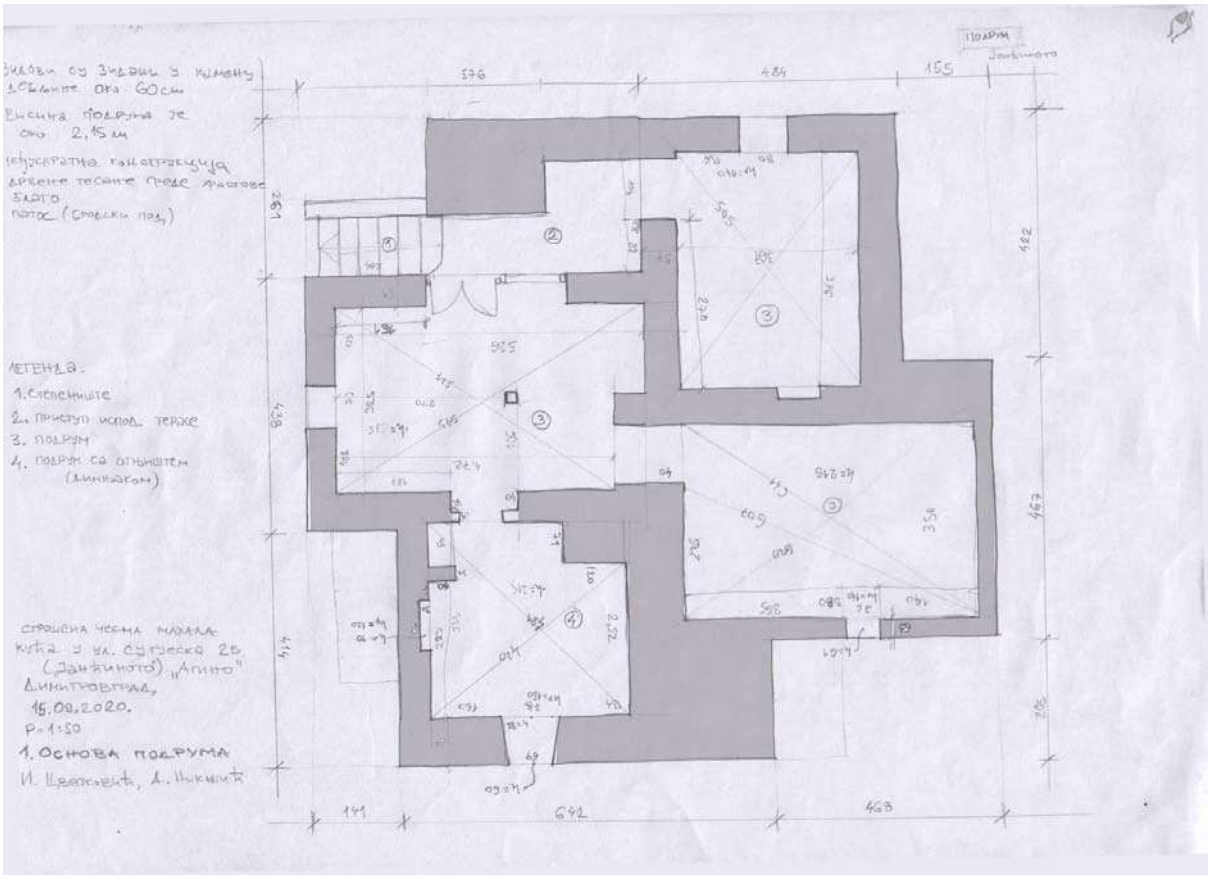

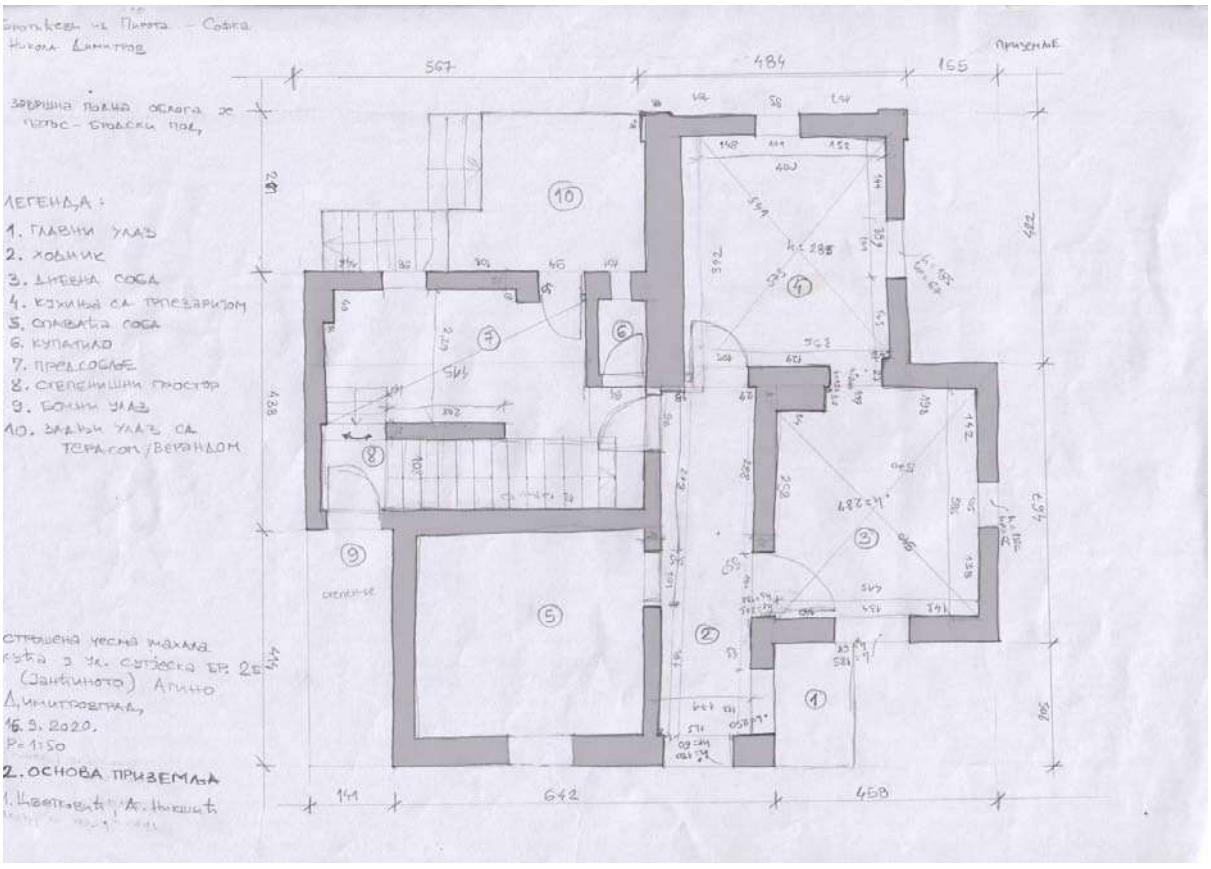

“Агино здание”, основе подрума и приземља (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

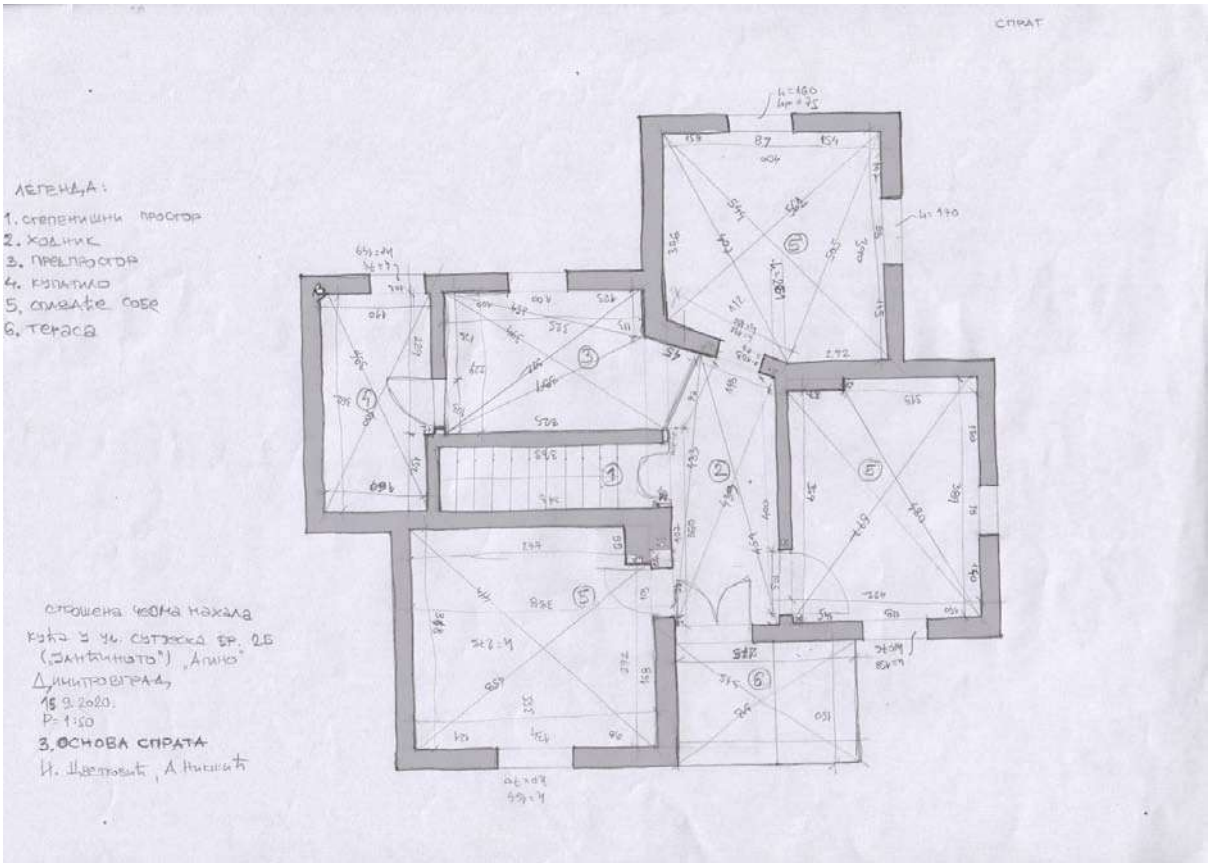

“Агино здание”, основа спрата (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Приземље је одигнуто од коте улице за око 85cm, односно за четири степеника. Улаз у приземље обезбеђен је преко главног улаза, окренутог према улици Ћирила и Методија. Кућа има још два споредна улаза са северозападне и североисточне стране куће. Преко главних двокрилних, дрвених, лепо обрађених врата са надсветлом, приступа се централно постављеном ходнику и одатле осталим просторијама (собама за спавање, дневном боравку, кухињи са трпезаријом и просторији са степеништем за спрат, уз веранду).

Над споредним - североисточним улазом (на дворишној фасади), испред кога је платформа за седење, или нека врста веранде, постојао је и дрвени балкон који је служио као надстрешница/трем у приземљу, а тераса на спрату. Услед пропадања елемената од дрвета изложених спољашњим утицајима, балкон је у уклоњен.

Преко унутрашњег степеништа приступа се директно централном ходнику на спрату, који обезбеђује приступ осталим просторијама на спрату (три спаваће собе, предпростор и купатило), као и балкону над главним улазним вратима.

Светла висина приземља је 285cm, а спрата 260cm.

За разлику од раније описаних објеката код којих је приступ таванском простору омогућен дрвеним степеништем, у овој грађевини степениште за таван не постоји, него постоји отвор са поклопцем у таваници, кроз који се уз помоћ мердевина може попети на таван.

Екстеријер куће је са очуваним аутентичним архитектонским елементима сведеног изгледа са мало декоративних елемената. Један вид декорације ове куће представља обрада углова, на начин да имитирају зидање каменом уз помоћ хоризонталних и

вертикалних нутни, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују. Кућа је обновљена, при чему су се власници куће трудили да сачувају оригиналне и каректеристичне елементе изворне архитектуре.

“Агино здание”, изглед из улице Сутјеска (ЗЗСК Ниш, фотограметрија А. Никшић, 2020.)

17. **Грађанска кућа Димитра Гогова (тзв. Димитрашково здание) у Сутјеској улици бр. 2е, на к.п. бр. 262 КО Димитровград**,

„Димитрашково здание“ је кућа у улици Сутјеска, власника Димитра Гогова, према натпису на фасади. Издваја се својим положајем, на углу двеју улица, и веома је разуђене форме. Саграђена је на начин да прати облик парцеле, па је северна фасада постављена под оштрим углом у односу на источну и западну. Састоји се од приземља, спрата, и пространог таванског простора који није у употреби. Уочава се поштовање урбанистичких захтева који се однос на висину објекта, стреха и венаца. Постоје два улаза у објекат, оба постављена на источној фасади, из дворишта. Овде се појављује карактеристичан балкон изнад улазне партије.

Грађена у духу фолклорне архитектуре, препознатљива је по декоративним косницима и елементима на фасади, отвором са пластиком и натписом инвеститора у зони баџа, изражених забата.

“Димитрашково здание”, поглед из Улице Ћирила и Методија (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

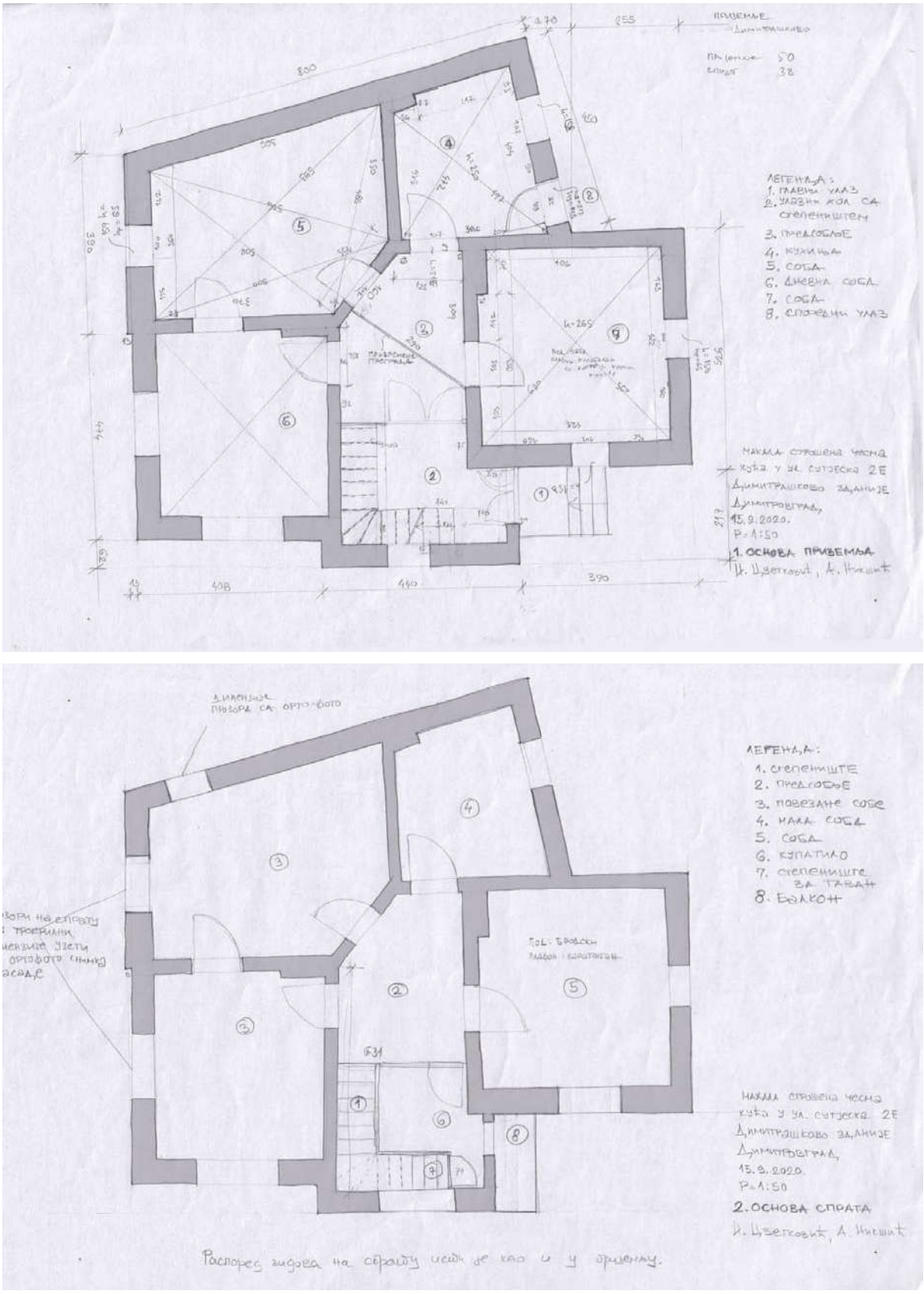

“Димитрашково здание”, основа приземља и спрата (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

18. Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” у ул. Сутјеска бр. 2и на кп број 256 КО Димитровград

Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” изграђена је 1908. године, као школска зграда тзв. “Камикат”. Народна библиотека се у ову зграду преселила 1996. године.

Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

19. Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 и 9а, на кп. бр. 681/1 КО Димитровград

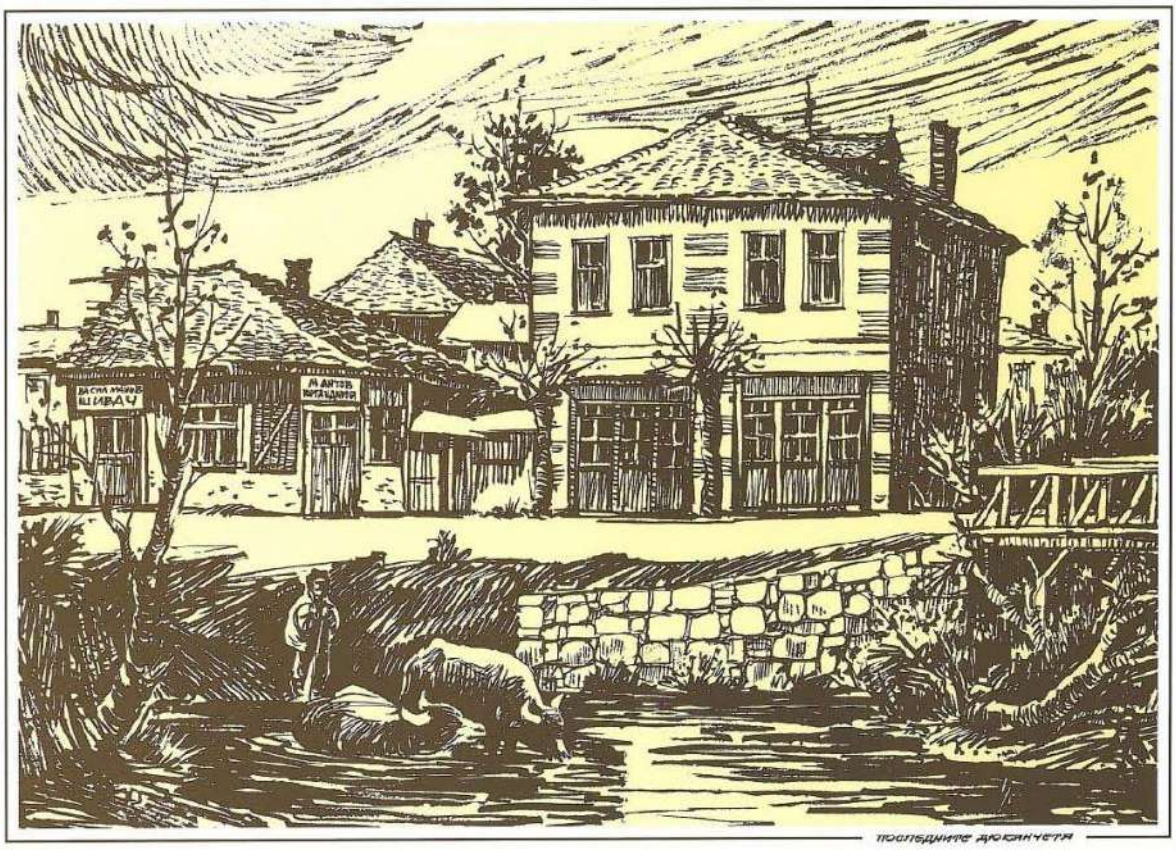

Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 и 9а (цртеж: Методи Петров)

Сегашният „пенсионерски" дом

Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 и 9а (часопис “Братство”, 1990. година, у згради је био “Пензионерски дом”)

Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 и 9а (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

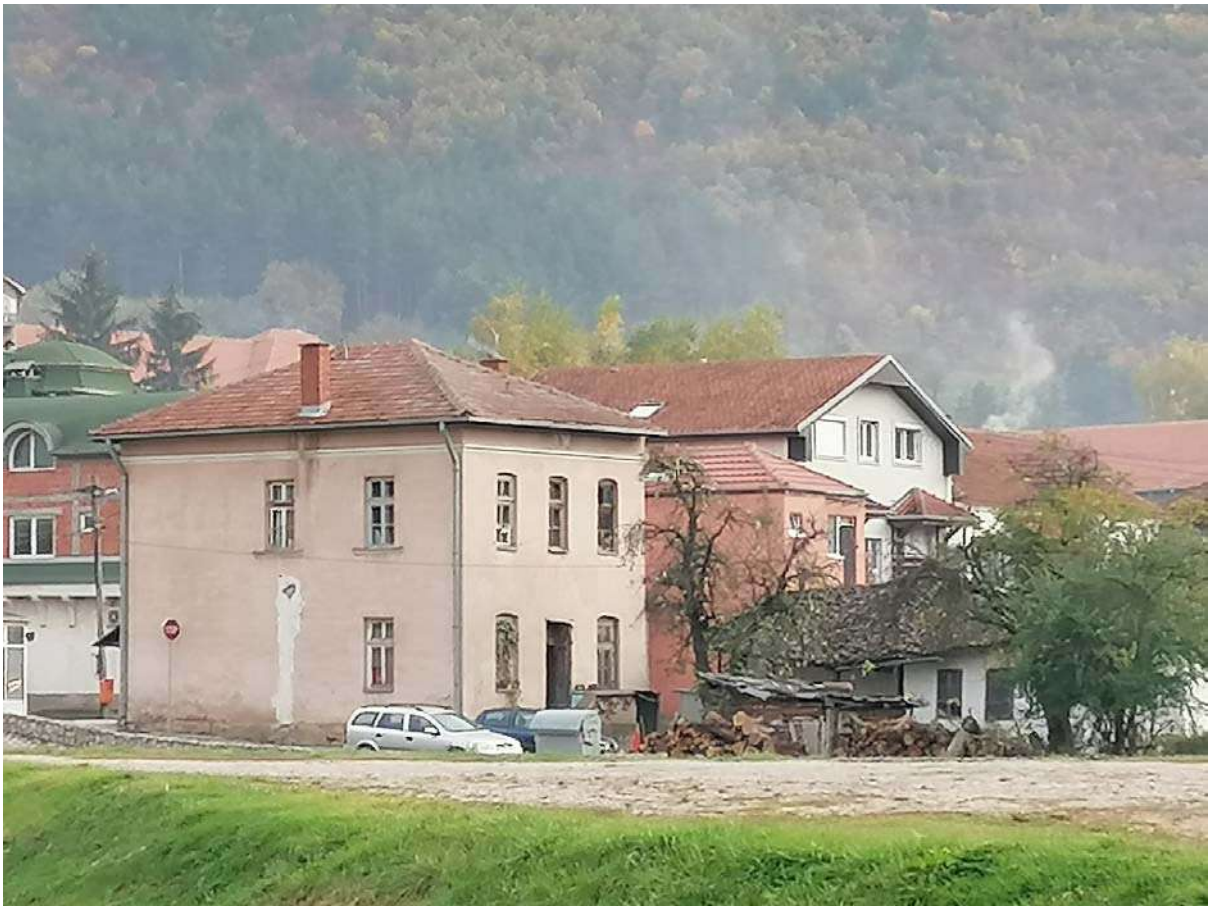

Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 (фото Ђ.Стошић)

20. Грађанска кућа “Доктора Цветкова” у ул. Ћирила и Методија бр. 1а на кп број 679/1 КО Димитровград

Грађанска кућа Доктора Цветкова (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

(фотограметрија А. Никшић 2020)

21. Кућа Ул. Власики Алексова 3, 3а и 7 на к.п. бр. 58, 59 и 60 КО Димитровград

22. Kућа у Ул. Власики Алексова 7 на к.п. бр. 60 КО Димитровград

23. Kућа у Ул.Власики Алексова 2 и 4 на к.п. бр. 80 КО Димитровград

Напомена:

Изглед просторне целине нарушиле су непримерене изградње и преправке на појединим објекатима, а посебно нарушавају објекти у ул. Ћирила и Методија на следећим катастарским парцелама број 455, 456, 457,454/1 КО Димитровград.

Подизањем монтажног објекта (1989. године) за трговину у ул. Сутјеска на катастарској парцели број 258 КО Димитровград и зграде у улици Ћирила и Методија бр. 34 на кп број 411/2 КО Димитровград, у великој мери нарушене су амбијенталне вредности целине.

Зграда у ул. Ћирила и Методија 2 и 2а на к.п. број 455 и 456 КО Димитровград

Зграде у ул. Ћирила и Методија број 4,6,8 на кп број 457 и 454/1 КО Димитровград

Стара чаршија у махали Голем Царивград

фотограметрија: А. Никшић

2. Амбијентална целина око “Старе чаршије” у махали Голем Цриброд

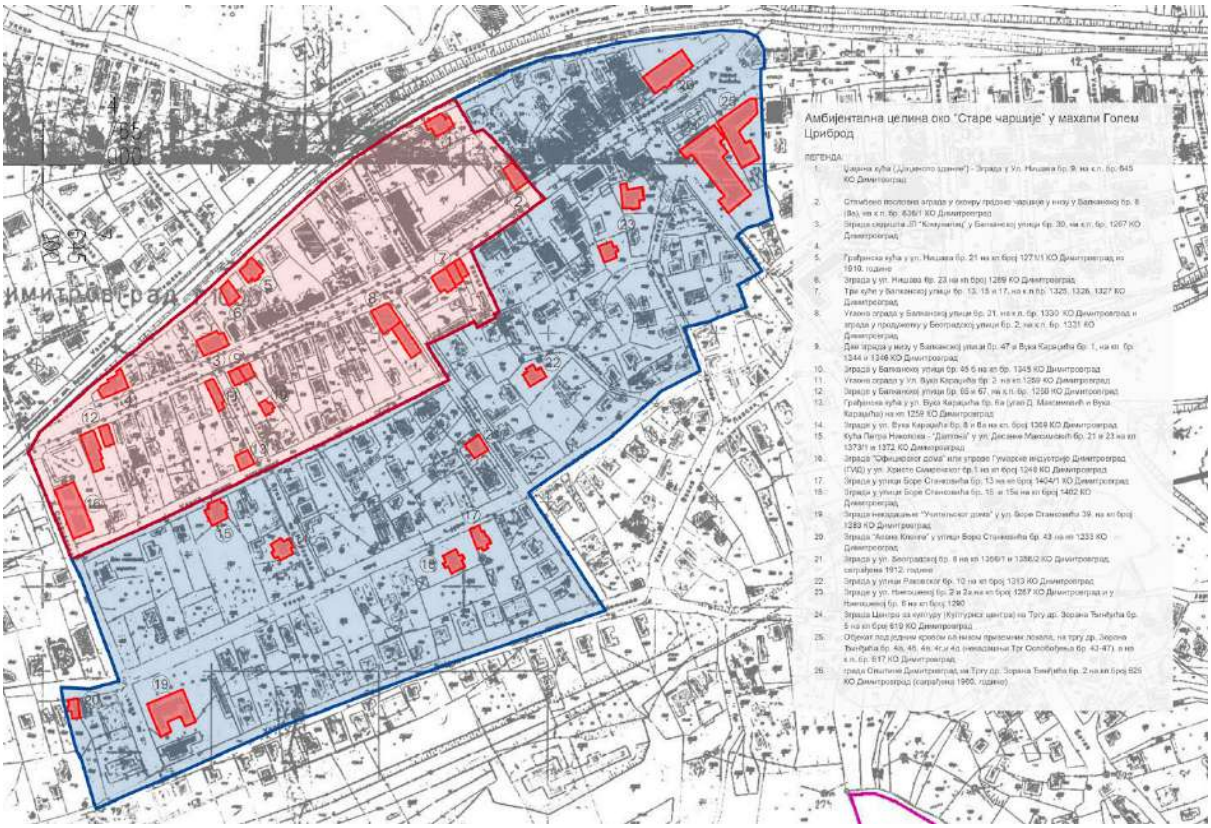

Амбијентална целина око “Старе чаршије” у махали Голем Цриброд” - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

Целина се састоји од грађевина позиционираних дуж Балканске улице које су чиниле стару чаршију, али и од стамбених грађанских кућа у улицама које належу на Балканску: улице Вука Караџића, Десанке Максимовић, Боре Станковића, Раковског, Његошева, Београдска и Нишава настајалих крајем XIX и почетком XX века, а које су сачувале свој изворни изглед и оригинални конструктивни склоп.

Иако је амбијент читаве целине у великој мери нарушен изградњом вишеспратница и објеката неодговарајућег изгледа, као и реализацијом интервенција различитог обима, неадекватних за окружење, сматрамо да је неопходно заштитити и сачувати у изворном изгледу остатке старе трговачко-занатске чаршије и стамбеног кварта који се на њу наслањао, управо због тога што они представљају репрезентативне материјалне остатке историје развоја Цариброда.

Специфичност ове улице представљали су локали са тзв. “ћепенцима” карактеристични за оријентално - балканске вароши са покривеном чаршијом. Иако су делови чаршије са ћепенцима још увек били присутни 80-тих година XX века, није остао ни један сачувани примерак. Њихова посебност и вредност огледала се првенствено у реткости, с обзиром да је у Србији сачуван изузетно мали број објеката са “ћепенцима”.

Изглед локала са “ћепенцима” (ЗЗСК Ниш, 1980)

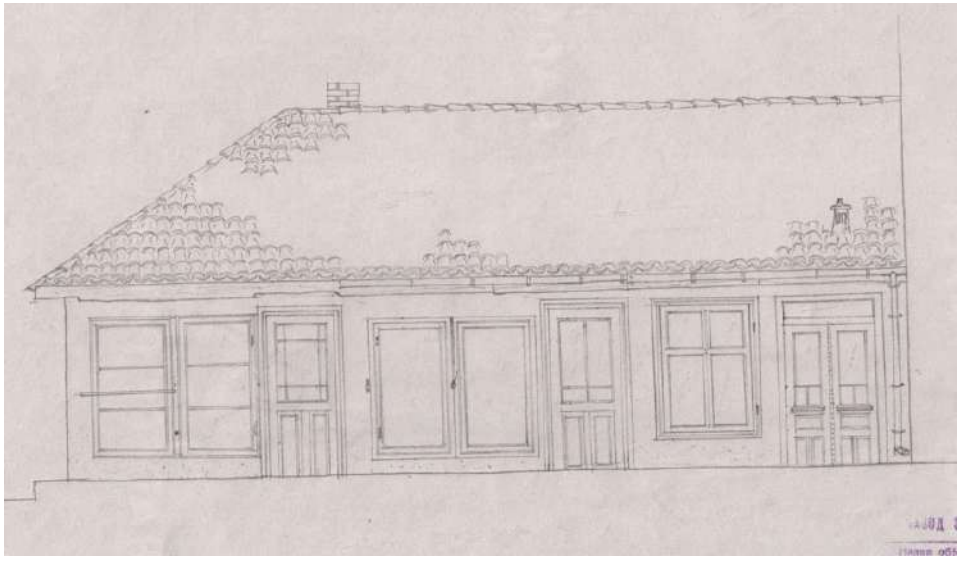

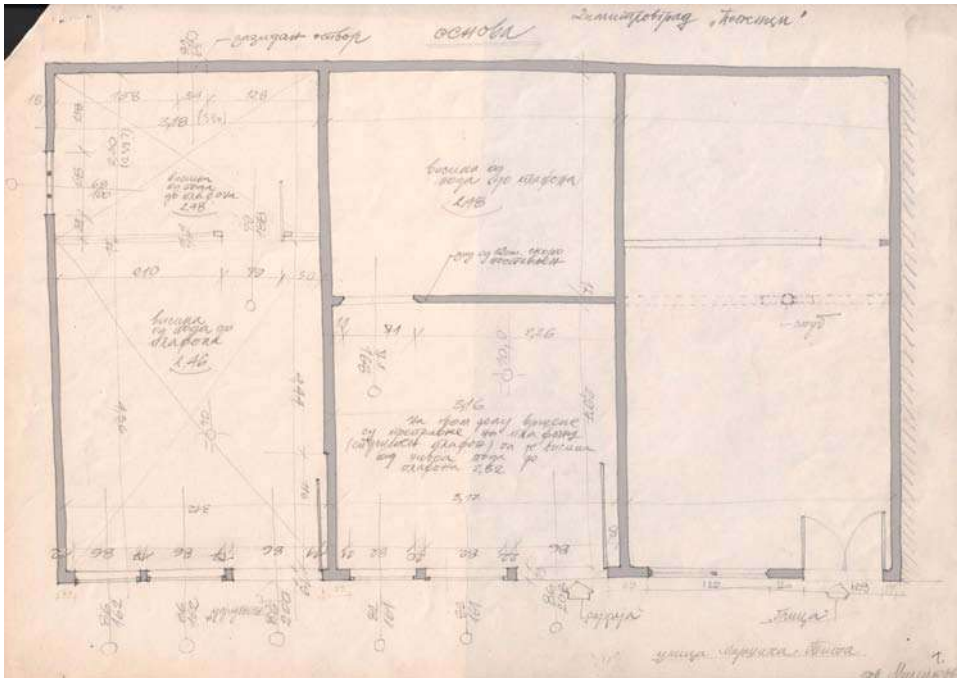

Изглед и основа локала са “ћепенцима” (документација: ЗЗСК Ниш, Зоран Миленков, 1973)

Балканска улица - парна страна -

1. **Џаџина кућа („Џаџиното здание“) - Зграда у Ул. Нишава бр. 9, на к.п. бр. 645 КО Димитовград**
2. **Стамбено пословна зграда у оквиру градске чаршије у низу у Балканској бр. 6 (8а), на к.п. бр. 636/1 КО Димитровград**.

Грађена је као пословно-стамбена зграда у чијем је приземљу била продавница “Пеко”. Одликује се градитељским карактеристикама у духу модерне архтектуре из времена XX века, између два светска рата, стога је као карактеристичан пример зграде у низу који треба сачувати.

Зграда у Балканској бр. 6 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Низ на парној страни Балканске улице је у наставку потпуно измењен изградњом стамбених вишеспратница, чиме је нарушена амбијентална вредност старе чаршије. Од броја 6 до броја 30 налазе се зграде новије градње са, чини се, преамбициозним урбанистичким параметрима, заједно са хотелом “Балкан” у Балканској улици бр. 18, на к.п. бр. 648/1 КО Димитровград и околним вишеспратницама.

Низ у Балканској улици и зграда хотела “Балкан” (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

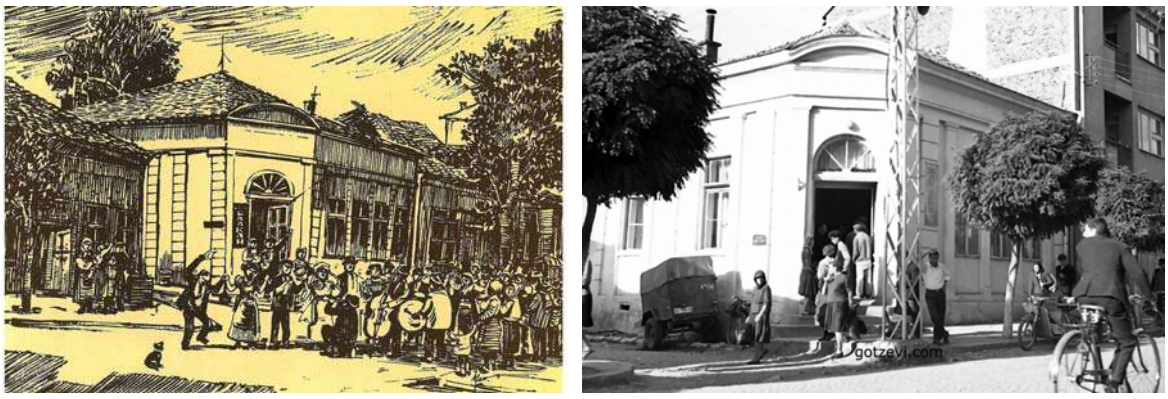

Некадашња зграда ресторана “Балкан” у Балканској улици била је значајни репер у градском ткиву

Низ у Балканској улици, парна страна (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Низ у Балканској улици, парна страна (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Низ у Балканској улици, парна страна (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

3. **Зграда седишта ЈП “Комуналац” у Балканској улици бр. 30, на к.п. бр. 1267 КО Димитровград**

Ул. Балканска бр. 30 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

4. **Грађанска кућа у Балканској улици бр. 46, на к.п. бр. 1260 КО Димитровград**

Кућа у Балканској улици бр. 46 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

5. Грађанска кућа у ул. Нишава бр. 21 на кп број 1271/1 КО Димитровград из 1910. године

Зграда у Ул. Нишава бр. 21 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Зграда у Ул. Нишава бр. 21 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Представља приземни стамбени објекат разуђене основе, са вишеводним сложеним кровом, ризалитима и калканима. Ризалити који се завршавају калканским зидовима налазе се на три од четири фасаде. Према улици Нишава налази се масивни наглашени калкан, са прозором скромних димензија и геометријском декорацијом око њега. На бочној - дворишној фасади налази се још један мањи калкан постављен над главним улазом, у ширини плитког ризалита централно у односу на фасаду. Трећи калкан, већих димензија налази се на супротној, бочној фасади.

Кућа се састоји се из подрума и приземља. Приземље је грађено вероватно од опеке, малтерисано и обојено у белу боју, на делу куће. На остатку објекта се уочавају остаци оригиналне боје у жутим тоновима, што се и поклапа са историјском бојом коришћеном на прелазу XIX у XX век.

Карактерише је препознатљива обрада фриза над подеоним венцем, са делимично сачуваним дрвеним резбареним конзолама, на позицијама рогова, које придржавају стреху. Интересантни су стилизовани декоративни елементи око прозора израђених у плитком рељефу, геометријских мотива, као и пиластри на угловима куће, који одају утисак народних неимара - аматера градитеља.

6. Зграда у ул. Нишава бр. 23 на кп број 1269 КО Димитровград

Спратни стамбени објекат са плитким ризалитом окренутим ка улици, за потребе да се додатно нагласи објекат и створи простор за изградњу калкана и подизање крова. Кућа је мањих димензија у основи, па је изградњом спрата и подигнутог калкана добијена издужена форма куће, чиме се добија утисак пренаглашености у вертикалном погледу.

Зграда на адреси Ул. Нишава бр. 23 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Ул. Нишава бр. 23 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Балканска улица - непарна страна - и належуће улице

Непарна страна Балканске улице сачувала је више значајних грађевина и делимично задржала карактер старе чаршије. Иако се ни овде не може у потпуности формирати складна амбијентална целина, услед многобројних интервенција, сачувана урбана матрица и делови старог градског језгра представљају значајне сегменте историјског и културног значаја који чине основу идентитета града, односно амбијенталне целине изражених споменичких вредности. У складу са савременим принципима конзервације, овде треба концепт заштите проширити са појединачних објеката на шире подручје, мере техничке заштите предвидети и спроводити не само због потребе физичког очувања постојећих грађевина, већ и ради истицања архитектонско-урбанистичких вредности, што је могуће постићи кроз дугорочну урбану обнову. Основни урбанистички принцип је да нови и постојећи реконструисани, дограђени и надграђени објекти својим односом према регулационој и грађевинској линији, вертикалној регулацији, архитектонској поставци и материјализацији морају бити уклопљени у постојећу урбану матрицу, односно да својим изгледом, габаритом, спратношћу, материјалима доприносе очувању амбијенталних и архитектонских карактеристика окружења.
На непарној страни Балканске улице посебну пажњу треба посветити грађевинама на бројевима 13, 15, 17, 21, 47, Вука Караџића 1 и 2, и у Балканској 65 и 67, уз претходно промишљање о приземним трговачким зградама које се налазе између наведених бројева, са изворно сачуваним грађевинским елементима.

Улица Балканска (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

7. **Три куће у Балканској улици бр. 13, 15 и 17, на к.п.бр. 1325, 1326, 1327 КО Димитровград.**

Завод за заштиту споменика културе Ниш је урадио фотограметрију тренутног стања фасада на овим објектима (24.09.2020).

Три зграде у Балканској улици бр. 13,15 и 17 (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Три зграде у Балканској улици бр. 13,15 и 17 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

8. **Угаона зграда у Балканској улици бр. 21, на к.п. бр. 1330 КО Димитровград и зграда у продужетку у Београдској улици бр. 2, на к.п. бр. 1331 КО Димитровград.**

Завод за заштиту споменика културе Ниш је урадио фотограметрију тренутног стања фасада на овим објектима (24.09.2020).

Балканска улица бр. 21 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Балканска улица бр. 21 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Зграда у Балканској бр. 21, изглед из Београдске улице и детаљ прозора (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Зграда у Београдској улици бр. 2 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Низ на непарној страни Балканске улице је у великој мери сачувао изворни габарит, поделу и намену, међутим амбијент целине нарушавају интервенције мањег обима и непримерене рекламне ознаке, завршна материјализација, неадекватни портали и сл.

Низ у Балканској улици 1963. године, непарна страна (преузето са: http://gotzevi.com/?page_id=1243)

Низ у Балканској улици, непарна страна (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Низ у Балканској улици, непарна страна (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

9. **Две зграда у низу у Балканској улици бр. 47 и Вука Караџића бр. 1, на кп бр. 1344 и 1346 КО Димитровград**.

Зграде на углу улица Балканска бр. 47 и Вука Караџића бр. 1 вероватно су грађене као двојна кућа под истим кровом. На једној од њих стоји година изградње 1925. и претпоставља се да је зграда у пуном габариту тада и изграђена. То је спратна грађевина компактне основе, првилног четвороводног крова, без ризалита и калкана карактеристичних за ово подручје. Иако оптерећена многобројним и неадекватним интервенцијама, сачувала је одређене елементе свог оригиналног архитектонског израза - декоративно обрађене дрвене рогове, подеоне венце, профилисане прозоре.

Балканска улица бр. 47 и Улица Вука Караџића бр. 1 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

10. Зграда у Балканској улици бр. 45 б на кп бр. 1345 КО Димитровград

Завучена је дубоко у унутрашњост дворишта коме се прилази преко уског сокака. Грађена је као спратна стамбена кућа, у складу са традицијом и системом градње карактеристичном за почетак XX века у Цариброду/Димитровграду. У спољном габариту и завршној обради, има све карактеристике тзв. грчких кућа: разуђене кровне равни, наглашени калкани и кровне стрехе декоративно обрађене у дрвету.

Балканска улица бр. 45 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Балканска улица бр. 45 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

11. Угаона зграда у Ул. Вука Караџића бр. 2 на кп 1259 КО Димитровград

Грађена је 1926. године као угаона спратна зграда са локалима у приземљу и стамбеним просторијама на спрату. Већим делом је оријентисана ка улици Вука Караџића, али делом фронта излази и на Балканску улицу, што је довољно за постизање атрактивне локације за трговачку делатност. Угаони положај зграде утицао је на обликовање, па је зграда засечена, са балконом на спрату и наглашеним калканом на углу, који је послужио као добро место за упис године изградње. Кров је класичан четвороводни, са подигнутим кровним равнима над наглашеним калканом и препуштеним кровним стрехама са декоративно обрађеним роговима.

Зграда у Улици Вука Караџића бр. 2 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

12. Зграде у Балканској улици бр. 65 и 67, на к.п. бр. 1250 КО Димитровград,

Две карактеристичне грађевине на истој парцели и представљају део старе чаршије. Кућа на броју 65 је спратна грађевина, са локалом у приземљу и стамбеним простором на спрату. Правоугаоног је облика, са мањим фронтом на главној улици, и просторе се дубоко у унутрашњост парцеле. Компактне је основе, а тиме и правилне четвороводне кровне конструкције. Приземље је на нивоу улице, што и сама намена објекта захтева. На угловима се налазе проширења, у виду декоративних пиластра (данас поједностављеног изгледа), а на позицијама међуспратних конструкција налазе се подеони венци. Над улазом у централно позиционирани локал налази се балкон са оградом од кованог гвожђа.

Друга кућа, на броју 67, је приземна грађевина, компактне четвороугаоне основе, са четвороводном кровном конструкцијом и црепом као покривачем. Приземље је одигнуто од коте тла за око 80cm, а улаз у објекат је са бочне стране, из дворишта. Од декоративних елемената остао је сачуван кровни венац, који није карактеристичан елемент, и претпоставља се да је изграђен у каснијем периоду.

Иако су куће делимично нарушеног изворног изгледа и са уклоњеним аутентичним градитељским елементима и детаљима, ипак је сачувано довољно елемената да се уз исправне конзерваторске интервенције може повратити њихов изворни изглед.

Ул. Балканска бр. 65 и 67 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Ул. Балканска бр. 65 и 67 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

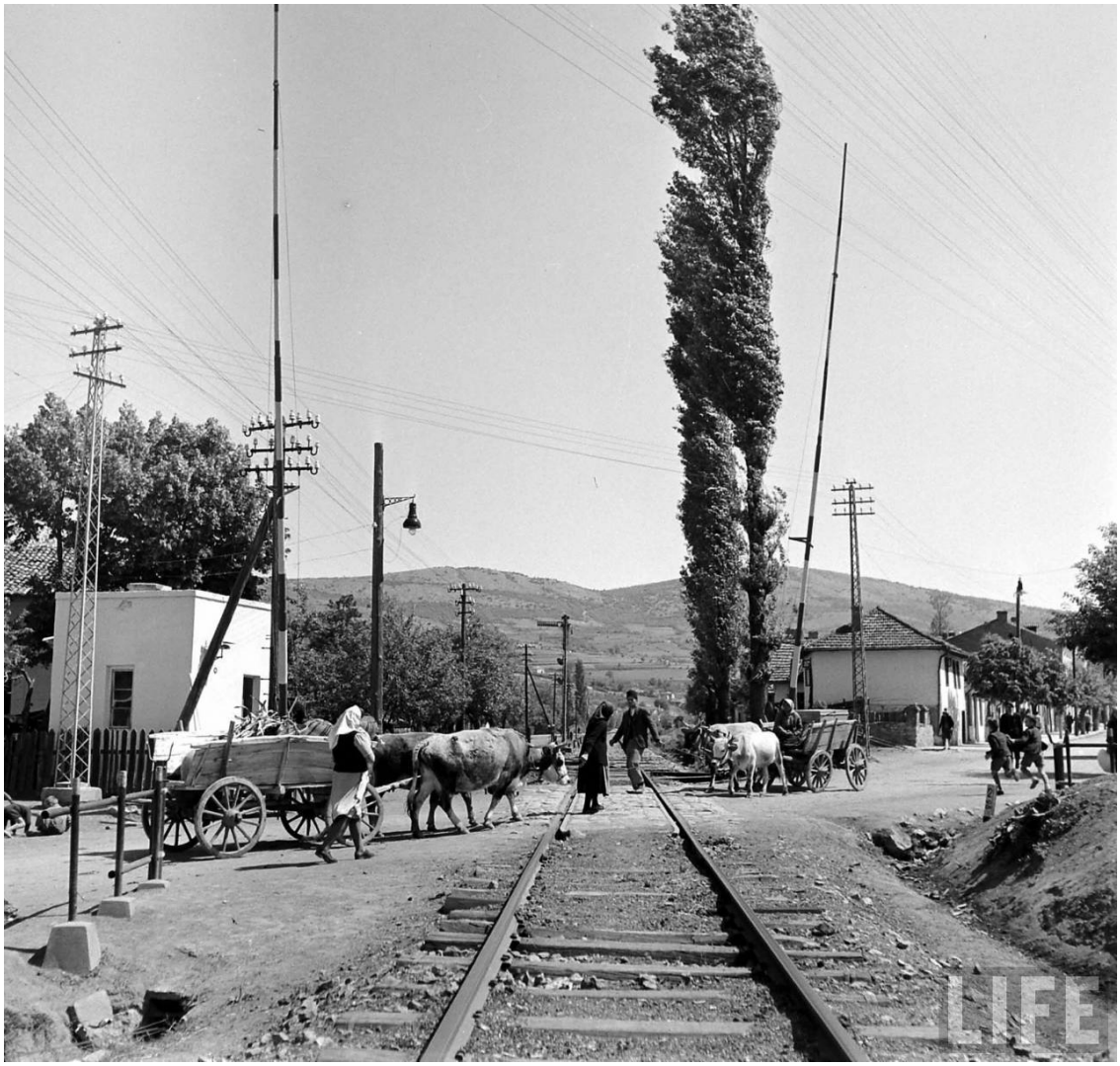
LIFE

Ул. Балканска, доња рампа (фотографије: часопис LIFE, 1950. и ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020)

13. Грађанска кућа у ул. Вука Караџића бр. 6а (угао Д. Максимовић и Вука Караџића) на кп 1259 КО Димитровград

Представља спратни стамбени објекат компактне основе, са правилним кровом на четири воде, дворишним улазом и великим балконом окренутим ка дворишту.

Ул. Вука Караџића бр. 6а (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

14. Зграде у ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а на кп. број 1369 КО Димитровград

Кућа на броју 8 је приземни стамбени објекат разуђене основе, са вишеводним сложеним кровом и подигнутом баџом са калканом и балконом, оријентисаном према Улици Вука Караџића и наглашеним још једним калканом над главним улазом из дворишта. Састоји се из подрума, вероватно испод читавог објекта, и приземља, као и таванског простора који се на делу објекта и користи. Подрум је зидан правилно клесаним каменим блоковима, бар део сокле који је видљив споља, а приземље од опеке, малтерисано и бојено према постулатима класицизма, у комбинацији жуте и беле боје. Кућа је грађена 1905. године, према натпису на уличној фасади, и потпуно је атипична, иако са свим елементима карактеристичним за архитектуру Димитровграда.

Кућа у Ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Кућа у Ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а, детаљи улазних врата (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

15. Кућа Петра Николова - “Далтона” у ул. Десанке Максимовић бр. 21 и 23 на кп 1373/1 и 1372 КО Димитровград

Приземни стамбени објекат разуђене основе, са израженим ризалитима. Кућа је грађена 1912. године, према натпису који се налази над главним улазом. Користи се као двојна кућа са улазима постављеним један насупрот другог, окренутим ка двориштима. Један улаз је оријентисан ка дворишту на к.п. бр. 1373/1, и над њим је подигнута баџа са калканом и карактеристичан балкон са оградом од кованог гвожђа. Други улаз је оријентисан ка дворишту на к.п. бр. 1372, а наглашен је ризалитом, избаченим у односу на остатак објекта за ширину улаза. Према Улици Десанке Максимовић на делу објекта такође је наглашен калкан у оквиру кога се налази омањи прозор, украшен плитким рељефом у малтеру. Приземље је вероватно грађено од опеке, малтерисано и бојено према постулатима класицизма, у комбинацији жуте и беле боје, која је новијим интервенцијама попримила скоро наранџасту боју. Карактерише је препознатљива обрада фриза над подеоним венцем, са дрвеним резбареним конзолама, на позицијама рогова, које придржавају стреху.

Посебност ове грађевине огледа се и у стилизованим декоративним елементима геометријских мотива око прозора, израђених у плитком рељефу.

Кућа у Ул. Десанке Максимовић, улаз бр. 21 и 23 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Десанке Максимовић, улаз бр. 21 и 23 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Десанке Максимовић бр. 21 и 23, карактеристични балкон и калкан над улазном партијом (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Десанке Максимовић бр. 21 и 23, изглед са улице (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

16. Зграда “Официрског дома” или управе Гумарске индустрије Димитровград (ГИД) у ул. Христе Смиренског бр. 1 на кп број 1248 КО Димитровград

17. Кућа у улици Боре Станковића бр. 13 на кп број 1404/1 КО Димитровград

Кућа у Ул. Боре Станковића бр. 13 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

18. Кућа у улици Боре Станковића бр. 15 и 15а на к.п. број 1402 КО Димитровград

Кућа у Ул. Боре Станковића бр. 15 и 15а (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

19. **Зграда некадашњег “Учитељског дома” у ул. Боре Станковића 39, на кп број 1383 КО Димитровград**

20. **Зграда “Асена Кленге” у улици Боре Станковића бр. 43 на кп 1233 КО Димитровград**

Представља приземни стамбени објекат разуђене основе, са ризалитима. Грађена је као двојна, али је половина објекта претрпела тоталну реконструкцију. Главни улаз у део куће који је остао изворно сачуван налази се у дворишту и одигнут је од нивоа тла за 14 степеника. Наглашен је ризалитом, избаченим у односу на остатак објекта за ширину улаза. Према Улици Боре Станковића на делу објекта налазио се је мали наглашени калкан, од кога је након интервенција остала само половина. У оквиру половине калкана, а изнад подеоног венца налази се омањи прозор. Кућу карактерише препознатљива обрада фриза над подеоним венцем, са резбареним дрвеним конзолама, на позицијама рогова, које придржавају стреху и правоугаоним полјима између конзола.

Кућа у Ул. Боре Станковића бр. 43 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа у Ул. Боре Станковића бр. 43, детаљи фриза и улазних врата (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

21. Зграда у ул. Београдској бр. 8 на кп 1356/1 и 1356/2 КО Димитровград, саграђена 1912. године

Приземна стамбена кућа компактне основе, али са наглашеним калканом окренутим према улици. Главни улаз излази директно на улицу, што није уобичани случај код стамбених објеката у Димитровграду. Над њим је подигнута баџа са калканом и карактеристичан балкон, са оградом од кованог гвожђа. У оквиру наглашеног калкана смештена су двокрилна врата за излазак на балкон, као и два издужена прозора. Калкан је испод стрехе украшен плитким рељефом у малтеру на коме је уписана година изградње. Приземље је грађено вероватно од опеке, малтерисано и бојено према постулатима класицизма, у комбинацији жуте и беле боје, која је накнадним интервенцијама попримила превише јарку боју.

Београдска улица бр. 8 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

22. **Зграда у улици Раковског бр. 10 на кп број 1313 КО Димитровград** (у току обиласка затечено стање преправљања зграде, уградња пвц столарије и демит/стиропор фасаде). Завод за заштиту споменика културе Ниш је урадио фотограметрију тренутног стања објекта (24.09.2020).

Зграда у Ул. Раковског бр. 10 (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

Зграда у Ул. Раковског бр. 10 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

23. Зграде у ул. Његошевој бр. 2 и 2а на кп број 1287 КО Димитровград и у Његошевој бр. 6 на кп број 1290

Зграде у Ул. Његошева бр. 2, 2а (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Зграде у Ул. Његошева бр. 6 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

24. Зграда Центра за културу (Културног центра) на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 5 на кп број 619 КО Димитровград

25. Објекат под једним кровом са низом приземних локала, на тргу др. Зорана Ђинђића бр. 4а, 4б, 4в, 4г,и 4д (некадашњи Трг Ослобођења бр. 43-47), а на к.п. бр. 617 КО Димитровград.

Подигнут је почетком XX века, са намером да буде место за културне приредбе, дружење и окупљање, и прозвана „салон“. Подигао ју је Петар Брезнички, из старе фамилије Брезничање, и у њу сместио први стални биоскоп у Цариброду.

У згради су се поред биоскопа, одржавале представе и пробе накадашњег Царибродског позоришта, као и бројна друштвена, политичка и спортска дешавања. У Димитровграду је зграда позната као „салонат“ или „Брезничкото“.

За ову грађевину карактеристична је архитектура из првих деценија XX века са наглашеним дрвеним елементима кровне стрехе и местимично очуваним оригиналним решењем излога и пролаза за поједине локале.

После 1950. године, након изградње нове зграде Центра за културу, зграда је постала фискултурна сала за ђаке и чланове гимнастичког друштва.

После Другог светског рата зграда ја национализована, али је до 1950. године наставио да ради бисокоп - кино „Просвета“.

Део објекта на адреси 4д - “салон”, порушен је почетком септембра 2020. године по налогу грађевинске инспекције.

Трг др. Зорана Ђинђића бр. 4а, 4б, 4в и 4г и зграда Центра за културу (преузето са:)

26. Зграда Општине Димитровград на Тргу др Зорана Ђинђића бр. 2 на кп број 626 КО Димитровград (саграђена 1960. године)

Група зграда око цркве Св. Богородице

фотографија: А. Никшић

3. “Просторна целина око цркве Св. Богородице”

Целину чине **Црква Пресвете Богородице**, и **Поповска кућа или парохијски дом**, која се налази се у порти цркве. Преко пута, са друге стране улице Христо Ботев налази се **кућа Бориса Брезника**, слободностојећа приземна градска вила окружена пространим двориштем, украшена зеленилом. Саграђена је око 1890. године, и сматра се да је грађена пре изградње цркве. У непосредној близини, у Ул. Васила Левског бр. 2. на кп бр.1470 КО Димитровград, налази се кућа која носи назив **„Илково здание“**, а власништво је породице Даскалови.

Панорама Димитровгрда из махале Чујпетал (архивска документација)

Панорама Димитровгрда из махале Чујпетал (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020)

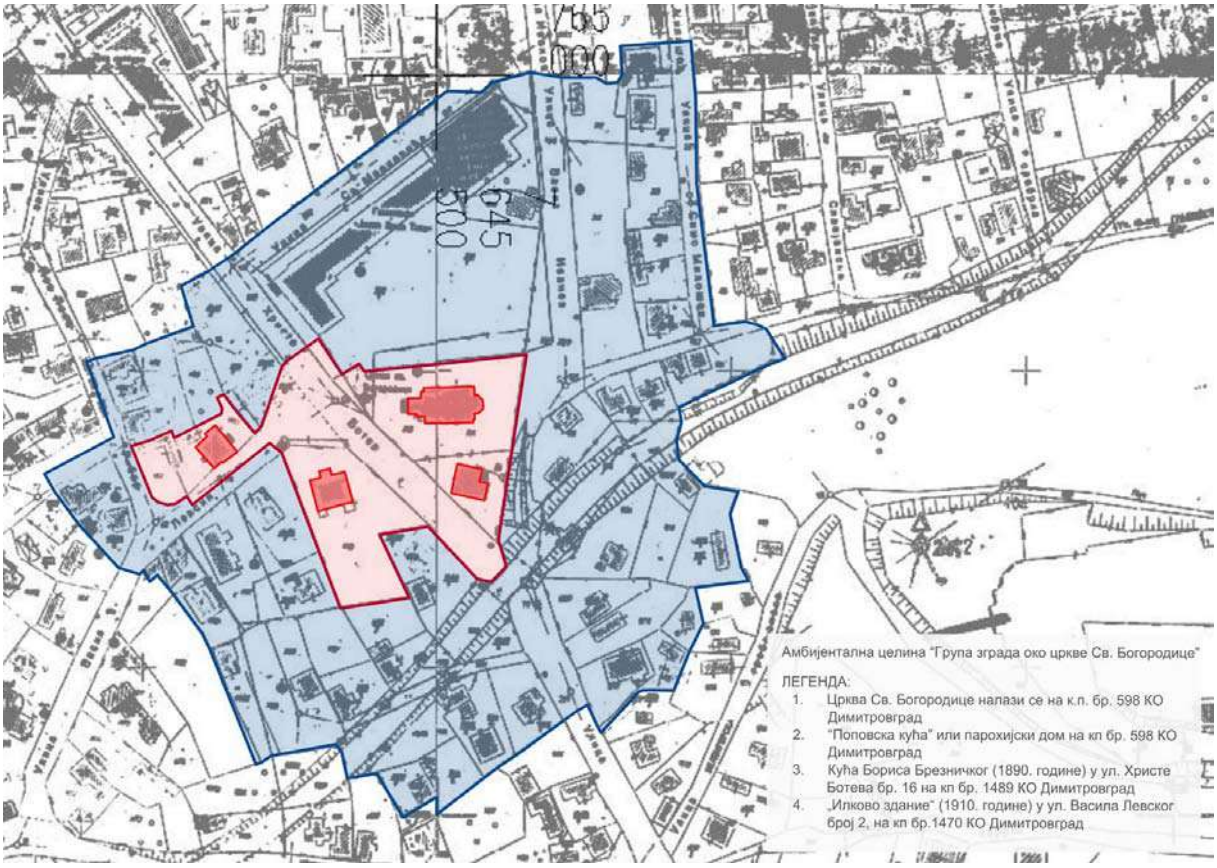

Амбијентална целина "Група зграда око цркве Св. Богородице" - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

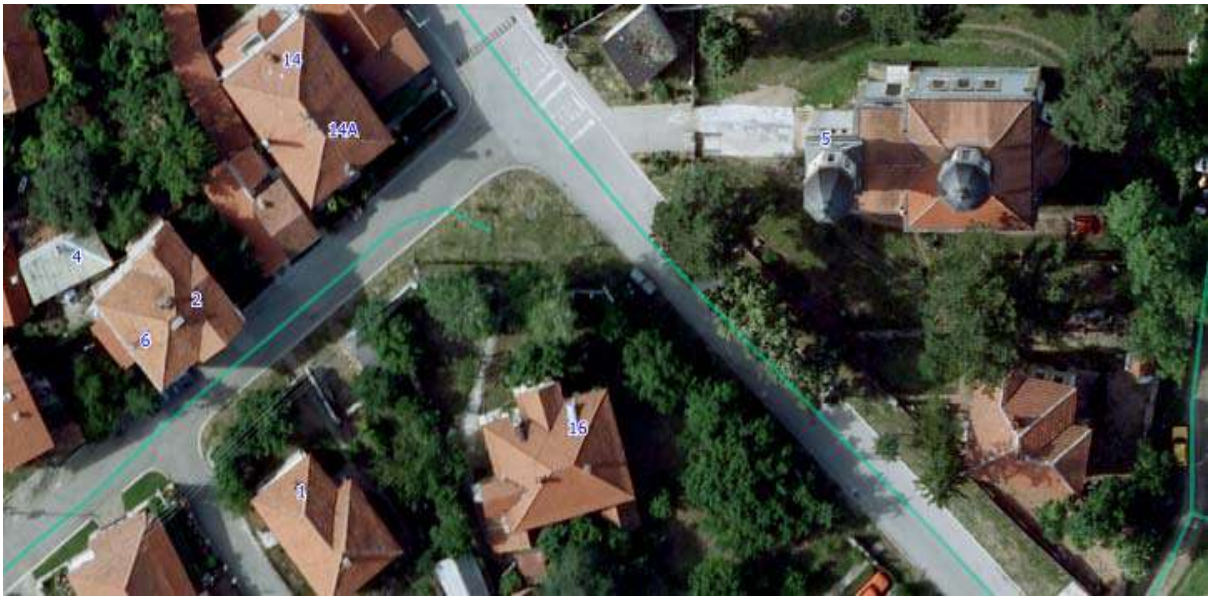

Амбијентална целина "Група зграда око цркве Св. Богородице" - (извор: Геосрбија)

Поповска кућа или парохијски дом

У простору уређене црквене порте Св. Богородице у Димитровграду на к.п. бр. 598 КО Димитровград, налази се **“Поповска кућа” или парохијски дом.** Представља значајан пример грађевине са елементима ране сецесије, која је ретка у овим крајевима. На објекту се уочава пуно елемената фолклорне и сакралне архитектуре, али се наслућује и потреба за урбаним изразом, карактеристичним за грађанску архитектуру.

Парохијски дом (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Састоји се од делимично укопаног подрума - сутерена, и приземља. Конструктивни склоп куће је класични зидани систем, при чему је дебљина носећих зидова у сутерену око 50cm, док се у приземљу смањује на 30cm.

Улаз у сутерен обезбеђен је спољним степеништем са северне стране куће, окренутим ка цркви. Степеништем се приступа у мали улазни простор (120cm укопан) из кога се даље улази у централно постављен ходник, којим је омогућен приступ ка великом подруму у југоисточном делу куће. Из ове просторије приступа се још једној исте намене, у југозападном делу. Лево од улаза налазе се још две просторије, међусобно повезане, које су се користиле као магацински простор, али су каснијим интервенцијама промениле намену, и тренутно се користе као канцеларије локалног пароха/свештеника.

Кровна конструкција је дрвена са црепом као покривачем вишеводног, изломљеног крова, са наглашеним калканом и великим стрехама препуштеним преко ивице зида. Препуштене стрехе додатно су учвршћене декорисаним дрвеним косницима - држачима, који се састоје од косника и вертикалног стубића. Стил градње и обиковање куће има карактеристичну обраду кровних стреха и изглед кровних равни, наглашене калкане, као и наглашени фриз изнад венца.

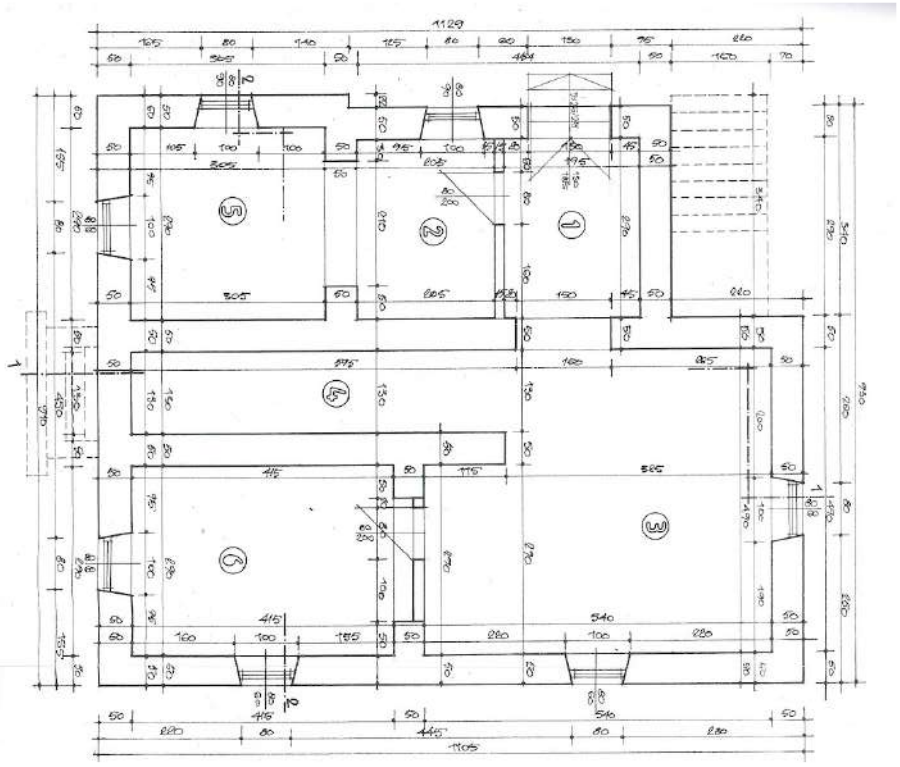

Парохијски дом, основа подрума - сутерена (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

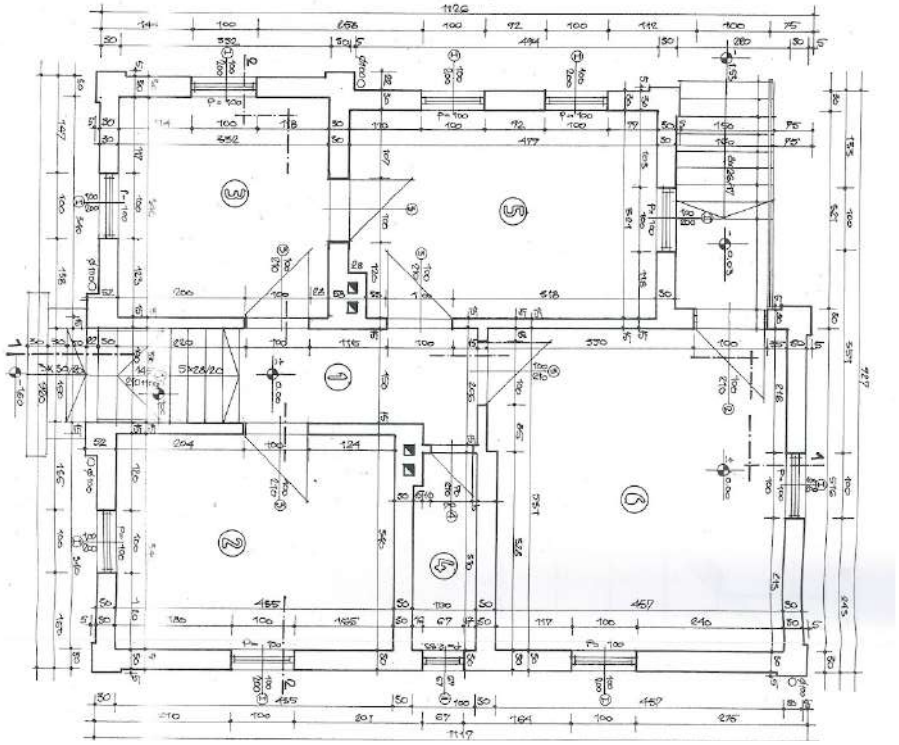

Парохијски дом, основа приземља (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

Плафонска конструкција је тзв. “пруски свод” који се састоји од челичних “I” профила, односно шина, постављених на растојању од око 80cm, који служе као ослонци плитких зиданих лукова од опеке између њих.
Светла висина сутерена је 240cm, до шина, а дебљина целокупне међуспратне конструкције са завршним облогама је 40cm.
Приземље је у односу на коту терена одигнуто за 160cm и њему се приступало преко главног и споредног улаза, постављених на супротним странама куће. Главни улаз, на југозападној фасадној равни, окренут је према Улици Христо Ботев. Архитектонски значајно је пројектантско решење главног улазног портала и степеништа, које се делом налази ван габарита објекта (првих три степеника) док је остатак (пет степеника) у унутрашњости, централно постављено. Овакво елегантно решење омогућило је склад фасадних равни, без пренаглашеног степеништа на прочељу, и уједно савладавање велике висинске разлике коју је диктирао терен.
Приземље се састоји од централно постављеног ходника са степеништем, који директно води у канцеларију, постављену у југоисточном делу куће, којој је омогућен и директан приступ преко споредног улаза. Из централног ходника приступа се и осталим просторијама: кухињи са трпезаријом и купатилу са десне стране и двема, међусобно повезаним, собама са леве. Велике је светле висине - 355cm, са дрвеном међуспратном конструкцијом према таванском простору.

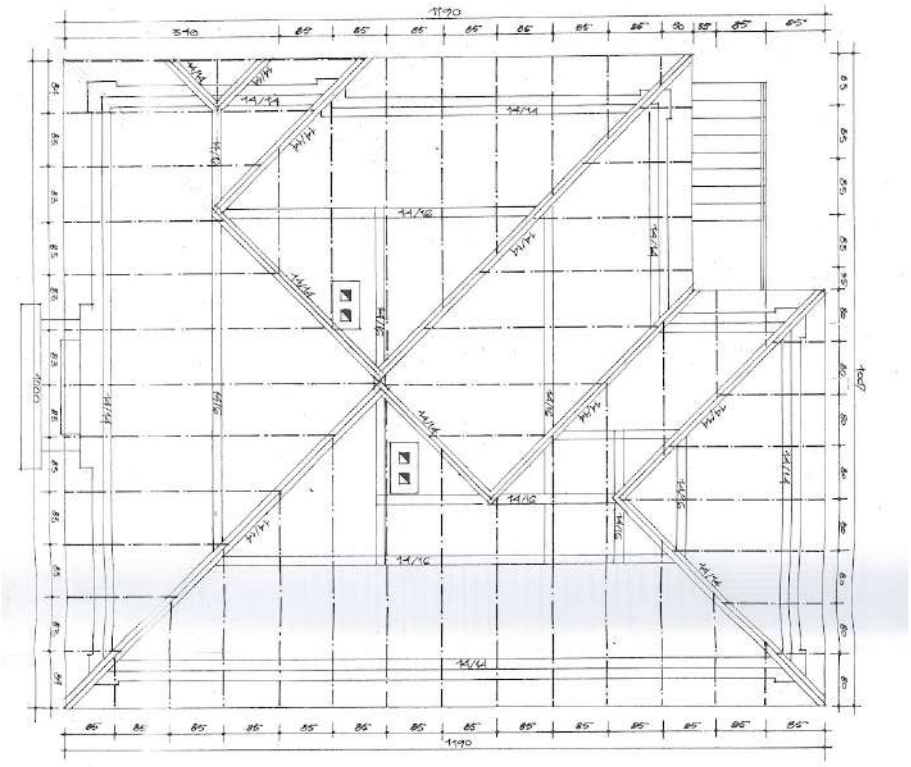

Парохијски дом, основа кровне конструкције (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

Сложена кровна конструкција вишеводног, изломљеног крова је дрвена са црепом као покривачем, са великим стрехама препуштеним преко ивице зида. Особен изглед кући даје обрађени фриз испод стрехе, над подеоним венцем са дрвеним декорисаним косницима и вертикалама - држачима стреха. Дрвени косници и обрађене вертикале на фризу испод стрехе, на позицији рогова, представљају типичне елементе фолклорне архитектуре Цариброда/Димитровграда.

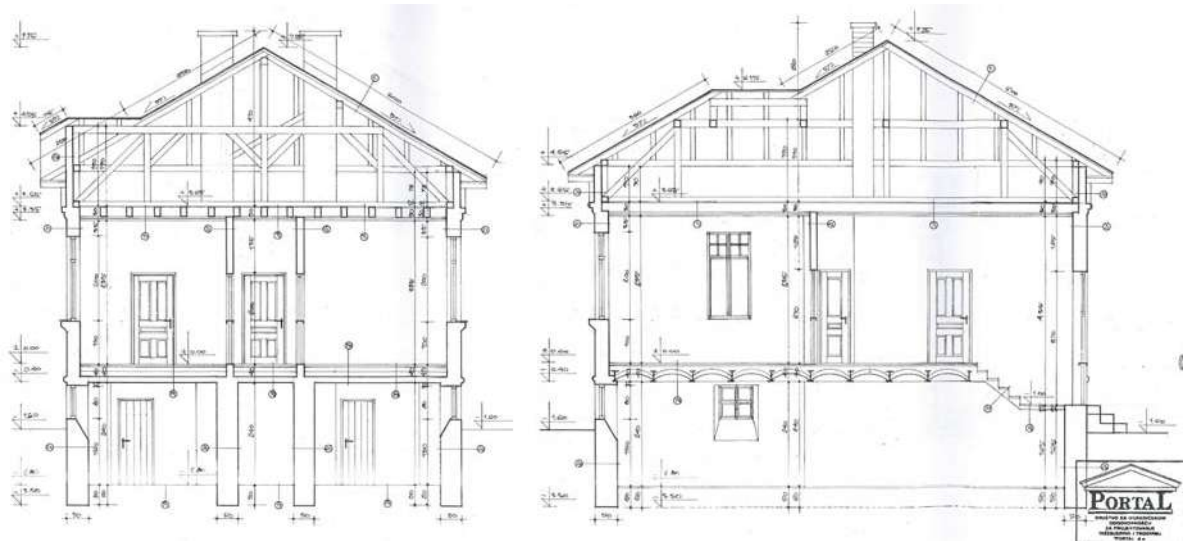

Парохијски дом, попречни и подужни пресек (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

Парохијски дом, главна (западна) и северна фасада (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

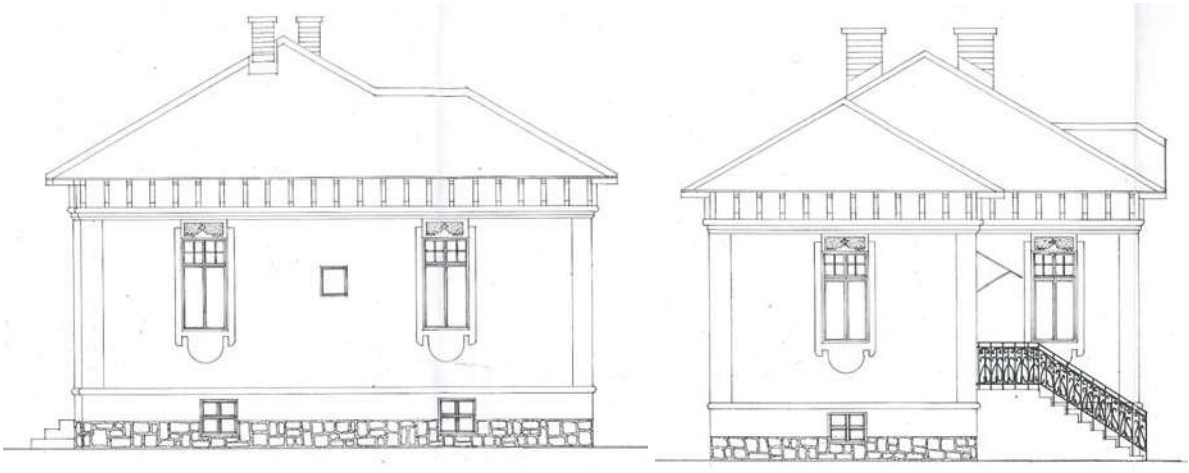

Парохијски дом, јужна и источна фасада (документација: Портал доо, Смиља Димитров)

Елементи сакралне архитектуре јављају се у виду крстова на натпрозорницима. Профилисани подеони венци, шембране око прозора са посебно обрађеним

парапетом и наглашеном угаоном имитацијом пиластра су главни декоративни елементи. Наглашеност двокрилних улазних врата на главној фасадној равни постигнута је изградњом ризалита, масивнијим профилисаним венцем са конзолама и нешто већим пољем са крстом у односу на она над прозорима, као и подеоним венцем у форми плитког лука на делу ризлита. Иако је обрада фасадних равни прилично сведеног архитектонског израза, на кући се уочавају елементи фолклорне и градске архитектуре, уз јединствене детаље сакралне архитектуре.

Парохијски дом, источна фасада (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020)

Парохијски дом, детаљи обраде фасадних равни (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020)

Кућа Бориса Брезничког саграђена 1890. године, на углу улица Христе Ботева и Васила Левског, на адреси ул. Христе Ботева бр. 16 на кп бр. 1489 КО Димитровград.
Важи за најстарију сачувану грађанску кућу у Димитровграду (део куће је у власништву Делче Гигова). Постављена је слободно на парцели, померена од регулационе линије, и главном фасадом окренута према северу и улици Васил Левски.
То је приземна слободностојећа грађевина компактне основе, са наглашеним главним улазом, до кога се стиже преко шест степеника, два наспрамна степенишна крака и издигнутог подеста. Састоји се од подрума, приземља и таванског простора.

Кућа Бориса Брезничког, главна фасада (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа Бориса Брезничког, главна фасада (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа Бориса Брезничког (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

Подрум се налази испод дела куће, и састоји од једне просторије димензија 375x702cm, а висине 214cm, односно 228cm, смештене у западном делу куће. Међуспратна конструкција над подрумом израђена је од масивних дрвених храстових греда постављених на размаку од око 90cm, тако да носе по краћем растојању, ослањајући се на масивне камене зидове. Конструкција зидова у подруму је зидана од грубо ломљеног камена и кречног малтера.

Приземље је симетрично организовано и одигнуто од тла за око 110cm. Главни улаз постављен је на северној фасадној равни и додатно наглашен избаченим ризалитом. Преко монументалних двокрилних улазних врата приступа се затвореној веранди, из које се преко још једних врата приступа централно постављеном издуженом холу.

У изворном облику, из хола се приступало свим просторијама преко кружне везе. Пролази из хола према великој дневној соби са десне стране (на западу) и просторији супротно од улаза (ка југу) зазидани су услед постојања више власника.

Према оригиналном распореду просторија из централно постављеног хола приступало се двема просторијама исте величине са леве и десне стране, и централно постављеној мањој соби, оријентисаној према југу и задњем дворишту. Из ове собе се надаље лево и десно приступало још двема просторијама. Спроведеним преправкама кућа је дограђена са леве и десне стране јужне фасаде, према дворишту.

Поред главног улаза, на предњој фасади, постоје још два мања улаза у приземље са југа, кроз дограђене просторије. Приступ подруму и таванском простору, позициониран је на западној фасади. Подруму се приступа преко осам камених степеника и дворилних дрвених врата, централно постављених на западној фасади. Приступ таванском простору обезбеђен је преко спољашњег дрвеног степеништа позиционираног над подрумским улазом. Степенишни простор је затворен и завршно обрађен дрвеним даскама, и подсећа на чардак, што представља посебност у архитектури Димитровграда.

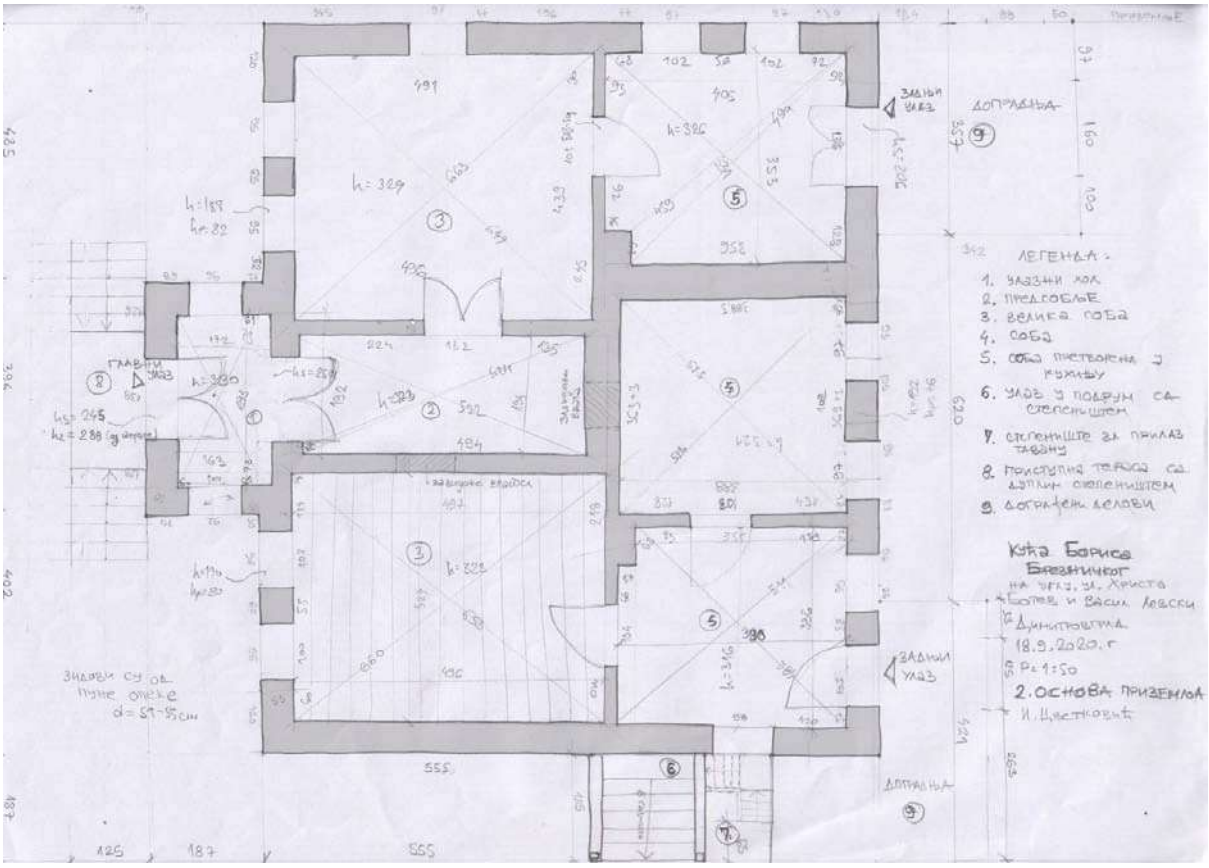

Кућа Бориса Брезничког, основа приземља (цртеж: И. Цветковић, 2020)

Кућа Бориса Брезничког, улаз у подрум и приступ тавану (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Дрвена кровна конструкција правилног четвороводног крова је у изворном облику и одличном стању. Састоји се од венчаница, слемењача, грбина, стубова и косника, преко којих су постављени рогови. Преко рогова извршено је подашчавање даскама и преко је спроведено покривање црепом.

Кућа Бориса Брезничког, кровна конструкција (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Фасадна обрада и архитектонски израз базира се пре свега на постулатима класицизма, односно академизма, која се нарочито огледа у декорацији прозора са троугластим тимпанонима изнад, као и имитацијом кључног камена на равном своду израђеним у малтеру.

Кућа Бориса Брезничког, источна фасада и главна улазна врата (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

На угловима се налазе имитације зидања правилним обрађеним каменим квадерима у малтеру, са хоризонталним и вертикалним профилисаним нутнама.

Прозори су са сегментастим завршетком, увучени у односу на спољашњу раван зида и отврају се ка унутра. Сачувани су у изворном облику са свим детаљима и декоративно обрађеним механизмима за отварање.

Кућа Бориса Брезничког, изглед прозора и механизам за отварање (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Илково здание

У Ул. Васила Левског број 2, на кп бр.1470 КО Димитровград, налази се грандиозна кућа која носи назив **„Илково здание“**, а власништво је породице Даскалови (први власници су Вера и Гоша Лукански). Двоспратна је и необичне фасадне декорације, а саграђена је 1910. године.
Иако је позиционирана да излази на улицу, при чему се грађевинска и регулациона линија поклапају, улична (јужна) фасада не представља уједно и главну фасадну раван, већ је главна - источна, окренута ка дворишту.
Кућа је изломљене основе, са подигнутим забатима и украсним калканима, а састоји се од подрума, приземља, спрата и таванског простора. Поседује два наспрамно постављена улаза. Главни улаз је централно позициониран на источној фасади и до њега се стиже са улице кроз зидану капију са надстрешницом.

“Илково здание” (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Конструктивни склоп куће је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, а приземље и спрат - опеком. Камени зидови у подруму су дебљине 60cm и 50cm, док су приземље и спрат зидани од пуне опеке, при чему је дебљина носећих зидова у приземљу око 50cm, а на спрату се смањује на 30cm.

Подрум је у великој мери укопан у тло, и налази се испод целог објекта, а приступ је обезбеђен са северне стране кроз два засебна улаза. Састоји се од попречно постављеног (у правцу исток-запад) централног ходника са сводом од опеке, који је повезивао све просторије у подруму, пре него што су реализоване интервенције зазидавања. Око централног ходника распоређено је пет просторија, које су међусобно

биле повезане лучним пролазима, а могуће је постојање скривнице у северозападном углу куће. Други улаз у подрум највероватније је накнадно изведен и то проширењем прозора, у периоду када су вршена зазидавања пролаза са циљем да се обезбеде два независна подрумска простора.

Плафонска конструкција у подруму је тзв. “пруски свод” који се састоји од челичних “I” профила, односно шина, постављених на растојању од око 80cm, и који служе као ослонци плитких зиданих лукова од опеке између њих.

Висина подрума се креће од 240cm, до 267cm.

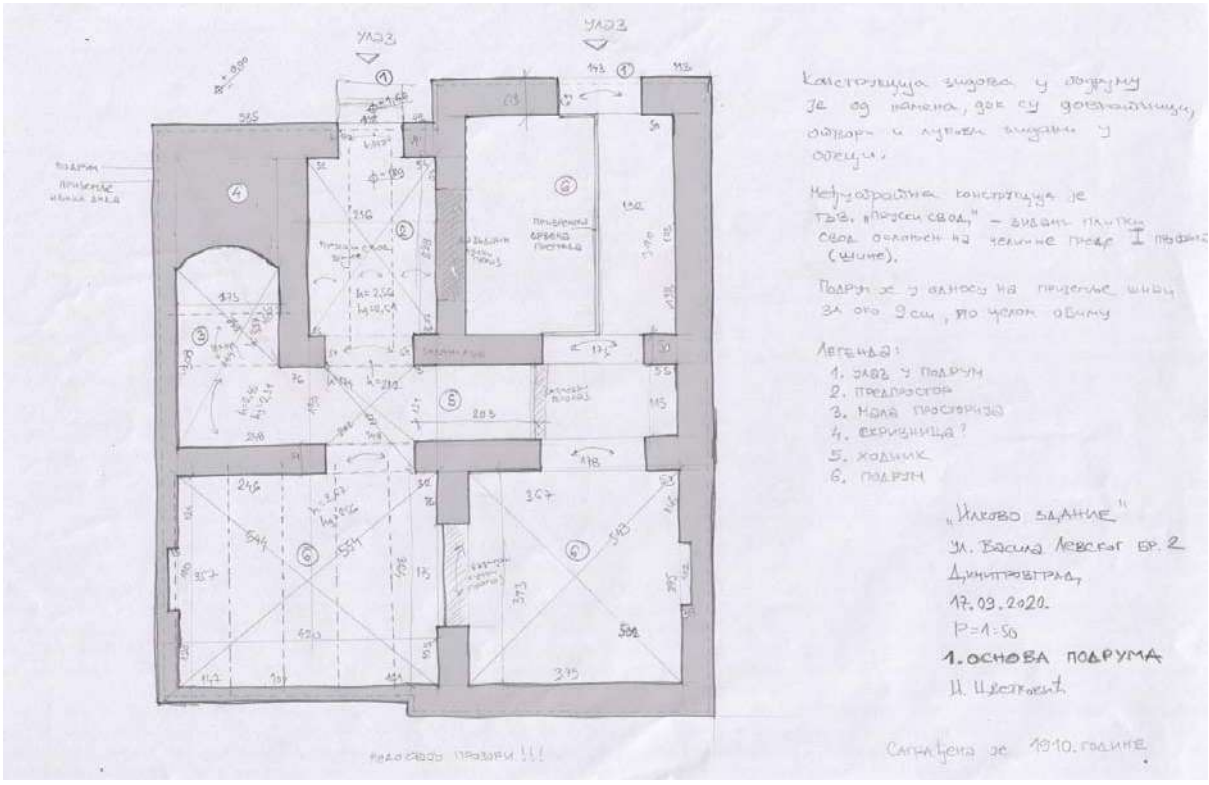

“Илково здание”, основа подрума (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

“Илково здание”, улази у подрум (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

Приземље је одигнуто од коте улице за око 110cm, односно за шест степеника. Улаз у приземље обезбеђен је преко главног улаза, централно позицинираног на источној фасади и издигнутог подеста, коме се прилази преко два степенишна крака. Над главним улазом у изворном облику је постојао дрвени балкон који је служио као нека

врста надстрешнице/трема у приземљу. Балкон је уклоњен приликом адаптације спрата, односно постављањем купатила у делу хола преко кога се приступало балкону.

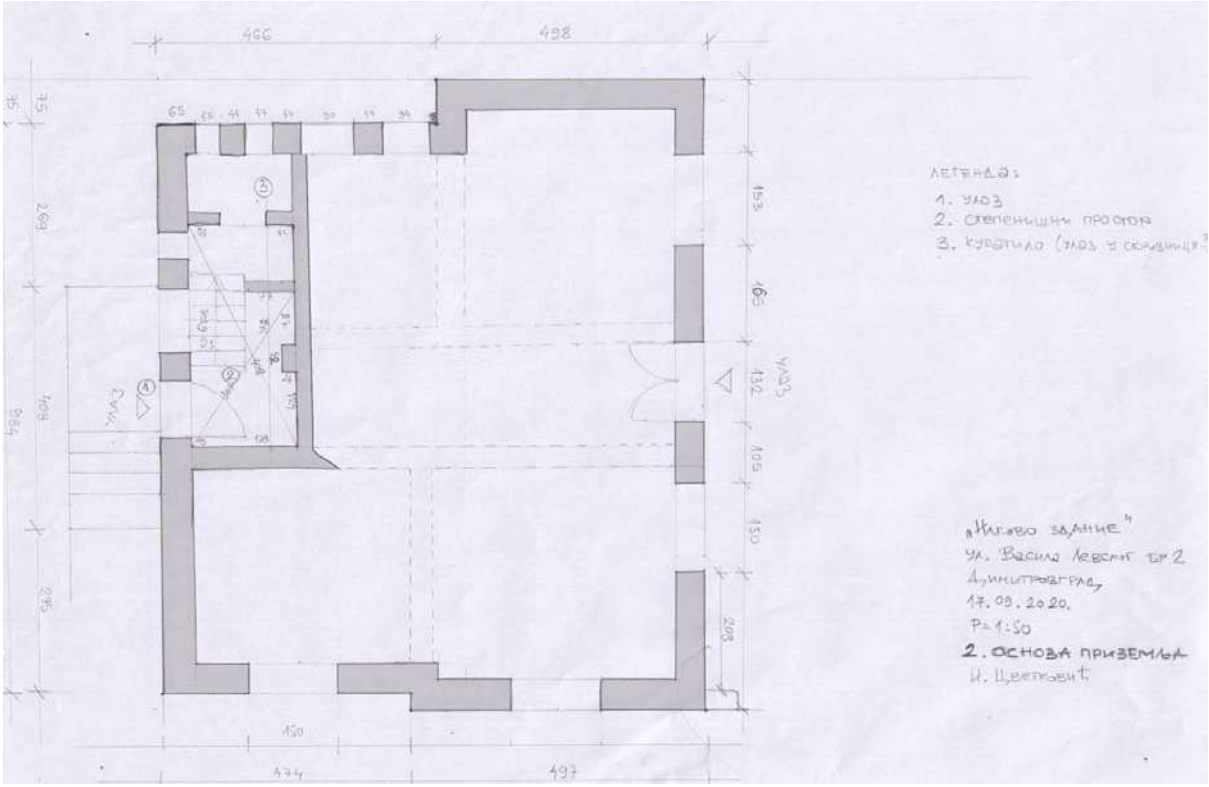

“Илково здание”, основа подрума (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

“Илково здание”, главни улаз над којим је био балкон (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Поред главног, постоји и споредни улаз, постављен на супротној (западној) фасади, такође централно постављен. Споредни улаз води директно ка дрвеном двокраком степеништу за спрат и тавански простор.

На подесту између приземља и спрата налази се просторија мањих димензија, која је адаптирана у купатило. Степенишни простор је од осталих просторија на спрату одвојен дрвеном застакљеном преградом, како се топлота у грејној сезони не би

расипала. Распоред просторија на спрату прати носеће зидове и распоред просторија у подруму, па се може претпоставити исти распорд и у приземљу. Из степенишног простора, кроз двокрилна дрвена застакљена врата, приступало се централном ходнику, који је омогућаво приступ собама са леве и десне стране, као и купатилу постављеном испред. Мала соба налази се са леве стране, и орјентисана је према северу, а кухиња са трпезаријом ка истоку, док су велика дневна соба и нешто мања спаваћа са десне стране окренуте на југ. Собе нису међусобно повезане и не уочавају се евентуална зазидавања пролаза. Спратна висина је 313cm на спрату.

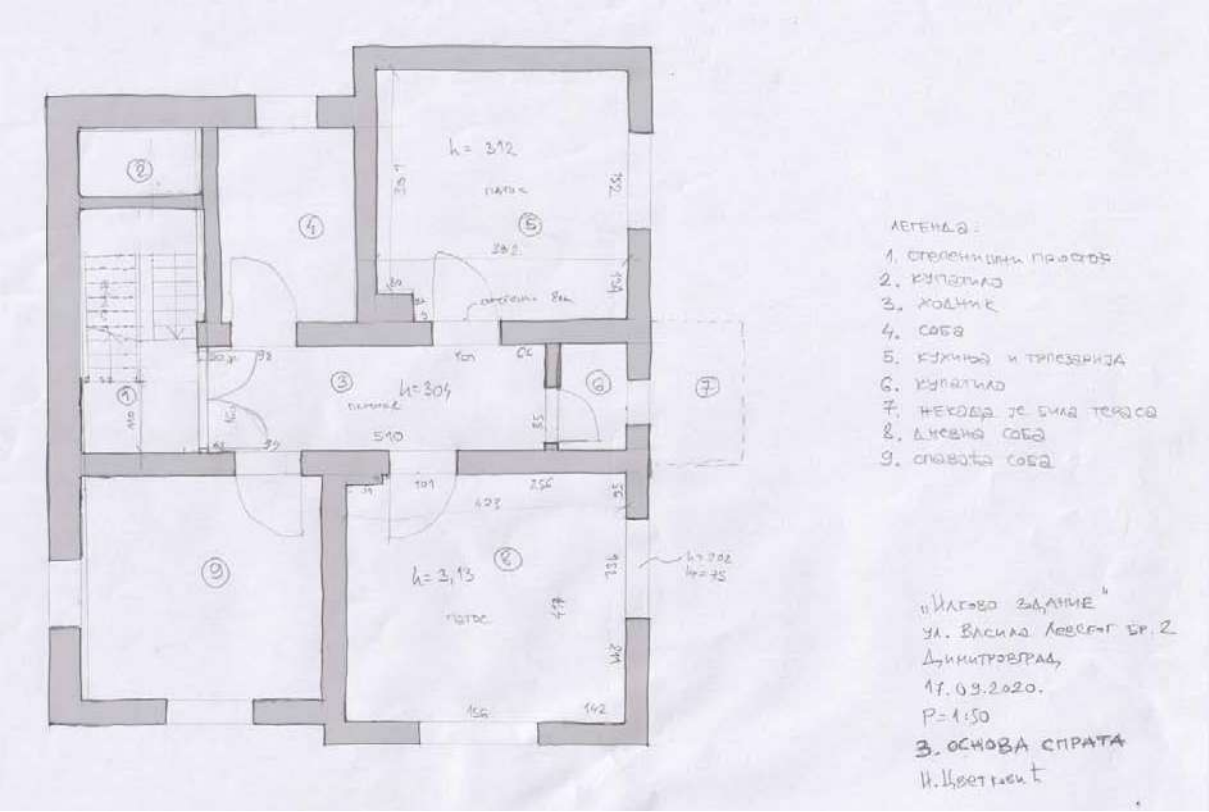

“Илково здание”, основа спрата (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Таванском простору се приступа преко дрвеног степеништа и отвора у поду, који се затвара дрвеним поклопцем. Тавански простор је пространи, са надзидком по целом обиму, а на деловима је са подигнутим калканима. Под у таванском простору подашчан је широким даскама по целој површини. Кровна конструкција је дрвена са црепом као покривачем, вишеводног, изломљеног крова, са великим стрехама препуштеним преко ивице зида и декорисаним роговима. Издигнути калкан на уличној фасадној равни украшен је дрвеним обликованим украсом за забат, постављеним на масивне декорисане дрвене конзоле.

“Илково здание”, улична фасада (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Према Улици Васила Левског, кућа је на делу објекта изломљена како би се створио простор за још један калкан, у коме се налази омањи отвор - луфтир за тавански простор, испод кога су уписани иницијали В.М.

“Илково здание”, детаљи обраде калкана (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Углови су урађени као имитација зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују, али само у приземном делу куће, до подеоног венца, док се на спрату јавља декорација испод подеоног венца у виду пиластра који имитира стуб, са вертикалним канелурама и геометријским мотивима.

“Илково здание”, детаљи обраде калкана (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Импресивно је да су подеони венци између приземља и спрата на источној дворишној фасади прекинути и да у њих продиру симетричне прозорске вертикале уоквирене композицијом у облику цвета.

“Илково здание” детаљи декоарације око прозора у оквиру цветова (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Цацина кућа - „Цациното здание“

фотограметрија: А. Никшић

Џаџина кућа („Џаџиното здание“) - Зграда у Ул. Нишава бр. 9, на к.п. бр. 645 КО Димитовград

Најрепрезентативнији објекат и јединствени представник групе грађевина градских вила грчких здања је „Џаџиното здание“, из 1903. године, бившег власника Стојана Џаџова (цариника и комисионара).

Џаџина кућа („Џаџиното здание“) представља раскошну грађанску кућу са богато обрађеним архитектонско - ликовним елементима и детаљима у духу неоренесансе, карактеристичним за прелаз из XIX у XX век.

Џаџина кућа (“Џаџиното зданије”) изглед куће 1980. године (ЗЗСК Ниш)

Џаџина кућа (“Џаџиното зданије”) (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Џаџина кућа (“Џаџиното зданије”) (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Џаџина кућа (“Џаџиното зданије”) (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Џаџина кућа (“Џаџиното зданије”) (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Кућа је двоспратна, изломљене основе димензија 15,5x12m, са спратном висином приземља 350cm и спрата 280cm. Конструктивни склоп куће је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, а за зидање су коришћени правилно клесани камени квадери. Улаз у подрум обезбеђен је из дворишта, на североисточној фасади објекта.

Приземље и спрат зидани су од пуне опеке, а дебљина носећих зидова у приземљу је око 50cm, док се на спрату смањује на 30cm.

Улази у зграду су дијагонално позиционирани и одигнути од тла за 115cm. Главни улаз у кућу окренут је ка улици Нишава, увучен у односу на регулациону линију, са раскошним степеништем и тремом преко кога се масивним двокрилним улазним вратима приступа у предсобље - ходник. Из ходника се приступа трима просторијама оријентисаним ка задњем, дворишном делу куће. Другом улазу, дијагонално позицонираном, вероватно се приступало из дворишног простора, док се данас налази уз пролаз ка унутрашњем дворишту околних стамбених зграда. Улазна једнокрилна лучно засведена врата воде у ходник из кога се приступа још трима просторијама, међусобно повезаним и оријентисаним ка Нишавској улици.
Централно место куће заузима дрвени двокраки степенишни крак којим се долази на спрат. Функционална шема и позиције просторија на спрату прате просторије у приземљу, уз мала одступања код постављања отвора који их повезују.

Цаџина кућа (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

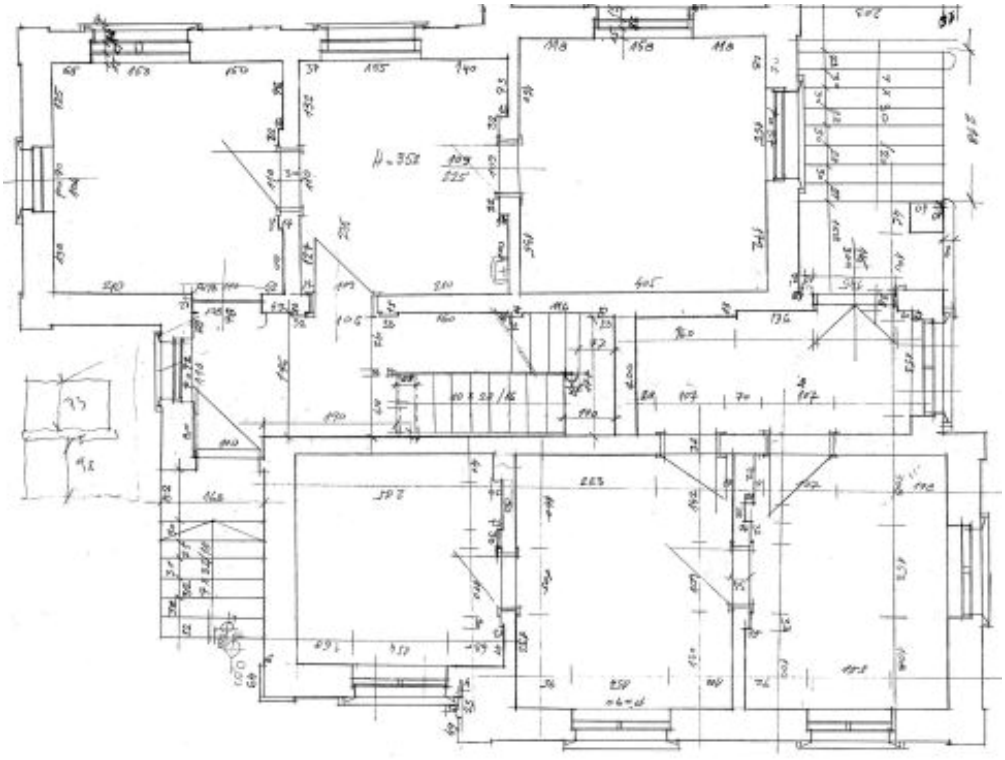

Цаџина кућа - основа приземља (документација:ЗЗСК Ниш,)

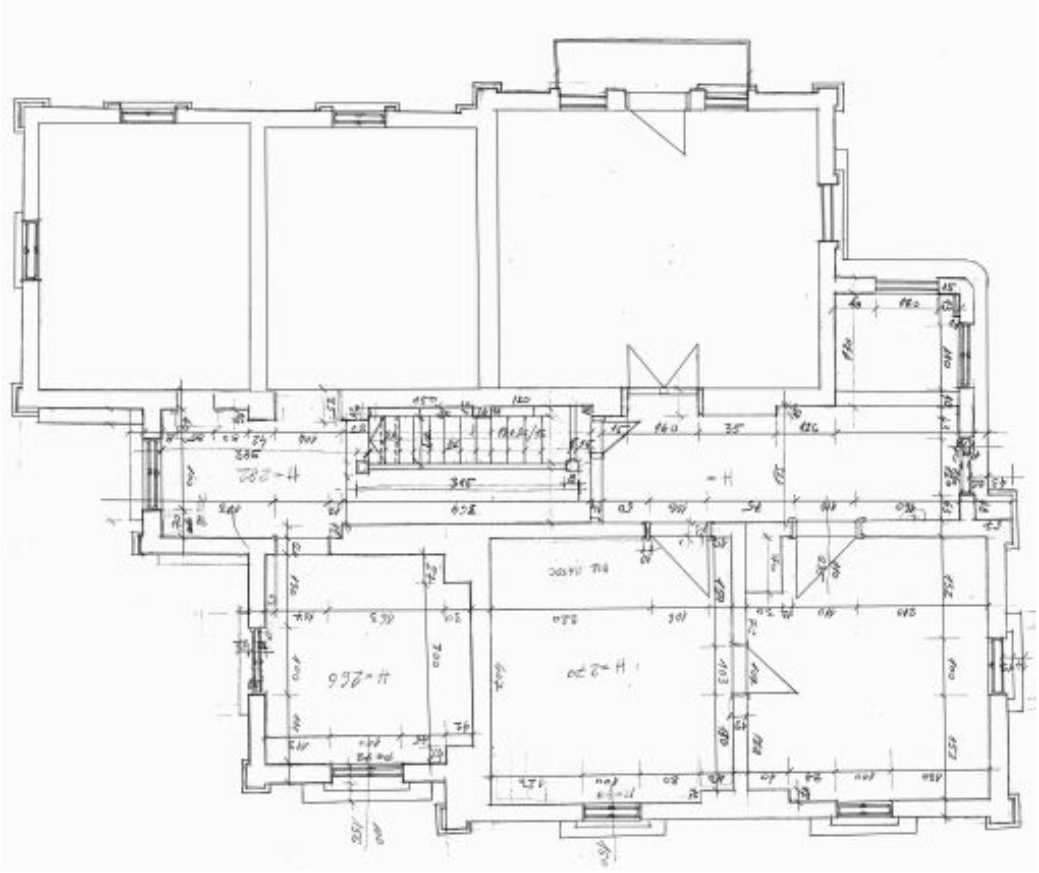

Џаџина кућа - основа спрата (документација:ЗЗСК Ниш,)

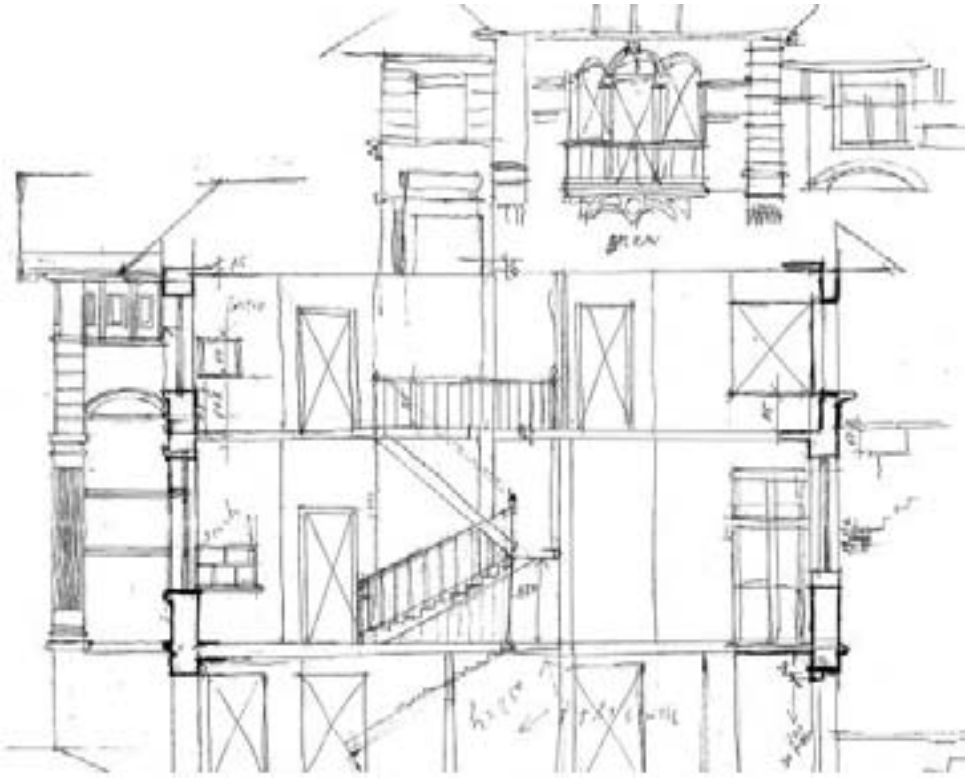

Џаџина кућа - пресек (документација: ЗЗСК Ниш,)

Кровна конструкција вишеводног, изломљеног крова је дрвена са црепом као покривачем, и великим стрехама препуштеним преко ивице зида.
Посебну карактеристику кући дају богато декорисани косници - држачи стреха. Држачи стреха декорисани су у облику гаргојла или грифона, малим застрашујућим стилизованим фигурама фантастичних, митолошких звери - змајева.
Фигуре гаргојла свакако асоцирају на готички стил у архитектури, а према дефиницији су клесане или резбарене митолошке фигуре, са одређеним функционалним карактеристикама. У овом случају гаргојле нису израђене од камена, већ од дрвета, веома стилизованог облика. Поред функционалне улоге у придржавању стрехе, према веровањима имале су и улогу да штите од злих духова.

Џаџина кућа - детаљ грифона (цртеж: А. Блатник, 1989, фотографија: З. Радосављевић, 2020)

Пластика на фасади плени и доминира, а несвакидашња је обрада прозора са удвојеним луковима - бифорама. На кући је уочљива карактеристична обрада фриза испод стрехе, који се састоји од малтерне пластике у оквиру правилних квадрата, завршно обрађених штоковањем и равним рубом - фазетом, постављених између декоративно обрађених дрвених косника у облику гаргојла.
Обрада углова јединствена је у односу на остале куће у Димитровграду. Дата је обрнуто у односу на друге примере. У приземном делу куће, до подеоног венца декорација је у виду пиластра који имитира стуб, са вертикалним канелурама, базисом и капителом, док је на спрату израђена имитација зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни, при чему је камен у целој висини исте ширине.

Џаџина кућа - изглед (документација:ЗЗСК Ниш)

Џаџина кућа (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

фотографије: З. Радосављевић

Појединачне грађевине

Појединачне грађевине

1. **Кућа у ул. Најдена Кирова бр. 2 на к.п.бр. 616 КО Димитровград** позната као “Гациното” по Рангелу Герасимову - Гаци Калотеци. Првобитно је ту била кафана “Софија”, хотел “Елит”, затим кафана “Висок”, а последњи “My Freedom”. Изграђена је 1913. године као спратна грађевина са локалима у приземљу и просторијама за становање на спрату.

Представљала је значајан примерак грађанске архитектуре с почетка XX века, у самом градском језгру. Грађена је по свим постулатима типичним за овај период, ослањајући се на архитектуру академизма. Грађевина је идејним решењем димитровградског архитекте Микија Андрејевића[22] претрпела обимну реконструкцију и доградњу, уз “покушај” да се очувају делови оригиналног објекта. Изведено стање, иако су одређени елементи сачувани, представља само реминисценцију на изворни изглед.

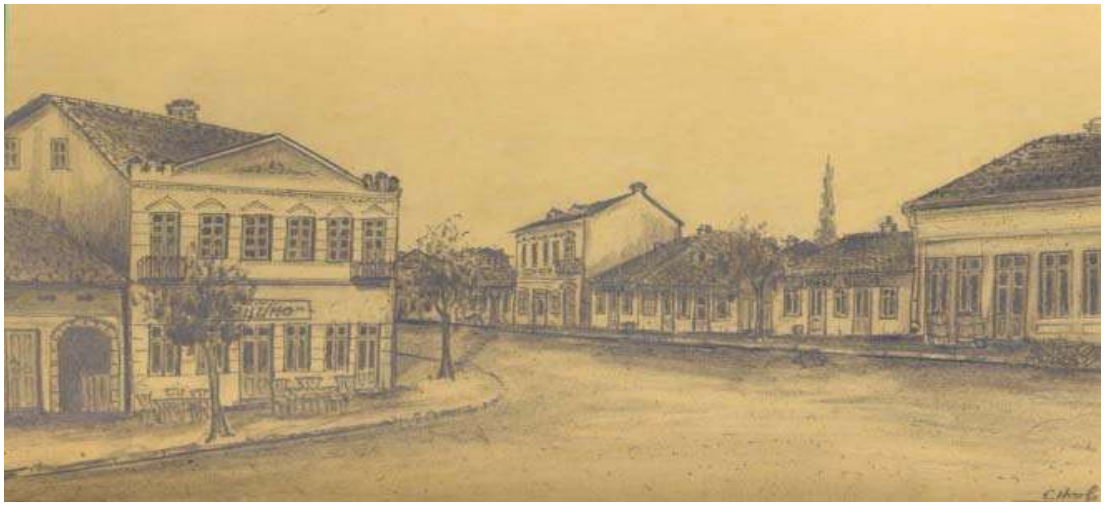

Кућа у Ул. Најдена Кирова бр. 2 (цртеж:, архивска фотографија)

Кућа у Ул. Најдена Кирова бр. 2 (цртеж:, архивска фотографија)

[22] часопис “Братство” број1385 од 20.01.1989.,стр.8

ПРЕЗ ФОТООБЕКТИВА

ОТ „ГАЦИНОТО“ НИТО СЛЕДА

На единственото кафене в Димитровград, което носеше в себе си дух на стария Цариброд, кафене, известно и от разказите на Нушич, преди повече от две години започна реконструкция. Неговите уважаеми посетители, и не само те, очакваха то да бъде подновено и осъвременено, но да задържи първобитния си изглед. Поне отвън.

Тези дни реконструкцията (строителната част) е почти завършена. След като бе премахнато скелето, пред очите на хората се показа съвсем ново лице на кафенето. Редовните посетители на „Гациното“ и привържениците на традицията и старините в Димитровград тотално са разочаровани. От някогашното кафене стара е само оградата на двата балкона и нищо повече. И тя, такава каквато е, правена от вито желязо, изобщо не съвпада с новата фасада на сградата, върху която е добавен още един етаж от стъкло и алуминий, както и доизградената част от източната страна. „Язък за хубавата фасада“, казват димитровградчани. А уж проектът е направен от наш човек, димитровградчанин, който познава духа на някогашния Цариброд и на самото кафене!?

А. Т.

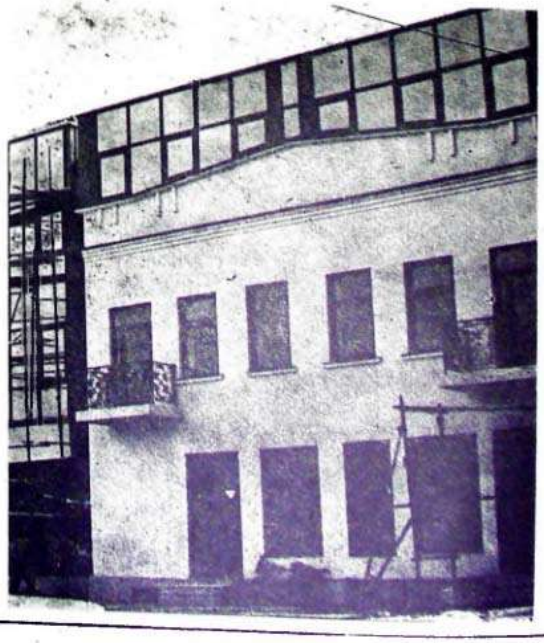

БРАТСТВО ■ 5 ОКТОМВРИ 1990

Кућа у Ул. Најдена Кирова бр. 2 (Часопис “Братство”, 1990. године)

Кућа у Ул. Најдена Кирова бр. 2 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

2. **Грађанска кућа у ул. Васила Иванова Цилета бр. 1 на кп 589 и 590 КО Димитровград (Власник Зденка Тодоров)**

Приземна грађанска кућа у ул. Васила Иванова бр. 1, јединствена је у урбаном језгру Димитровграда због начина обраде фасадних равни и употребе класичних елемената сецесије. У основи је правилног правоугаоника, са избаченим ризалитом којим се наглашава главна улазна партија, оријентисана ка Улици Васила Иванова. За разлику од других грађевина, на којима стреха прелази преко калкана, а декорација је постигнута дрвеним елементима крова, овде је калкан у форми тимпанона, са профилисаним венцима изведеним у малтеру.

У скаду са начином обраде калкана, фриз изнад подеоног венца обрађен је масивним, богато профилисаним кровним венцем, преко кога стреха није препуштена.

Обрада углова је у малтеру, као имитација зидања каменом, што је постигнуто профилисним хоризонталним и вертикалним нутнама једнаких ширина и израђених до подеоног венца.

Грађанска кућа у ул. Васила Иванова бр. 1 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Грађанска кућа у ул. Васила Иванова бр. 1 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Јединственост зграде огледа се у комбинацији обликовних елемената: масивних профилисаних кровних венаца, имитације камених квадера на угловима и имитације пиластра са канелурама на спрату, у делу балкона изнад улаза и са леве и десне стране балконских врата. Пиластри са канелурама су пренаглашени, а насупрот њима, на врху пиластра налазе се рељефи коринтских капитела несразмерних димензија.
Над главним улазом, централно, постављена је фигура људске главе, типични елемент декорације у стилу сецесије.

Грађанска кућа у ул. Васила Иванова бр. 1, детаљи обликовања (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

3. **Грађанска кућа у ул. Најдена Кирова бр. 14 на к.п. број 588/1 КО Димитровград**

4. **Грађанска кућа у ул. Најдена Кирова бр. 16 на к.п. број 579 КО Димитровград**

5. **Грађанска кућа у ул. Најдена Кирова бр. 48 на кп 533 КО Димитровград**

6. Грађанска кућа у ул. Нишава бр. 44, на к.п. бр. 888 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Нишава бр. 44 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

7. Грађанска кућа у ул. Балканској бр. 54 на кп број 974/1 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул.Балканска бр. 54 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

8. Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 1 (угао улица Балканска и Елина Пелина) на кп број 993/1 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 1 (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

9. Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 13 на кп број 986 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 13 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

10. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 7 на кп број 969 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Пастерова бр. 7 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

11. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 9 на кп број 967 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Пастерова бр. 9 (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

12. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 11 на кп број 965 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Пастерова бр. 11 (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

13. Грађанска кућа у ул. Бошко Бухе 1а на к.п. број 1246 КО Димитровград

Грађанска кућа у ул. Бошка Бухе бр. 1а (ЗЗСК Ниш,Ђорђе Стошић, октобар 2020.)

СЕЛО ЛУКАВИЦА:

Зграда у ул. Лукавачка бр. 9 - “Поповска кућа” на кп број 654 КО Лукавица власништво пољопривредног газдинства Димитријевић.

Екипа Завода за заштиту споменика културе Ниш, у селу Лукавица је извршила техничко, фотограметријско и фотографско снимање тзв. поповске кућа или “мајората” некадашњег власника мајора Димитријевића из некадашње Југословенске народне армије.

Поповска кућа у селу Лукавица (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Поповска кућа у селу Лукавица (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Кућа је вероватно грађена крајем XIX века, у духу “грчких кућа” из Строшене чесме у Димитровграду. Постављена је унутар парцеле, као слободностојећа, у склопу великог дворишта. Главном фасадом окренута је према улици - путу који води према селима Сливници и Доњој Невљи. Налази се на нагнутом терену, који је искоришћен, тако да се на једној половини куће налази подрум, коме се приступа са нижег нивоа на главној

фасадној равни. Улаз у приземље/стамбени простор увучен је са бочне стране из дворишта. Кућа је изломљене основе, са централно постављеним ризалитом и подигнутим забатом над улазном партијом подрума, на главној фасадној равни. Подигнути забат је са дрвеном украсном обрадом стрехе и кружним отвором за проветравање таванског простора, карактеристичним украсним елементима грчких кућа. Конструктивни склоп куће је класични зидани систем, при чему је подрум зидан каменом, дебљине око 60cm, а приземље - опеком. Уз кућу је дограђен приземни објекат у дужини од око 12.5m и ширини од око 8,8m.

Детаљ кружног отвора на калкану (фотографија: А. Никшић, 2020.)

Подрум се налази испод дела објекта и чине га три просторије, централна и две бочне. У централно постављеној просторији налази се озидано огњиште, а из просторије лево се преко скривених, стрмих степеница и отвора на поду, могло приступити просторијама у стамбеном делу објекта. Ове степенице (“басамаци”) су се користиле, између осталог, и као место скривања током бурне историје овог краја.[23] Степенице су израђене од квалитетних правилно клесаних квадратних квадера тврдог камена.

Подрум се са предње стране налази у нивоу тла, док је са задње стране, услед конфигурације терена, потпуно укопан.

Међуспратна конструкција на делу подрума, састоји се од дрвене тесане храстове грађе, испуне од блата и завршне обраде од широких дасака - бродског пода. Укупна светла висина подрума је 230cm, а по средини подрума постављена је масивна храстова греда - “ћуприја”, која прихвата и преноси читаво оптерећење од остатка објекта.

[23] На основу усменог казивања власника куће Милене и Славише Димитријевића током теренских истраживања 2020. године

Поповска кућа у Лукавици, подрум (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

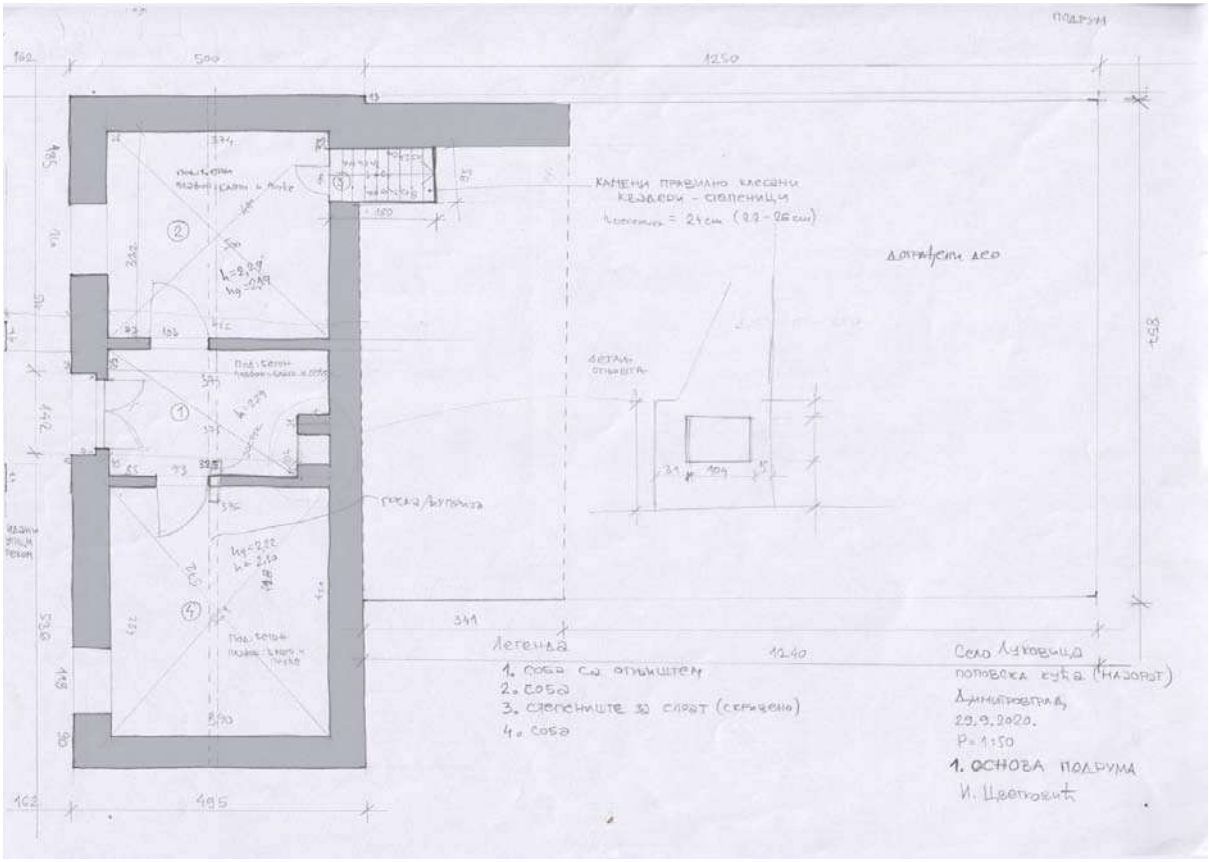

Поповска кућа у Лукавици, основа подрума (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

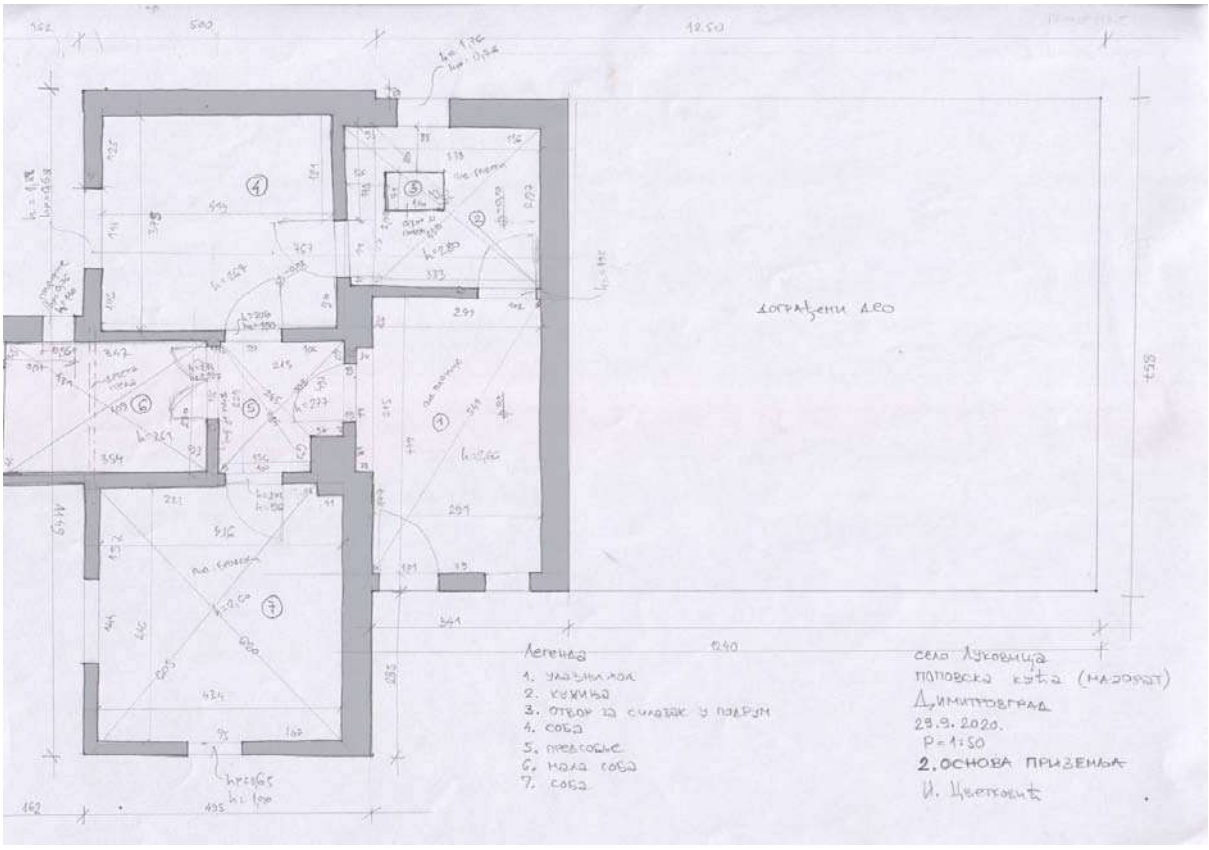

Поповска кућа у Лукавици, основа приземља (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Приземљу се приступа преко платоа испред улаза и спољашњег прилазног степеништа, којим се савлађивала висинска разлика између улице и улаза. Приземље се састоји од улазног хола - салона који има директну везу са кухињом и предсобљем. Предсобље повезује две велике собе на северу и југу, као и малу собу на западу, окренуту према улици. У кухињи се налази отвор у поду којим је преко степеништа омогућен силазак у подрум. Степениште је прилагођено да служи и као мала остава, постављањем зидних полица за зимницу.

Светла висина приземља се разликује у свим просторијама и креће се од 260cm до 285cm.

Поповска кућа у селу Лукавица, детаљ обраде стрехе и калкана на ризалиту (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Главна - улична фасада (фотографија: А. Никшић, 2020.)

Спољашњи изглед куће је сведеног изгледа са очуваним аутентичним архитектонским елементима. Јединствени вид декорације ове куће представља обрада углова, на начин да имитирају зидање каменом уз помоћ хоризонталних и вертикалних нутни, при чему се већи и мањи камен наизменично смењују. Хоризонталне профилисане нутне су повучене и на остатку фасада, а око прозора и врата налазе се декоративне шембране.

Као и код осталих "грчких зданија" основна боја је нијанса жуте, док су углови бојени у бело, што је потврђена матрица класицизма или академизма, усвојена и за овај тип грађевина. Препознатљиви елемент ових кућа јесте карактеристична обрада стрехе са дрвеним резбарени роговима.

Поред очуваног оригиналног конструктивног склопа, изгледа и габарита куће, унутра се налазе сачувани комади намештаја из половине XX века, као и обимна породична документација Димитријевића за протеклих сто година.

Поповска кућа или "Мајорат" у селу Лукавица, покућство (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020)

У непосредној близини куће, остали су сачувани и економски објекти, потребни за квалитетно функционисање домаћинства. Источно од куће налази се вурња за печење хлеба, а западно, преко пута је казаница за печење ракије.

Вурња и казаница поред Поповске куће (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020)

Јавне грађевине

фотографија: И. Цветковић

ЈАВНЕ ГРАЂЕВИНЕ

1. **Зграда димитровградске железничке станице у ул. Балканској 115 на кп број 1637 КО Димитровград** (+пратећи објекти на кп број 1639, 1636,1635 КО Димитровград)

Градња пруге Београд-Ниш, прве железничке пруге у ондашњој Краљевини Србији, проистекла је из обавеза које је 1878. на Берлинском конгресу преузела Кнежевина Србија (од 1882. године Краљевина). Србија је била приморана да изгради железничку пругу од своје границе на Сави до турске, односно бугарске границе. Пруга Београд-Ниш довршена је и пуштена у саобраћај 1884. године, а затим се наставило с градњом и повезивањем са бугарским и турским железницама.

Грађење пруге од Ниша и Пирота до Цариброда је било у циљу испуњења члана 10 Берлинског уговора од 28. марта 1880. године којим је предвиђена железничка веза између Београда и Цариброда (Србије и Бугарске).

Грађење пруге Ниш – Пирот је почело 1885. године, али је рат између Србије и Бугарске 1885/86. године, на кратко прекинуо грађење железнице. Пруга ка Пироту довршена је 1. новембра 1887. године, а када је Бугарска завршила своју деоницу до границе, 1. августа 1888. године успостављена је веза са бугарским железницама код Цариброда преко заједничке српско-бугарско пограничне станице[24].

Железничка станица је грађена је као наменски објекат крајем XIX века (1888. године), са градитељским одликама јавних грађевина овог периода, на којој доминира еклектични стил, са елементима неоренесансе.

Железничка станица у Цариброду, крај XIX века (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

[24] https://www.zeleznice.in.rs/forum

Железничка станица у Цариброду, разгледница (преузето са https://www.zeleznice.in.rs/forum/viewtopic.php?f=23&t=114&start=20)

Железничка станица у Цариброду, фотографија из 1928. године (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Железничка станица у Цариброду, гостиона, 1908. године (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Железничка станица у Цариброду, период између два рата (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Железничка станица са пратећим објектима у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

2. **Зграда Општине Димитровград на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 2 на кп број 626 КО Димитровград (саграђена 1960. године)**

Зграда Општине Димитровград (ЗЗСК Ниш, ЗЗСК Ниш, 1980.)

Зграда Општине Димитровград (преузето са: https://far.rs/sr/tag/opstina-dimitrovgrad/page/6/)

3. **Зграда Центра за културу (Културног центра) на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 5 на кп број 619 КО Димитровград**

Постављена као слободна у простору, на благом узвишењу у односу на трг, што јој даје монументалност. Изграђена је у периоду од 1946-1950. године, са елементима архитектонског правца “модерна”. Представља визуелно доминантан објекат усклађен са централним градским подручјем.

Зграда Центра за културу у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Зграда Центра за културу у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

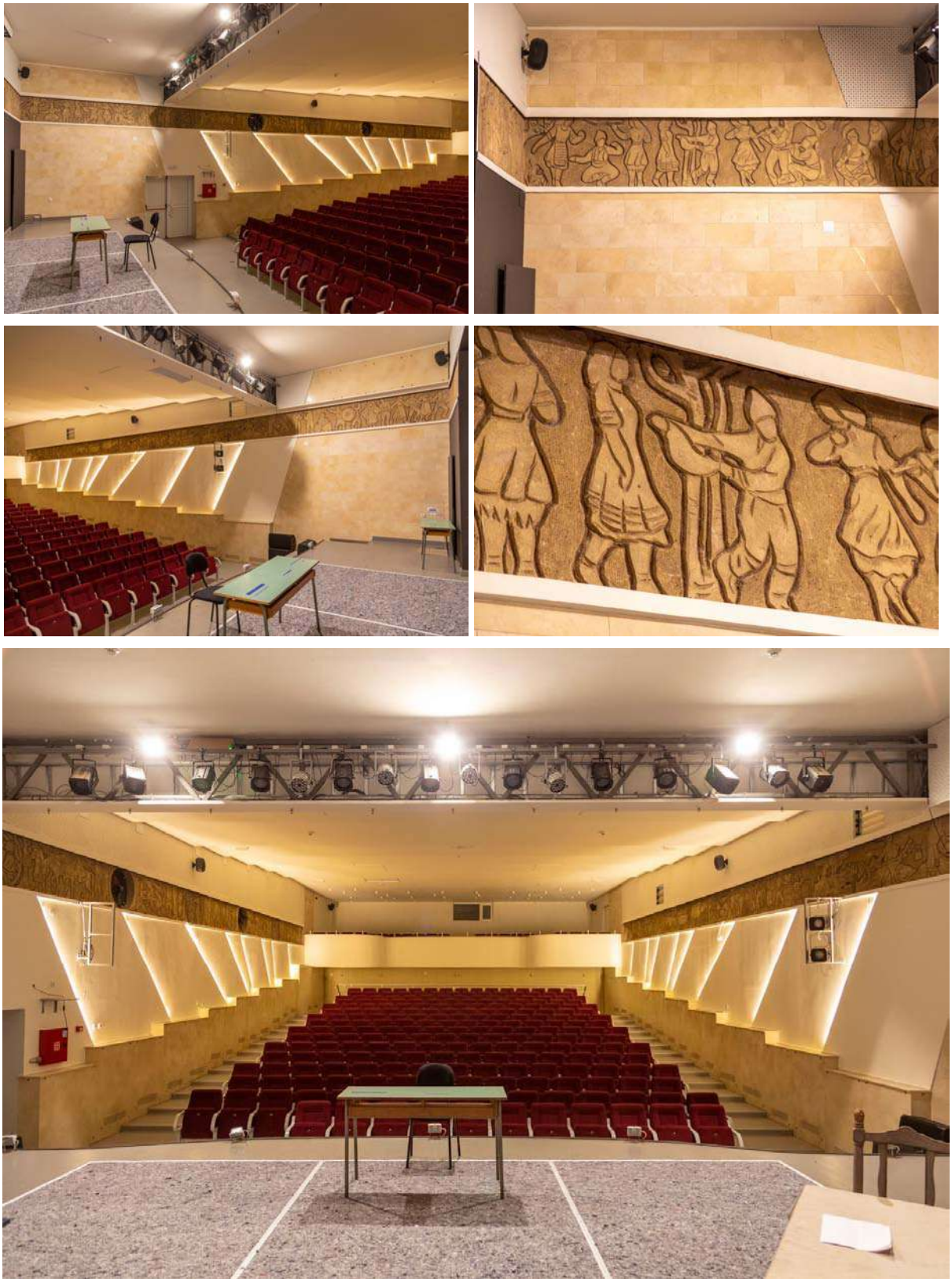

Зграда Центра за културу у Димитровграду, позоришно/биоскопска сала (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

4. **Зграда “Официрског дома”** или **управе Гумарске индустрије Димитровград** (ГИД) у ул. Христе Смиренског бр.1 на кп број 1248 КО Димитровград.

Грађена је као слободностојећи објекат, настао у периоду између два светска рата, са одређеним градитељским карактеристикама које указују на прелаз између еклектичне архитектуре ка модерној - безорнаменталној. У овом здању је у периоду 1941-1955. година радила Царибродска гимназија. Зграда је у то време располагала са 13 учионица, зборницом за учитеље и канцеларијама за администрацију. Користила се и као зграда управе задруге “Нишава”- Димитровград.

Зграда Официрског дома у Димитровграду (преузето из часописа “Братство”)

Зграда Официрског дома у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Зграда Официрског дома у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

5. Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” у ул. Сутјеска бр. 2и на кп број 256 КО Димитровград

Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” изграђена је 1908. године, као школска зграда тзв. “Камикат”. Библиотека се у ову зграду уселила 1996. године.

Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

О библиотеци у Цариброду преузето из: https://sites.google.com/site/caribrod69/narodna-biblioteka

Народна библиотека у Димитровграду основана је 1.јануара 1898.год. Њен настанак везан је за рад глумачког друштва (основаног 1888.год.), које је било иницијатор и покретач идеје о отварању градске библиотеке или читаонице. Рад Библиотеке је финансиран од стране Министарства просвете Бугарске. Крајем XIX и почетком XX века у Цариброду се јављају и први часописи: 1889. године излази први број часописа за науку и књижевност "Домашен учител", 1901. појављује се недељник "Цариброд", а 1908. излази лист "Нишава". Десетак година касније појављује се лист за хумор и сатиру "Клопотар". Године 1909. у Цариброду излази и прва штампана књига "Стихови и проза" аутора Христа Гоцева.

После политичких промена насталих Нејским договором, већ 1920. године цео фонд библиотеке је пренет у град Драгоман у Бугарској, а касније пребачен у Софију. Истовремено са преношењем библиотеке у Софију, мења се и њено име, па она није више Царибродско градско читалиште, већ Царибродско бежанско читалиште-Софија.

Године 1928. омладина Цариброда оснива своју библиотеку и читаоницу "Искра" у којој се окупљала напредна омладина тога доба. Године 1931. у Цариброду је основан Југословенски национални клуб чија је читаоница располагала великим бројем књига.

Осмог априла 1941. године у Димитровграду се поново успоставља бугарска власт. Десетог новембра исте године Оснивачка скупштина донела је одлуку о оснивању библиотеке "Отец Паисиј". До спајања месне библиотеке у Цариброду "Отец Паисиј" и избегличке библиотеке из Софије долази 1. новембра 1942. године. Таква јединствена библиотека остаје све до 8. септембра 1944. године када је срушена фашистичка власт. Одмах по успостављању нове власти, већ почетком 1945. године у Цариброду је основана библиотека "Христо Смирненски". При библиотеци је радило и аматерско позориште "Христо Ботев", а у просторијама библиотеке била је смештена и књижара.

Године 1950. свечано је отворена за грађанство нова зграда Дома културе. Културне институције у граду (биоскоп, библиотека, КУД, Аматерско позориште „Христо Ботев“) које су до тада биле смештене у неколико зрада, смештене су у новој згради Дома културе.

Зграда Народне библиотеке “Детко Петров” (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Димитровградска гимназија, је почела са радом првог септембра 1891. године у скромним условима. Њена историја подељена је на четири периода, а та подела се заснива на објективним узроцима, који су одређивали на само рад, већ и постојање школе[25].

Прва зграда школе (преузето са: https://www.cargim.edu.rs/SR/oskoli/istorijat.htm)

Први период обухвата време од оснивања Гимназије од 1891. до 1920. године, када је Цариброд био у границама Бугарске, па је сходно томе Гимназија је радила по законима просвете, који су тада били на снази. **Други** период обухвата време од 1920. до 1941. године, тј. време после Првог светског рата, када су Цариброд и његова околина били припојени Краљевини СХС, када су услови за постојање и рад гимназије били промењени – пре свега настава се не спроводи на бугарском језику, већ на српском. У **трећем** периоду од 1941. до 1944. године, долази до нових промена. После капитулације Краљевине Југославије, у Царибродском крају успоставља се поново бугарска власт, настава се враћа на бугарски језик и просвета се успоставља према бугарским законима. И најзад, **четврти** период, који обухвата време у новој Југославији од 1945. године, опет нова држава, са народно-демократским уређењем, нови закони и нови услови.[26]

Савремена зграда гимназије изграђена је 1986. године, и налази се у махали Строшена чесма,улица Ћирила и Методија бр.16.

Напомена:

Више о библиотеци у књизи „Библиотека у Димитровграду: 1898-1998“ Момчила Андрејевића

[25] https://www.cargim.edu.rs/SR/oskoli/istorijat.htm
[26] исто

6. **Зграда болнице - “стационара” у ул. Sутјecka бр. 74 на кп број 767 КО Димитровград (ужива статус претходне заштите)**

Зграда болнице или стационара, као и стара кућа (налази се прекопута) или тзв. “Инфективно одељење” у ул. Сутјеска 47 на кп број 931 КО Димитровград уживају статус претходне заштите.

Завод за заштиту споменика културе Ниш је урадио фотограметрију стационара 24.09.2020.

Зграда болнице - Стационара у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

Зграда болнице - Стационара у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

ДИМИТРОВГРАД

Болницата се ремонтира с бързи темпове

Според думите на директора на Здравния дом в Димитровград **Васил Велчев**, тези дни са завършени най-големите работи в рамките на ремонта на някогашната болница в града. Сега вече може да се каже, че наближава денят, когато димитровградската болница отново ще бъде открита, този път като отделна част от "интерното" на Пиротската болница.

Досега е направено следното: стаите са преградени, спуснати са таваните, които бяха изключително високи, подменен е подът на стаите и е поставено ново осветление в тях. Тези дни стаите ще бъдат варосани и с това ще приключи ремонтът на етажа. Що се отнася до електроинсталацията, тези дни работниците от Елек-

троразпределителното предприятие трябва да направят ново разпределение на тока. Предстои и подмяна на водопроводната и канализационната инсталация и накрая самата сграда да се уреди отвън. Вече е завършен ремонтът на покрива и комините.

Металните кревати и касетки вече са на ремонт в "Металац", където ще бъдат боядисани и пластифицирани. Когато бъде открита, болницата ще има 15 легла за болни, които могат да бъдат лекувани тук и ще бъде оборудена с всички необходими помагала и инструменти. В болницата ще работят лекари от Здравния дом в Димитровград, а когато е необходимо, ще бъдат ангажирани и лекари от Пирот. Според Велчев, настоява се ремонтът да бъде завършен до края на годината, за да може болницата да приеме първите си пациенти до края на тази или в началото на следващата година.

За ремонта на болницата досега са изразходвани около 150 000 динара от местното самообладане, с които е набавен материалът. Ремонтните работи са проведени безплатно от предприятията – спонсори, преди всичко от "Комуналац", "Градња" и "Металац". Средствата, които са одобрени от съответното министерство на Сърбия, все още не са дадени поради лошото материално положение в здравеопазването.

А. Т.

Текст о извршеним радовима на згради “Болнице” у Димитровграду, у часопису “Братство” број 1658 од 17.10.1997. године

тзв. “Старо инфективно одељење” у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

7. **Зграда некадашњег “Учитељског дома” у ул. Боре Станковића 39**, на кп број 1383 КО Димитровград

Зграда је грађена од 1947-1952. године за потребе учитељског дома. Већ 1959. године одобрен је пројекат за доградњу ове зграде за потребе производног погона Фабрике гумених производа. Том прилико планирана је доградња главне погонске хале која би имала везу са постојећим објектом анексима.Локација је позната као “бивши гумарски отпад”, а непосредно окружење зграде служи као грађевинско стовариште.

Некадашња зграда Учитељске школе у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

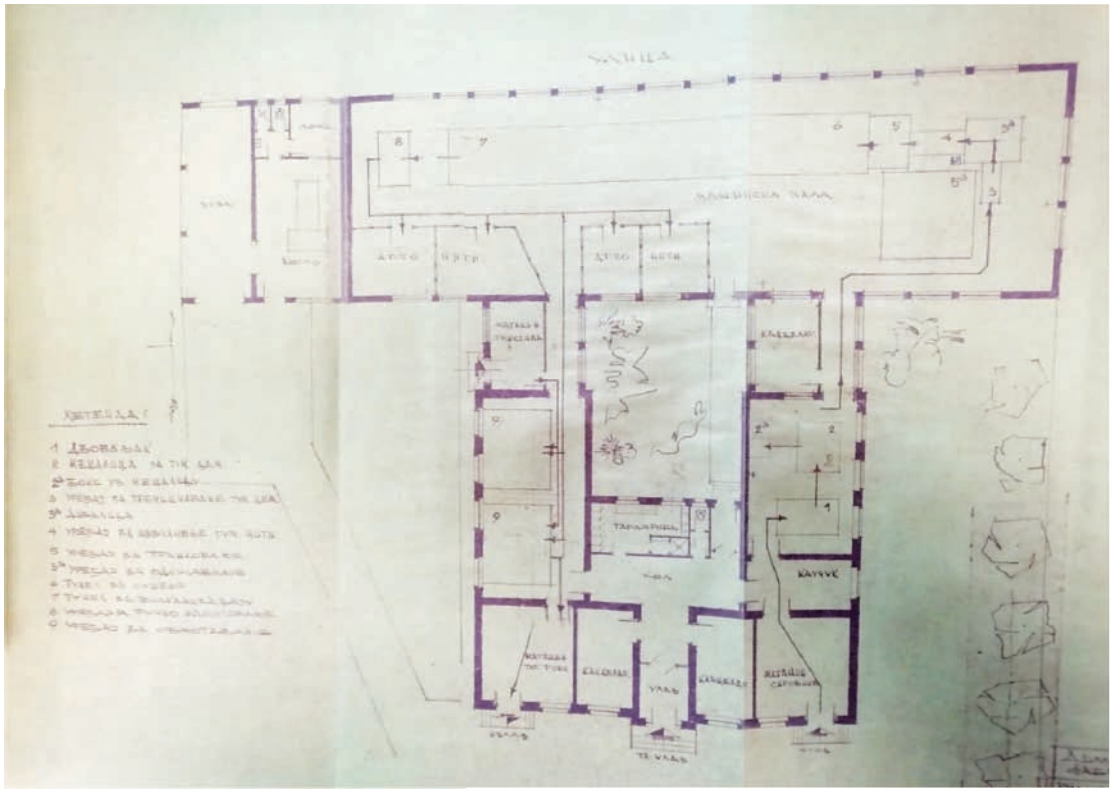

Некадашња зграда Учитељске школе у Димитровграду (документација: Историјски архив Пирот)

Зграда Учитељске школе у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020)

Додатак:

О касарни у Димитровграду

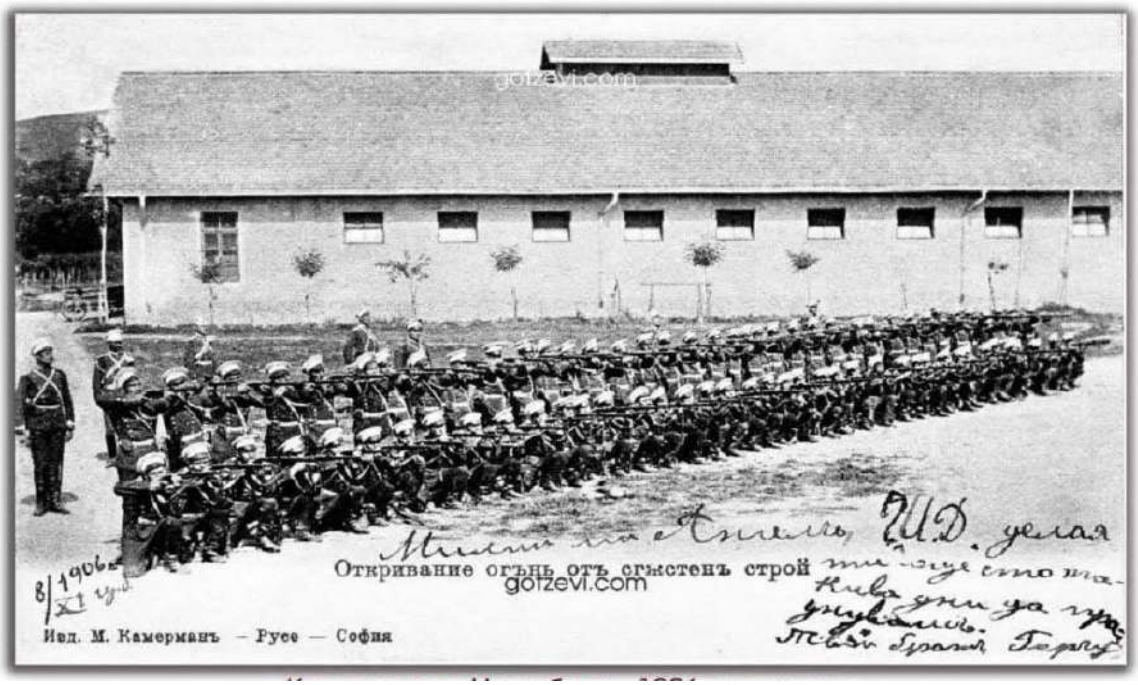

Касарна у Цариброду, 1906. год (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Касарна пешадијског пука (преузето са http://muzejcaribrod.blogspot.com/2012/10/blog-post_30.html)

Након ослобођења Бугарске од Отоманске власти за седиште 25. Драгоманског пука одређен је Цариброд. Убрзо је почела и градња касарни (1880-1890), једне велике –

пешадијске и друге мање – артиљеријске. Уз њих су изидане штале, пекара, вешерај и низ занатских радњи, а уређена је и велика башта (градина) са долапом на Нишави, као и мали парк око артиљеријске касарне. Југословенска краљевска војска је спалила пешадијску касарну ”Капетан Каранић” 8.априла 1941. године до темеља да не би пала непријатељу у руке.

Данашњи изглед касарне (седиште граничне полиције у Димитровграду) (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Сакрална архитектура

фотографија: А. Никшић

САКРАЛНА АРХИТЕКТУРА

Храм Рођења Пресвете Богородице у Димитровграду

Црква Пресвете Богородице налази се на к.п. бр. 598 КО Димитровград, у југоисточном делу градског подручја на простору захваћеном улицама Христе Ботева и Васила Левског. Грађена је 1892-1894. године, мада се у неким изворима помиње 1885. година као почетак изградње темеља за цркву.[27] Изградња цркве одпочела је на иницијативу попа Тодора Атанасова од (1831 до 1903. године). Новчана средства за изградњу су се скупљала од свих православних верника, а они који нису имали давали су добровољне радне дане.

Архитектура цркве је монументална са звоником на прочељу над којим је барокно кубе. Овакав тип сакралне архитектуре доминантан је у периоду од 1830. до 1882. године, али се у унутрашњости задржао и знатно касније. Води порекло од архитектонског решења српских православних храмова развијаних на територији Карловачке митрополије у осамнаестом веку[28]. Посебно се водило рачуна о величини и изгледу звоника који је наглашавао значај црквене грађевине и носио вишеструка симболичка значења. Основа цркве је у виду тробродне базилике са апсидом и припратом над којом се уздиже звоник са барокним кубетом, као и још једном осмостраном куполом над наосом, карактеристичним елементима сакралне архитектуре тога времена.

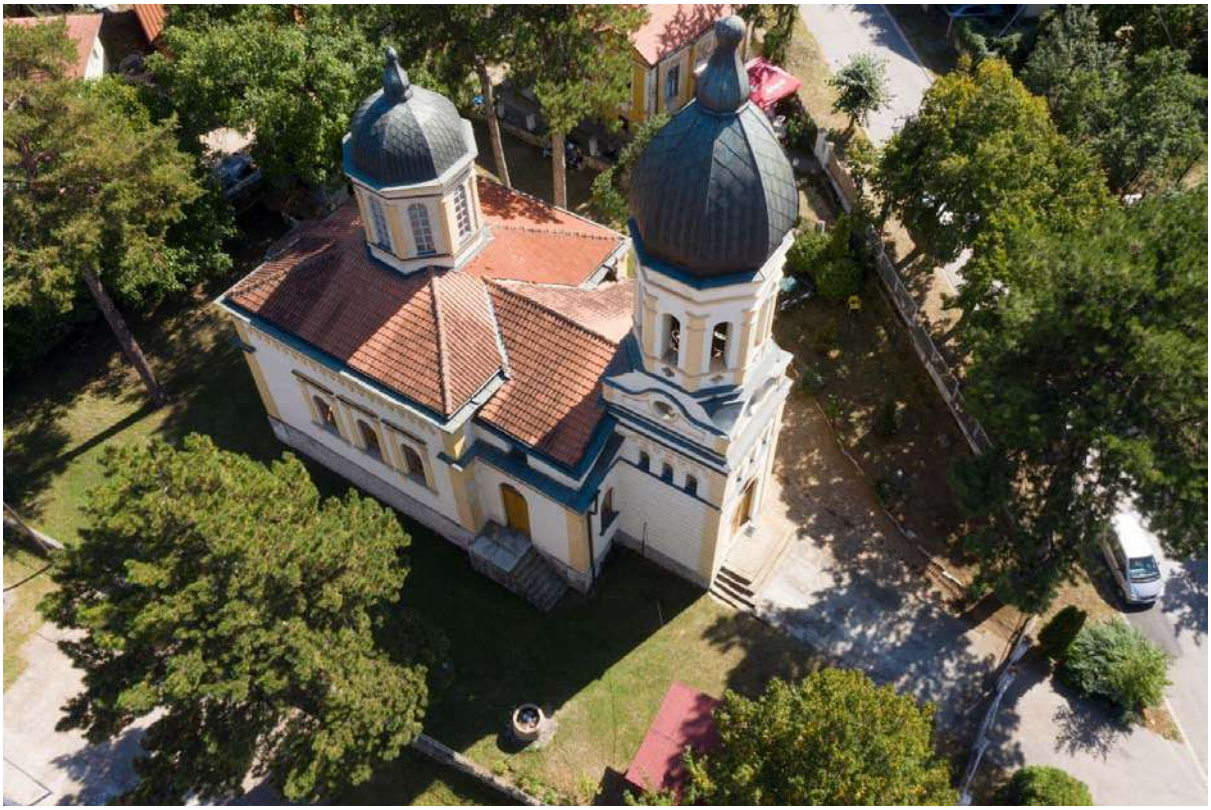

Црква Св. Богородице у Димитровграду (фотографија: А. Никшић, 2020.)

[27] Андонов. Христо: *Царибродски родослов 1851-1951*, Народна библиотека Димитровград, стр.79
[28] М. Тимотијевић, *Црква Светог Георгија у Темишвару*, 41.

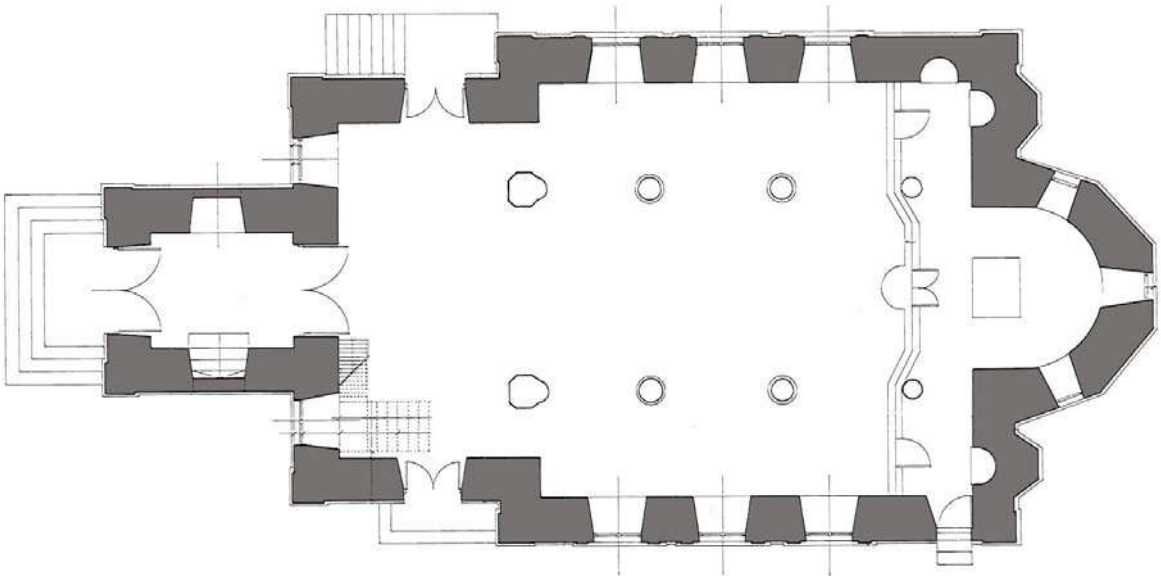

Основа цркве (цртеж: ЗЗСК Ниш, Т. Младеновић)

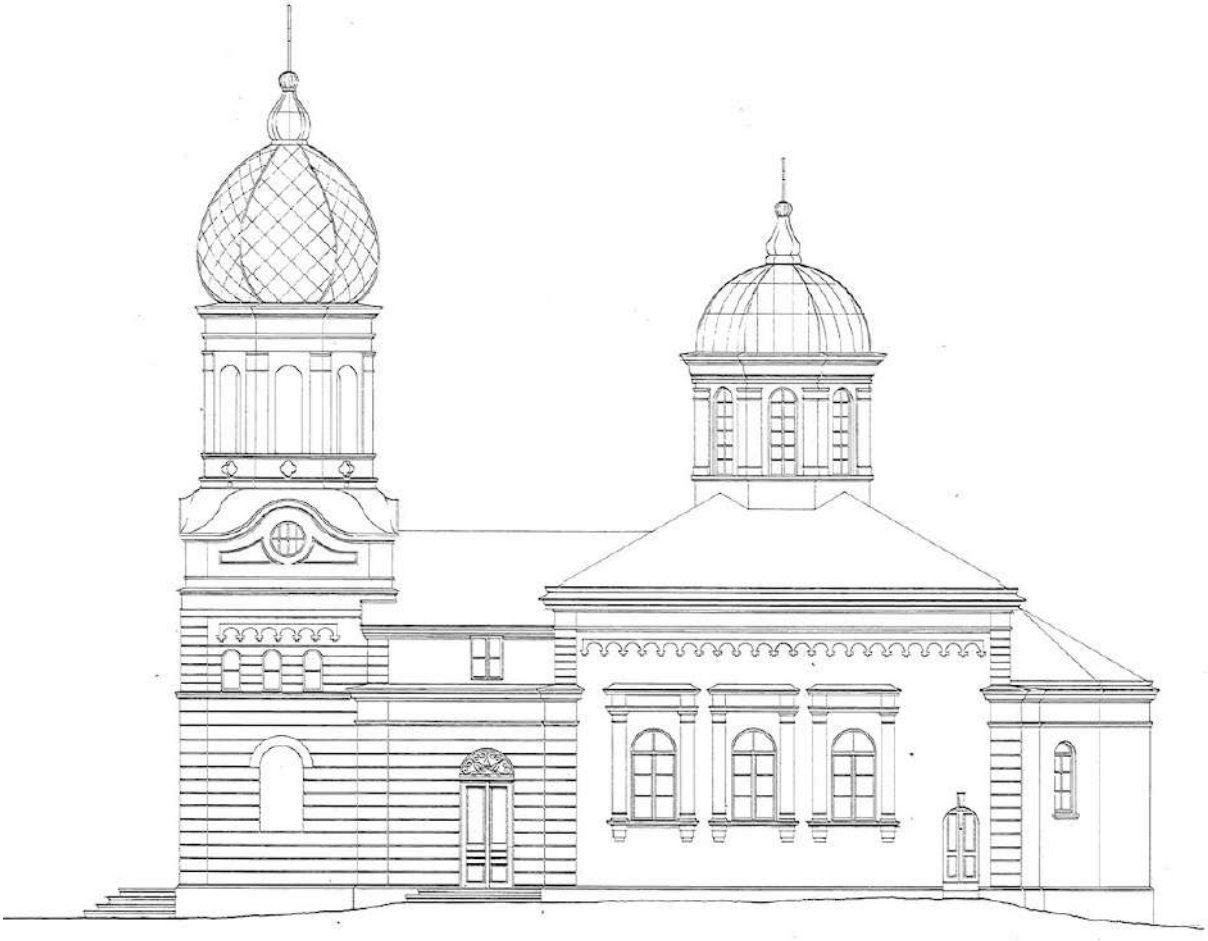

Источни део цркве (цртеж: ЗЗСК Ниш, И. Андрејевић)

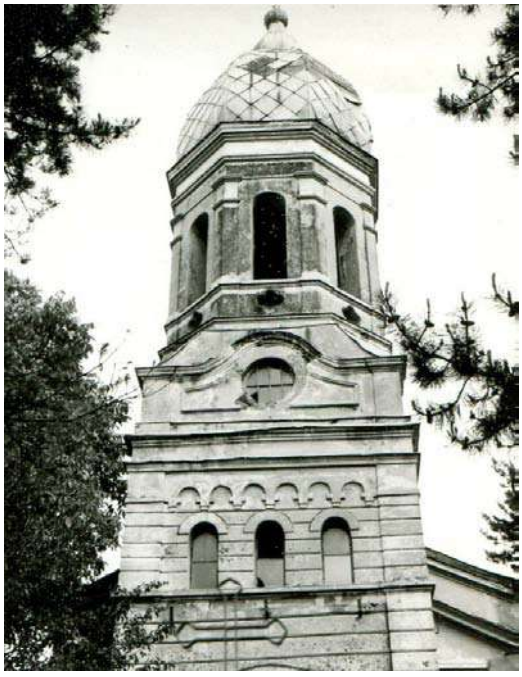

Црква Св. Богородице у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, 1980. и З. Радосављевић, 2020.)

Црква Св. Богородице у Димитровграду (ЗЗСК Ниш, А. Никшић, 2020.)

Источни део цркве и надгробни споменик попу Тодору Атанасову (1831 - 1903.) (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Освећење новосаграђеног храма било је 8. новембра 1894. године.

Димензије цркве су 25,40 x 12.70m, а зидови су различите дебљине од 0,6 до 1m. Осветљена је са 11 прозора: по три са северне и јужне стране, три са стране апсиде и два са запада. Осим кроз главни улаз са западне стране, у цркву се може ући кроз дупла врата са јужне, и једна мања са северне стране.
Црква је једнобродна, једноапсидна са припратом изнад које се издиже осмоугаона купола са звоном, а од средине брода издиже се још једна осмоугаона купола. Апсида је грађена као полукружна у унутрашњости, а петоугаона споља. Кров је покривен црепом, осим на куполи са звоном и осмоугаоној куполи на броду, које су покривене бакарним лимом.
Равне фасадне површине декорисане су обрадом на угловима зидних маса, профилисаним подкровним и подеоним венцем, као и декоративним аркадним фризом испод подеоног венца, док је највећа пажња посвећена обради западног прочеља. Западни део храма, над којим се уздиже високи звоник, декорисан је угаоним пиластрима по вертикали. На њој се налазе велика двокрилна улазна врата и три лучно завршена прозора, изнад којих се понавља декоративни аркадни фриз. Западна фасада се завршава атиком са лучним завршетком, изнад које се уздиже звоник. Унутрашњост цркве је засведена полуобличастим сводом и подељена пиластирима и потпорним луцима на три травеја.

Иконостас у цркви Св. Богородице у Димитровграду (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Иконостас и дуборез у цркви су дело дебарског мајстора Ивана Филова Аврамова (1834-1910) и његовог помоћника Нестора Алексијева из дебарског села Осој. Иконописац икона на иконостасу је Иван Констатинов. Олтарски део је делимично осликао Мића Митић сликар из Димитровграда[29]. Године 1912. Софијски окружни одбор одобрио је 200 лева за поправку цркве. Године 1994. започета је обнова цркве, а завршена је 2009. године[30]. Стари дрвени патос цркве замењен је мермерним плочама и постављени су радијатори за грејање.

[29] eparhijaniska.rs
[30] Иванов, Цветко Д. ... [и др.]. (2018): “ВЯРА и камък = Вера и камен”, Димитровград, Народна библиотека "Детко Петров", 2018 (Ниш : Свен)

Манастир Св. Димитрија

Манастир Св. Димитрија, у народу познат као “Манастирче” налази се на к.п. бр. 5345 КО Димитровград. Смештен је у подножју планине Мртвине између борове и храстове шуме, јужно од града. Први храм је саграђен 1870. године, а други 1925. године, сазидан је на темељима старијег. Обновљен је у потпуности 1996. године, а тада је и иконописан руком уметника Миће Митића[31]. Порта и имање манастира Св. Димитрија, као и сам манастир, околна борова и храстова шума, карактеристичан положај надомак Димитровграда, свеобухватно дају манастиру и околини изузетну амбијенталну вредност, и треба обезбедити заштиту читавог амбијента.

Манастир посвећен Св. Димитрију, јужно од Димитровграда, 1916. године (преузето са: www.gotzevi.com)

Црква Св. Димитрија, 1980. године (ЗЗСК Ниш)

[31] eparhijaniska.rs

Црква Св. Димитрија (ЗЗСК Ниш, 1980.)

Црква Св. Димитрија (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Конак у порти манастира посвећеног Св. Димитрију (ЗЗСК Ниш, 1980.)

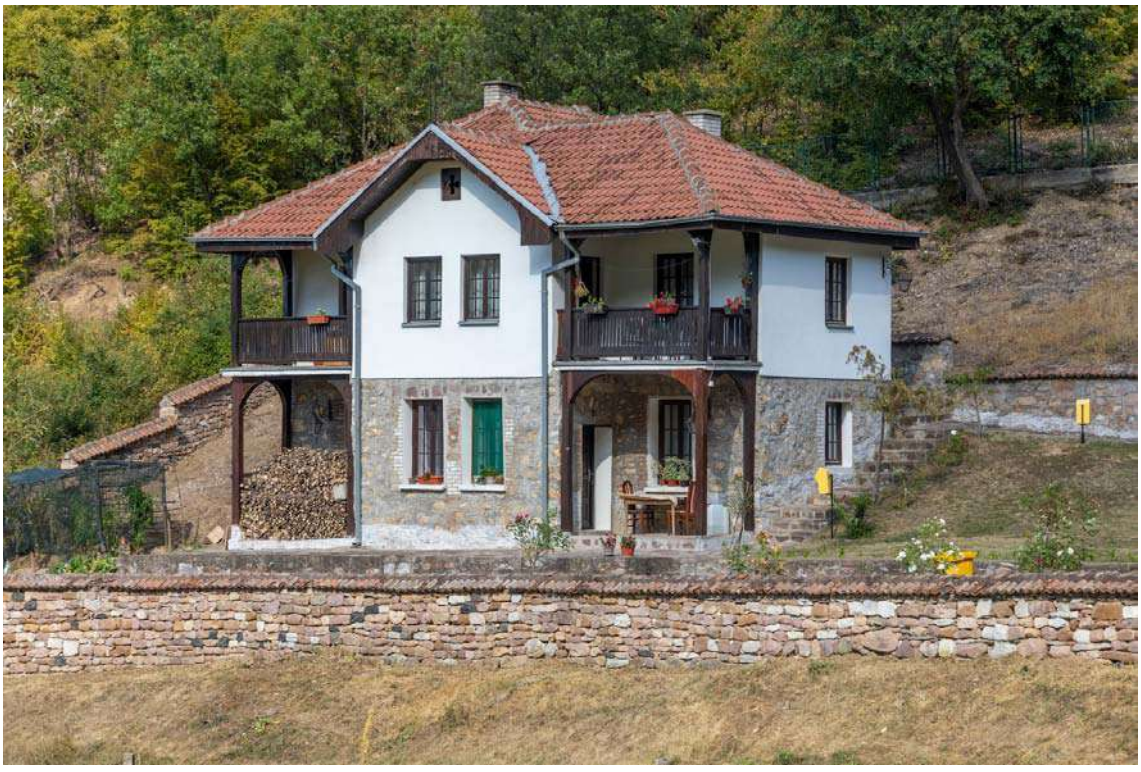

Конак у порти манастира посвећеног Св. Димитрију (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

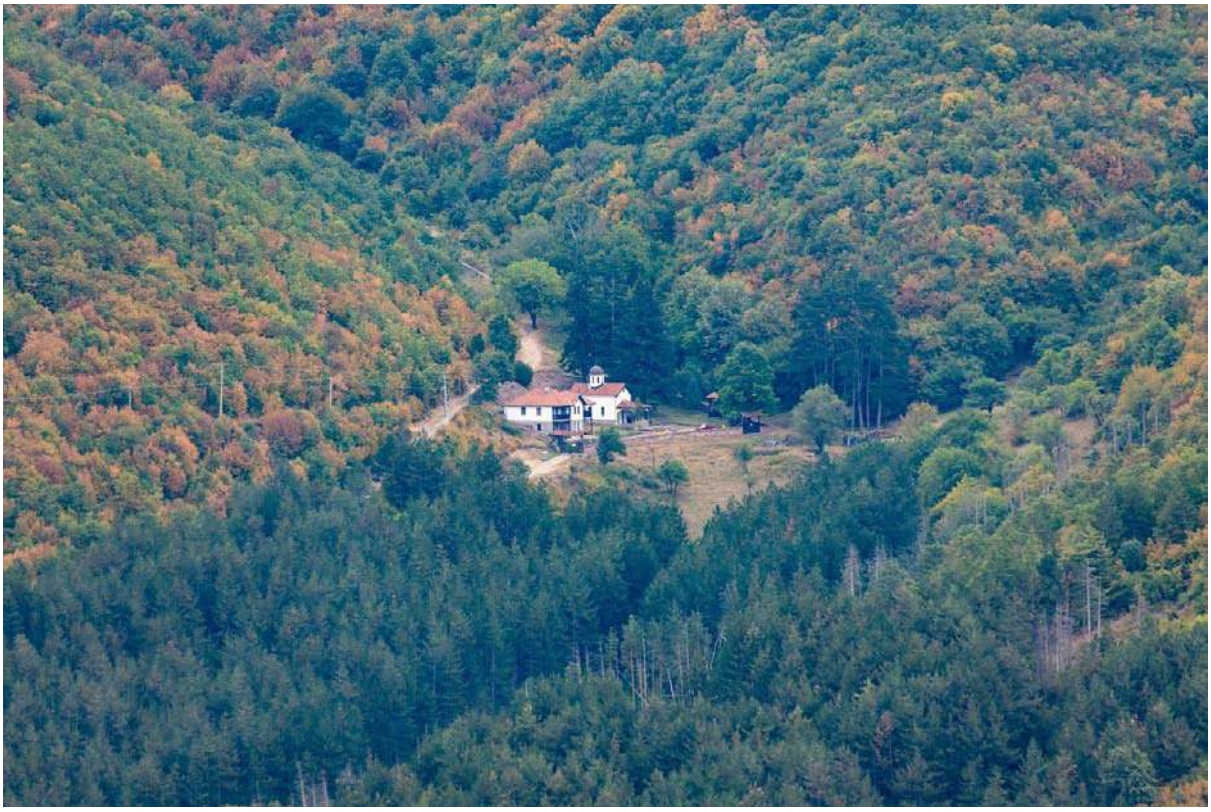

Манастир посвећен Св. Димитрију (ЗЗСК Ниш, 1980. и З. Радосављевић, 2020.)

Парохијски дом - “Поповска кућа”

Парохијски дом - “Поповска кућа” налази се на истој парцели, у порти цркве, очуване архитектуре карактеристичне за период и стил градње овог подручја.

Поповска кућа (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Градско гробље

Градско гробље се налази на катастарским парцелама бр. 1593, 1594 и 1595 КО Димитровград, на јужној страни Димитровграда, на стрмој падини изнад града.

(фотограметрија А. Никшић октобар 2020)

У оквиру гробља налази се стара гробљанска капела са два надгробна споменика, и више камених надгробних споменика са датовањем из времена с краја XVIII до средине XIX века, углавном на источној страни гробља.

Градско гробље, ортофото (извор: Геосрбија, 2020.)

Потребно је спровести систематско истраживање гробља, у циљу документовања, заштите и бољег разумевања историјских прилика.

Градско гробље, поглед са Нешковог брда (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Надгробни споменици на градском гробљу (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Надгробни споменици на градском гробљу (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

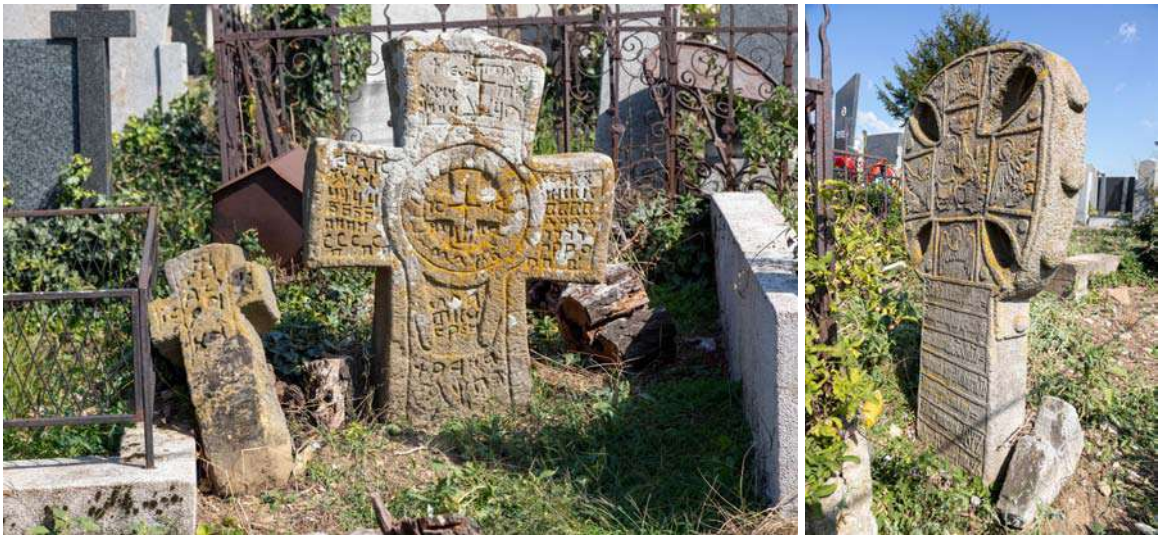

Камени крст Св. Тројица из 1871. године са криптограмима и именом свештеника Златка Јереја (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, А. Никшић, 2020.)

Стара гробљанска капела са два надгробна споменика (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Напомена:

- Више о црквама и манастирима општине Димитровград у:
  Иванов, Цветко Д. ... [и др.]. (2018): “ВЯРА и камък = Вера и камен”, Димитровград, Народна библиотека "Детко Петров", 2018 (Ниш : Свен).

Заветни крстови - оброци у Димитровграду:

- Св. Тројица (на градском гробљу)
- Св. Мина - св. Тројица (на месту Богатица, северозападно од центра града на узвишењу Нешково брдо)
- Св. Петка - изнад куће Новице Владимирова у подножју брда Козарица
- Св. Вазнесење Господњег (Спасовдан) - налази се изнад касарне (данас седиште граничне полиције)
- Оброк Св. Пресвете Богородице - североисточно од града, између Крнишора и Јазвиња, испод пута
- Св. Димитрије (Митровдан) налази се са јужне стране манастира Св. Димитрије “Манастирче”

Напомена:

- више о заветним крстовима на подручју општине Димитровград у књизи:

Игов, Сретен (2013): Оброчните крЪстове: култово знамение, Димитровград, Народна библиотека.

ОСТАЦИ ИНДУСТРИЈСКОГ НАСЛЕЂА ДИМИТРОВГРАДА

Парни ваљак у Димитровграду налази се испред зграде железничке станице.

Парни ваљак у близини железничке станице (фотограметрија: А. Никшић, 2020)

Изградња прве зграде хидроцентрале Јордана Царибродског, на кп 910, КО Димитровград и канала "савакат" на 1646/1 КО Димитровград, и увођење електричне струје 1926. године у многоме је утицало на развој Царибода. Употреба електричне енергије представља прекретницу у наступању индустријског начина производње. Млин на водни погон, иако малог капацитета, представља први индустријски објекат у Димитровграду. Електрична хидроцентрала, као и млин на водни погон били су у власништву Јордана Царибродског са синовима Георгијем, Тодором, Данчом и Илијом. "*За изградњу те, прве електричне централе у Цариброду, као и за електрификацију улица и кућа у граду заслужни су чланови (некада) чувене породице Царибродски. Пре свих, млинар и индустријалац Јордан Царибродски (1860-1932), човек који је ишао корак испред свог времена, човек који је имао визију и идеју, човек који је смогао снаге и усудио се да у једној малој и сиромашној средини реализује један тако скуп и смео подухват. Хидроцентрала је имала турбину опште снаге 70 KW (50+20) и трофазни генератор наизменичне струје снаге 40 кWA, 380/220V, 50Hz. Из Мађарске је поручен дизелов GANZ мотор, довољне снаге да покреће и млин и централу. Јордан је од општине закупио право да ископа канал и спроведе воду из Нишаве. Тај канал је постао познат као „савакат", био је дужине 650 метара и обезбеђивао је пад воде од 4,5 метара. Централа браће Царибродски је служила све до 1957. године, када је Димитровград прикључен на електросистем Врла један, а језеро још коју годину дуже све док на једном његовом делу није направљена ткачница*."[32]

[32] http://caribrod-dimitrovgrad.blogspot.com/2015/02/blog-post_20.htm[l]

Зграда електричне централе (преузето из часописа “Братство”)

Зграда електричне централе је једно време служила као млин након Другог светског рата.

Остаци прве електричне централе (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

Западним делом града од улаза у град са магистрале Ниш-Димитровград до пружног прелаза код Дома здравља Димитровград, дуж Балканске улице, доминирају визуре железничке станице (траса пруге Димитровград-Софија), аутобуске станице (изграђена 1982. године), фабричког комплекса “Свобода”, напуштених постројења Гумарске индустрије Димитровград и других индустрија.

Својеврсна ,,привредна идеологија'' или индустријализација, чијом се применом преображава целокупно друштво (као једина ,,идеологија'' од које сви имају користи, а нико штете), као друштвени концет привредног развоја у коме долази до коренитог мењања привредне структуре под дејством (убрзаног) развоја индустрије и примене савремених технологија је на територији општине Димитровград показала је на најбржи и најефикаснији начин своју негативну страну, у покушају убрзане промене успореног и традиционалног у индустријски динамично друштво.

аутобуска станица - није у функцији

напуштене фабричке инсталације ГИД

визуре западног дела града

визуре западног дела града

визуре западног дела града

Последице послератне индустријализације, урбанизације и деаграризације је пад броја становника у сеоским насељима је од 1948 - 2011. године. У 43 села општине Димитровград становништво се од 1948 - 2011. године смањило за скоро 80% (са 20119 на 4078). Период од 1948 - 1981. године је познат по масовном пресељавању сеоског становништва у градове. Укупан број становника у целој општини 1948. године износио је 23063 , а 2011. године број становника је смањен на 10562.

Друштвена фирма, земљорадничка задруга "Сточар" која је у другој половини XX века носила пољопривредну, односно сточарску, производњу у Димитровграду, и која је имала заокружен процес производње и прераде нашла се у стечају, али је за овдашње људе најдраматичнија била пропаст Гумарске индустрије Димитровград, која се својевремено успешно пословала (била је кооперант и француског "Реноа" и неких норвешких фирми). Без посла је остало 1.900 људи. Одмах, затим, угасила се у име приватизације и транзиције, текстилна фабрика "Слобода", а посао је изубило 700 радника. Сличну судбину доживеле су и фирме "Балкан", "Братство", "Металац"...

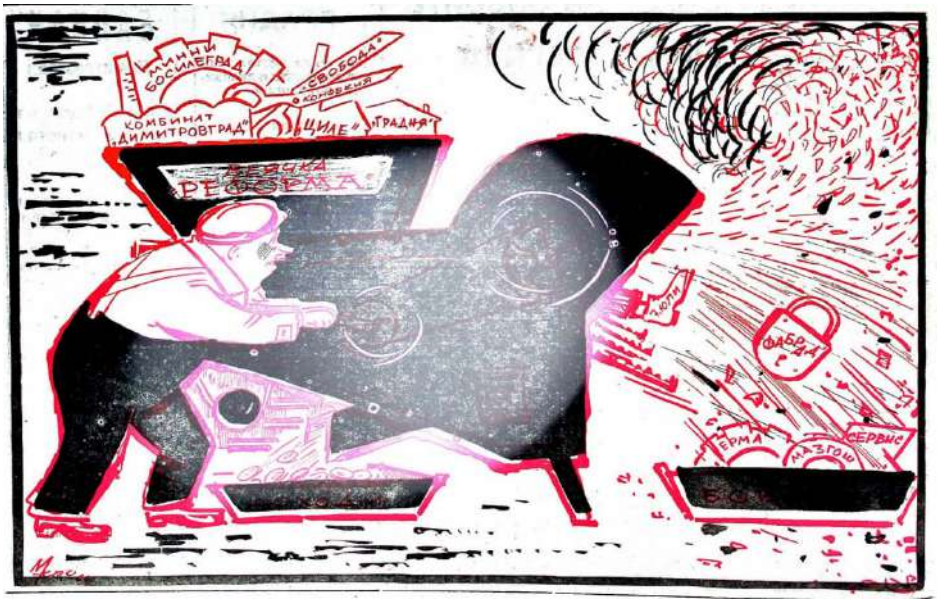

Карикатура о стању димитровградске индустрије,часопис Братство 1968.године

Подаци преузети са интернет сајта Историјског архива у Пироту:

Гумарска индустрија Димитровград основана је 1959. године, као Фабрика гумених нити са седиштем у Димитровграду. Предмет пословања фабрике је производња шприцаних гумених нити на бази гумене смеше растворене у бензину и обмотавање гумених нити. Производња шприцаних гумених нити у земљи није постојала, па су се потребе домаћег тржишта покривале из увоза, а обмотавање се делимично вршило у земљи, а делом у иностранству. Одмах након доношења решења о изградњи фабрике, постигнут је споразум са Фабриком гумених производа „Тигар" из Пирота за изградњу Фабрике гумене обуће и гумене техничке робе. Фабрици се 1961. године одобрава промена назива фирме у Комбинат гумених производа „Димитровград". Предмет пословања је од тада производња шприцаних нити и њихово обмотавање као и производња гумене обуће и гумене техничке робе. Асортиман производа се проширује и то: обмотана гумена нит, гумени опанак, лакована чизма, клинасто ремење, гумирана платна и потпетица. Комбинат је имао три погона: погон за производњу гумених нити, погон за производњу обмотаних гумених нити и погон гумене обуће и гумено техничке робе. Овако уклопљене и заокружене целине условиле су и промену назива фирме. Комбинат мења назив фирме и 1966. године постаје Индустрија гумених производа „Димитровград". Након ликвидације предузећа „Фабрад" 1970. године, куповином основних средстава и другог материјала овог предузећа формирана је радна јединица металних производа.

Проширује се и предмет пословања на производњу голих и обмотаних гумених нити, производњу гумене техничке робе и других производа од гуме и производњу металног репродукционог материјала и металне робе за широку потрошњу, као и на производњу патент брава, грађевинског окова и ауто делова. Након детаљног сагледавања и израде елабората о економској оправданости стварања интегрисаног предузећа са Индустријом гумених производа „Тигар" из Пирота, донесена је одлука о припајању фабрике у Димитровграду. Тако су 1973. године организоване у Основну организацију

удруженог рада под називом СОУР „Тигар“ радна организација за производњу обуће и техничке робе „Димитровград“. Током 1989. године Радна организација у Димитровграду напушта пословни систем „Тигар“ и наставља да послује самостално као Предузеће за израду гумених производа „ГИД“ (Гумарска индустрија Димитровград) са седиштем у Димитровграду. Почетком двехиљадитих предузеће приступа процесу трансформације и 2002. године постаје Акционарско друштво за израду гумених производа „Гид“. Покренут је стечајни поступак 22. априла 2004. године, а завршен је 25. марта 2009. године.

Комплекс Гумарске индустрије Димитровграда - ГИД (документација: Историјски архив Пирот)

ГИД ДИМИТРОВГРАД (извор сајт “Геосрбија”-Димитровград)

Акционарско друштво „Металац“ основала је група грађана 1967. године као Радњу за обављање браварских, машинбраварских, лимарских, ковачко-коларских и водоинсталатерских радова са седиштем у Димитровграду, али је 1974. године конституисана као Монтажно производно занатска радна организација „Металац“. Ова занатска радња је обављала овакве врсте послова до 1980. године, када постаје „Металац“ производно монтажна рада организација, са потпуном одговорношћу, а 1982. године конституише се као Производно монтажна и трговинска радна организација „Металац“ која у свом састава има ООУР „Промет“ и ООУР „Промонт“. Предузеће у оваквом облику послује до 1985. године када се ООУР „Промонт“ издваја из састава Радне организације и наставља пословање као посебна радна организација. Од тада предузеће послује као Радна организација за производњу и монтажу металних производа „Металац“.Након доношења новог Закона о предузећима 1989. године РО „Металац“ је организована као Друштвено предузеће за производњу и монтажу металних произовда „Металац“ Димитровград са потпуном одговорношћу. Након приватизације, која је спороведена методом јавне аукције долази до продаје 70% друштвеног капитала, и предузеће почев од 11. новембра 2002. године послује као Акционарско друштво„Металац“ Димитровград. Међутим, Агенција за приватизацију је раскинула купопродајни уговор са већинским власником, због неиспуњавања уговорних обавеза и 12. октобра 2007. године уводи стечајни поступак, који је завршен 30. октобра 2008. године.

„Металац“ Димитровград (извор сајт Геосрбија)

Друштвено предузеће за производњу и промет намештаја „Васил Иванов Циле“ основано је 1947. године као Државна машинбраварска коларско столарска радионица „Циле“, са седиштем у Димитровграду. Решењем о спајању предузећа „Циле“ са електричном централом и млином „Светлина“, 1951. године формира се Државни индустријско занатски комбинат „Циле“, који убрзо мења назив у Занатско предузеће „Циле“, а затим и Столарско предузеће „Васил Иванов Циле“. Под овим именом послује до 1977. године када прераста у Радну организацију Фабрика намештаја „Васил Иванов Циле“. Радна организација је пословала без основних организација у свом саставу и 1989. године трасформише се и организује као Друштвено предузеће за производњу и промет намештаја „Васил Иванов Циле“. Предузеће се бавило производњом финалних производа од дрвета, као и израдом и оправком предмета од дрвета. Предузеће је у својој делатности имало и трговину на мало непрехрамбеним производима.Због тешке материјалне ситуације Друштвено предузеће „Циле“ 1996. године припаја се Друштвеном предузећу „Украс“ из Беле Паланке. Уписом статусних промена „Циле“ престаје да постоји, а „Украс“ преузима сва права и одговара за све његове обавезе.

Друштвено предузеће за производњу и промет намештаја „Васил Иванов Циле“ Димитровград (извор сајт Геосрбија)

Друштвено предузеће конфекција „Свобода“ основано је 1952. године као Државна кројачка градска радионица „Свобода“ са седиштем у Димитровграду. Радионица врши услуге у вези са израдом одеће и друге кројачке услуге. Након само неколико месеци постојања припојиле су јој се постојеће занатске радионице и тиме је прерасла у Општу градску занатску радионицу за израду одеће, обуће, кожуха и прераду меса „Свобода“, а већ 1954. године преимењује се у Занатско предузеће „Свобода“. Као таква остала је да послује до 1960. године, када је напустила мануфактурни начин производње и прешла на индустријски под називом Индустријско предузеће конфекције „Свобода“. Предузеће се 1974. године конституише као Радна организација конфекције „Свобода“ и у свом саставу има ООУР „Младост“ производњу и ООУР „Будућност“ трговине и Радну заједницу заједничких служби. На основу Самоуправног споразума о промени у организовању Радне организације 1989. године мења назив у Предузеће Конфекције „Свобода“. Под овим називом послује до 1998. године када мења име у Друштвено предузеће конфекције „Свобода“.Предузеће се бавило производњом одеће, тепиха и прекривача за под, трговином на мало текстилом, одећом, металном робом, цевима, уређајима и опремом за централно грејање, трговином на велико хемијским производима, порцуланом, стакларијом, лековима, бојама, зидним тапетима и средствима за чишћење. Најбољи резултати остварени су у периоду оа 1976-1987. године. Покренут је стечајни поступак 22. априла 2004. године, а завршен је 18. јула 2008. године.

Друштвено предузеће конфекција “Свобода” (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

Фабрика патент брава и аутоделова „Фабрад“ основана је 1958. године под фирмом Занатска металопрерађивачка радња „Механичар” са седиштем у Димитровграду. Предмет пословања радње је био браварска, машинобраварска и механичарска занатска радиност. Назив предузећа је измењен 1960. године у Занатско металопрерађивачко предузеће „Механичар”.
Изменом је уписана и допуна пословања тако да отада врши ковачке, ливачке, алатничарске, коларно-казанџијске, машинбраварске, водоинсталатерске и металопрерађивачке делатности. Делатност је допуњена 1963. године производњом погона за парно грејање. Одлуком Радничког савета од 14. децембра 1965. године, пошто је завршена реконструкција и требало је прећи на фабричку производњу, извршена је измена у предмету пословања у фирми. Тако са предметом пословања од 1. јануара 1966. године врши индустријску производњу патент брава и другог грађевинског окова, као и транспортне услуге трећим лицима. По измени делатности, измењен је и назив у Фабрика патент брава „Фабрад“. Фабрика следеће године производи и ауто делове те са тим мења и име у Фабрика патент брава и аутоделова „Фабрад“. Због непрофитабилног пословања у фабрици је 1970. године отворен стечајни поступак, који је завршен затварањем фабрике 1980. године.

Акционарско друштво „Пекара“ основано је 1990. године као Друштвено предузеће „Пекара“ са седиштем у Димитровграду. Предузеће је основано издвајањем из састава Друштвеног предузећа „Тргокоп“ из Димитровграда. Предузеће се бавило производњом хлеба и пецива, као и трговином на мало прехрамбеним производима. Као Друштвено предузеће функционише до 2003. године када је приватизовано и регистровано као Акционарско друштво „Пекара“ са већинским власником Геров Драгомиром.
Среско предузеће за откуп и промет пољопривредним производима „Стара Планина“ основано је 1950. године са седиштем у Димитровграду. Предмет пословања предузећа је откуп и промет пољопривредних производа. Задатак предузећа је да врши откуп и промет житарица, стоке, сточних производа, коже, вуне, техничких маснoћа, млека и млечних производа, воћа, поврћа, алкохола, сточне хране, отпадака и осталих пољопривредних производа.Решењем Народног одбора Среза Димитровград из 1954. године „Стара Планина“ се брише из судског регистра и припојено је Трговинском предузећу за промет пољопривредних производа на велико „Кооператива“ са седиштем у Димитровграду.

Трговинско предузеће на велико и мало „7. јули“ основано је 1946. године са седиштем у Димитровграду. Предузеће се бавило трговином индустријске робе на велико и мало и имало је своје малопродајне објекте у којима је продавало робу широке потрошње. Предузеће је престало да постоји 1967. године након пошто је отишло у стечај, а формирано је ново, предузеће под називом „Напредак“, трговинско предузеће на мало.

Трговинско предузеће за промет пољопривредних производа на велико „Кооператива“ основано је 1954. године са седиштем у Димитовграду. Предузеће је основано од стране Среског савеза земљорадничких задруга у Димитровграду. Предмет пословања предузећа био је сакупљање и продаја пољопривредних производа, као и продаја агротехничких средстава за унапређивање

пољопривреде.Бавило се откупом и прометом житарица, стоке, сточних производа, коже, вуне, техничких маснoћа, млека и млечних производа, живине, јаја, перја, поврћа, воћа, алкохола, сточне хране, лековитог и индустријског биља и др.Од 1. јула 1955. године Предузеће се припаја Предузећу за откуп и трговину „Задругар“ из Пирота.

Списак предузећа, друштва и др. са територије општине Димитровград:
Акционарско друштво „Металац“ Димитровград – Димитровград • Акционарско друштво „Пекара“ – Димитровград • Акционарско друштво за израду гумених производа „Гид“ – Димитровград• Друштвено предузеће за производњу и промет намештаја „Васил Иванов Циле“ – Димитровград•Друштвено предузеће конфекција „Свобода“ – Димитровград • Земљорадничка задруга „Видлич“ – Височки Одоровци • Земљорадничка задруга „Сточар“ – Димитровград * Комунално предузеће за продају електричне енергије и вршење млинских услуга „Светлина“ – Димитровград• Предузеће за експлоатацију лигнита рудник „Видлич“ – Мазгош • Среско предузеће за откуп и промет пољопривредних производа „Стара планина“ – Димитровград• Трговачка и шпедитерска радња Косте Нешића –Димитровград• Трговинско предузеће за промет пољопривредних производа на велико „Кооператива“ –Димитровград • Трговинско предузеће на велико и мало „7. јули“ – Димитровград • Фабрика патент брава и аутоделова „Фабрад“ – Димитровград • Грађевинско предузеће “Градња”-Димитровград • ООУР Тргокооп-Димитровград • Угоститељско предузеће “Балкан”• Предузеће за израду кожне галантерије “Братство”-Димитровград. [33]

[33] http://arhivpirot.rs/industrija-i-rudarstvo/

Споменици и спомен обележја

фотографија: З. Радосављевић

СПОМЕНИЦИ И СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА

1. **Спомен пирамида-споменик “Паметник” палим ратницима у српско-бугарском рату 1885. године**, лоциран је на врху Нешковог брда, северно од градског насеља. Споменик је подигнут је 1887. године.

У битки која се одиграла 24. новембра 1885. године погинуло је 49 српских и 58 бугарских војника. По наређењу команданта Царибродског гарнизона, команданта Пачева, две године након битке подигнута је спомен костурница у коју су заједно положени посмртни остаци и српских и бугарских војника. Током 2019. године спроведени су радови на осветљењу и уређењу непосредне околине споменика од стране локалне самоуправе.

Током рекогносцирања 2020. године извршен је увид у тренутно стање споменика, прикупљена је фотодокументација, и израђен је фотограметријски модел.

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (ЗЗСК Ниш, 1980.)

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Фотограметријски приказ Споменика:

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

Спомен пирамида на “Нешковом” брду (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

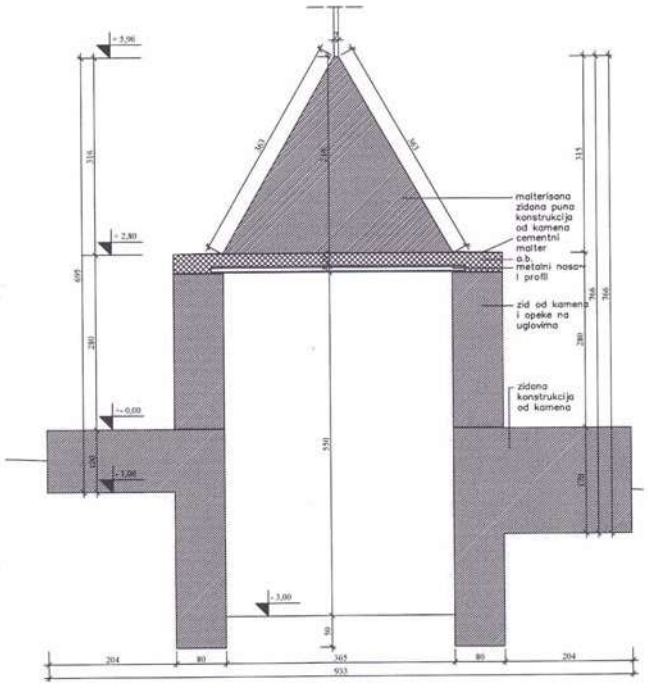

ПРЕСЕК 1-1 Р 1:50

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ		Датум	Потпис
Назив објекта: Споменик-костурница на брду Нешково изнад Димитровграда	Одговорни пројектант: д.и.а. Е.Васић-Петровић		
Место: Република Димитровград, Србија	Пројектант конструкције: д.и.а. Е.Васић-Петровић		
Садржај: Пресек 1-1	Датум израде: Септембар, 2005.	Сарадници пројектанти: д.и.а. М.Вељковић	
	Датум тех.обраде: Септембар, 2005.	Конзерв.	
	Бр.листа: 2	Размера: 1:50	

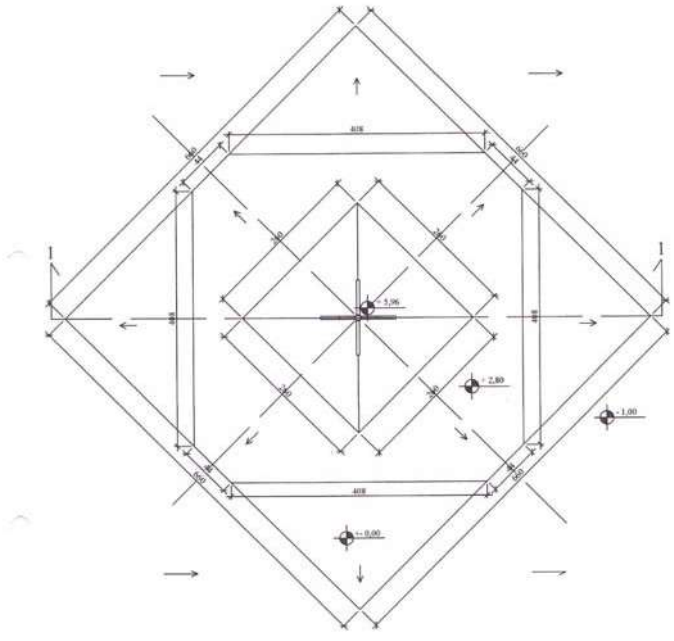

ОСНОВА Р 1:50

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ НИШ		Датум	Потпис
Назив објекта: Споменик-костурница на брду Нешково изнад Димитровграда	Одговорни пројектант: д.и.а. Е.Васић-Петровић		
Место: Република Димитровград, Србија	Пројектант конструкције: д.и.а. Е.Васић-Петровић		
Садржај: Основа	Датум израде: Септембар, 2005.	Сарадници пројектанти: д.и.а. М.Вељковић	
	Датум тех.обраде: Септембар, 2005.	Конзерв.	
	Бр.листа: 1	Размера: 1:50	

Спомен пирамида на “Нешковом” брду, пресек и основа (ЗЗСК Ниш)

2. Кућа у Улици Ћирила и Методија 36 - **спомен плоча** на кп 411/4 КО Димитровград (некадашња Ул. Моше Пијаде), у којој је 1922. године илегално боравио Моша Пијаде.

Изглед куће и спомен плоче у којој је боравио Моша Пијаде (ЗЗСК Ниш, 1980)

Кућа у којој је илегално боравио Моша Пијаде 1922. године (ЗЗСК Ниш, 1980)

Изглед спомен плоче на кући (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2011)

Изглед куће је промењен. Кућа је била приземна, већег габарита, лоцирана у унутрашњости дворишта. На објекту је постојала спомен плоча са текстом који сведочи о илегалном боравку Моше Пијаде, али и Ивана Караиванова, активног делаоца у оквиру бугарског радничког покрета 1923. године. Пошто је кућа "склона паду", власник Ценко Ћиров склонио је спомен плочу, и чува је у преосталом, сачуваном делу објекта.

Изглед спомен куће, октобар 2020. године (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић)

3. **Споменик посвећен десетогодишњици народне револуције** налазио се на перону димитровградске железничке станице, откривен 1951. године. Споменик је уклоњен/измештен са перона железничке станице, али није постављен на пројектом предвиђено место. Тренутно је у апокалиптичном стању набацане хрпе камења ураслог у траву, лоциран иза НИС-петролове бензинске пумпе, између катастарских парцела број 1643/1 и 1176/3 КО Димитровград.

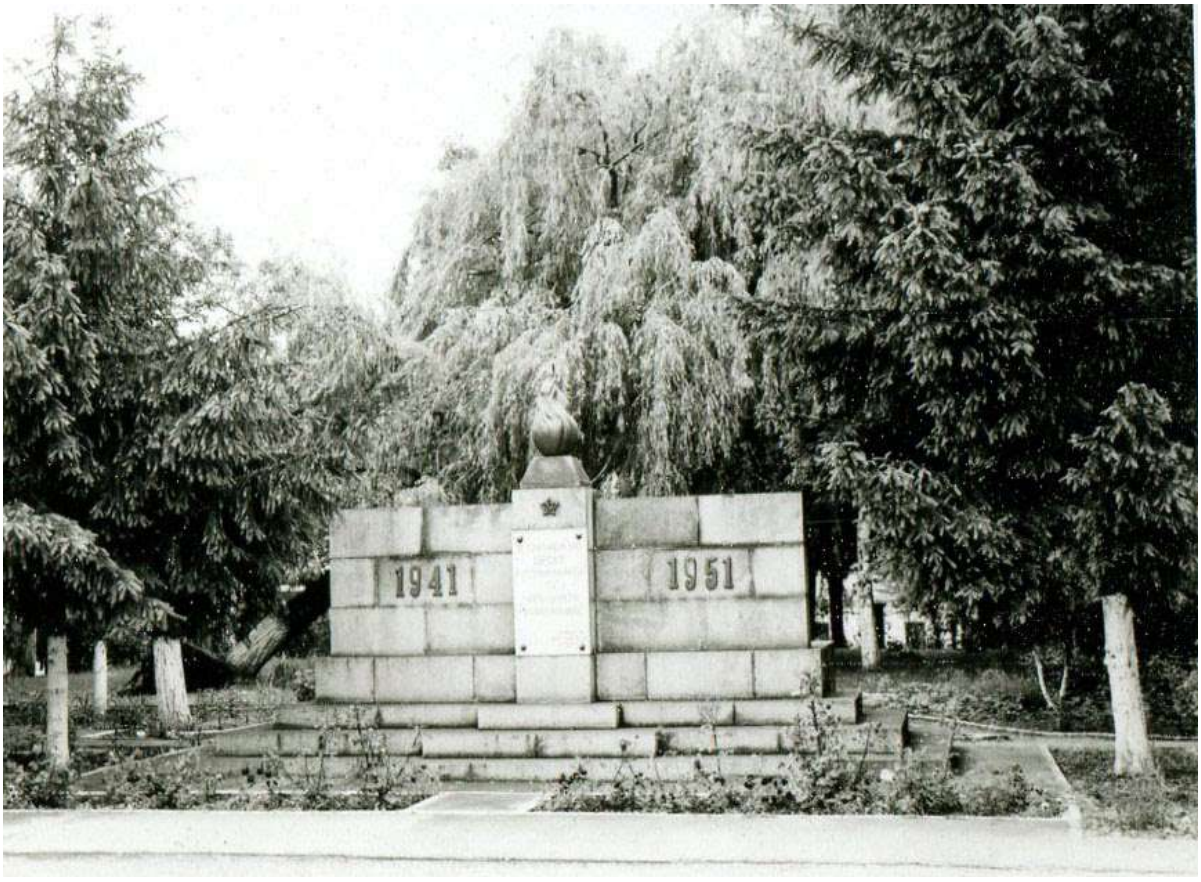

Споменик посвећен десетогодишњици народне револуције (ЗЗСК Ниш, 1980)

Остаци споменика посвећеног десетогодишњици народне револуције (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2020.)

4. **Спомен биста Васила Иванова - Цилета**. Налази се испред зграде Основне школе “Христо Ботев” у Ул. Христа Ботева бр. 1, а откривена 1966. године

Изглед спомен бисте (ЗЗСК Ниш, 1980. и Ђ. Стошић, 2020.)

*На платоу испред улаза у основну школу откривена је 2017. године биста Христа Ботева, бугарског песника и револуционара.

5. **Спомен плоча палим борцима у НОР-у**, постављена је на фасади зграде Основне школе у ул. Христа Ботева бр. 1, и откривена је 1954. године.

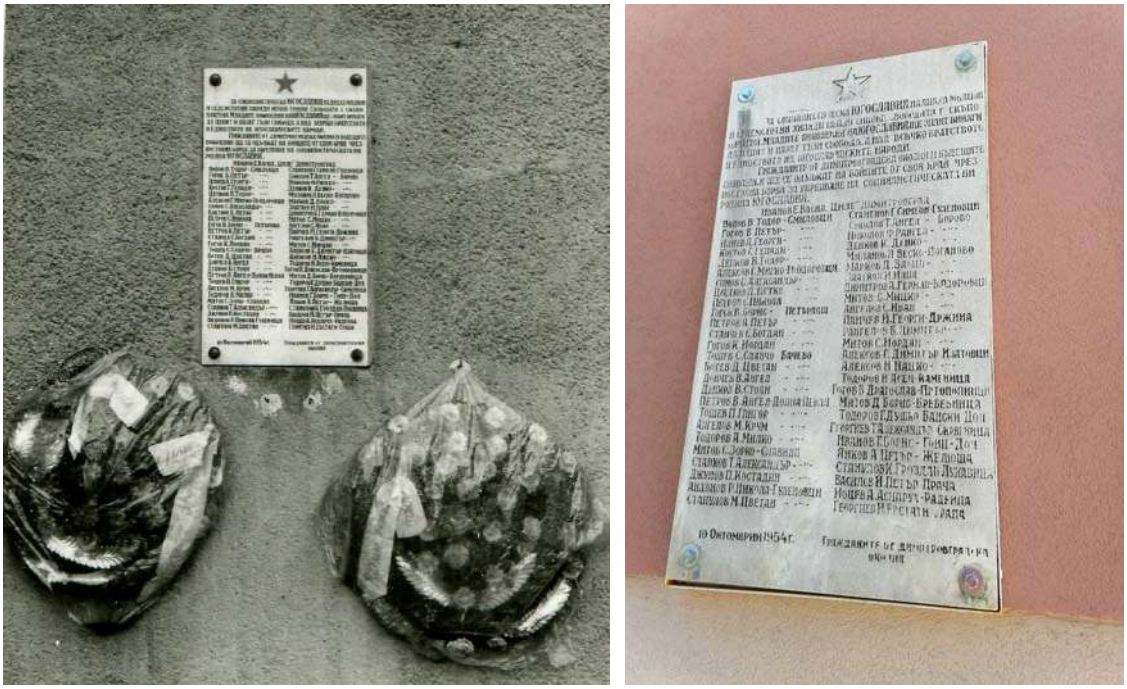

Изглед спомен плоче (ЗЗСК Ниш, 1980. и Ђ. Стошић, 2020.)

Изглед спомен плоче (ЗЗСК Ниш, Ђ. Стошић, 2020.)

6. Првобитна **Спомен плоча посвећена оснивању I царибродске бригаде**, постављена је на згради Општине 1966. године. Замењена је спомен плочом од црног мермера 1987. године.

Спомен плоча о оснивању цариградске бригаде, изглед 1980. године (ЗЗСК Ниш, 1980)

Изглед спомен плоче о оснивању цариградске бригаде (фотограметрија: А. Никшић, 2020.)

*спомен-биста бугарског револуционара Васила Левског налази се у непосредној близини општинске зграде.

Археолошки локалитети

фотографија: И. Цветковић

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТИ

Археолошки остаци на тлу данашњег града указују на постојање насеља у античком периоду. На античкој карти “Itinerarium Hierosolymitanum” из IV века (Јерусалимски итинерар), дела војног пута “via millitaris”, који је од Цариграда, преко Софије и Ниша водио до Београда са прегледом успутних станица на краћим растојањима, уписана је после Турибуса (Пирот), станица Транслитис, за коју се верује да представља данашњи Димитровград[34]. Станица Транслитис потврђена је и археолошким налазима и миљоказима из Димитровграда.

На територији општине Димитровград регистровано је преко 80 археолошких локалитета.
Рекогносцирање овог терена вршено је у неколико наврата:
1963. године Народни музеј Ниш је евидентирао више локалитета у реонима Бурела, Забрђа и Висока.
1965. године су запослени из Центра за културу Димитровград обишли Петрлашку (Одоровачку) пећину, при чему су сакупили и донели већи број фрагмената керамичких посуда.
1982. и 1985. године је екипа археолога, по налогу Археолошког института Београд боравила на терену и извршила рекогносцирање, сагледани су Гоиндолско кале, Бачевско поље и кале изнад манастира Св. Димитрије, а затим и локалитете Чербес - Градиште (Гуленовци) и на простору манастира Св. Кирик и Јулита у Смиловцима.
Археолошка ископавања спроведена су 1984. и 1985. године на налазишту Гоиндолско кале од стране Археолошког института Београд, Народног музеја Ниш и Завичајне музејске збирке при Народној библиотеци Димитровград.
1997. и 1998. године поред већ познатих локалитета констатовани су и следећи: Голем камик и Тес`к (Бачево), Врело и Селиште (Горње Градиње), Ћиташов камик (Поганово) и низ утврђења у рејону Висока[35].
2002. године су археолози из Центра за археолошка истраживања Филозофског факултета из Београда извршили рекогносцирање територије просторног плана инфраструктурног коридора Ниш - граница са Бугарском[36].
2020. године је Завод за заштиту споменика културе Ниш извршио рекогносцирање трасе гасовода на подручју димитровградске општине.

На подручју насељеног места Димитовград евидентирани су следећи археолошки локалитети:

1. На периферији, у североисточном делу градског насеља “Сателит”, Ул. 8. марта, на имању Стефана Николова, пронађене су опеке, као и делови зида са оријентацијом исток запад, делови тесаног камена, фрагменти фресака и

[34] Историја Ниша, Ниш 1983,књ. I,58.
[35] Николов, Весна (2007): *Музејска збирка у Димитровграду, Народна библиотека Детко Петров,* Димитровград
[36] Николов, Весна (2007): *Музејска збирка у Димитровграду, Народна библиотека Детко Петров,* Димитровград

људске кости. Претпоставља се да је на том месту била некропола са црквом из средњег века[37].

2. Приликом изградње мотела код Димитровграда (хотел “Хепи”) пронађени су делови римског миљоказа[38], остаци зидова од камена везаног малтером. На том месту је пронађен керамички жижак, који се датује у II-III век, а тридесетак метара даље приликом копања темеља за кућу Томе Виденов пронађена је рељефна плоча на којој је представљена грчка богиња Хеката. По речима мештана приликом извођења радова на траси ауто-пута наишло се на засведену просторију у којој је у зидовима било неколико ниша (објекат је уништен постављањем трасе). Локалитет се налази са десне стране ауто-пута[39]
3. Јужно изнад насеља била је римска тврђава (“каструм”) са римским циглама[40]
4. Локалитет: Селиште (Кндина бара – Виа милитарис) КО Градиње, Димитровград, општина Димитровград[41], остаци пута из римског периода. На овом локалитету такође се уочавају остаци отвореног насеља из енеолита. Локалитет се налази у близини сеоског пута који води за село Бачево (у близини викендице Сокола Соколова) са десне стране реке. Приликом копања рова за постављање цеви за воду, наишло се на фрагменте керамичких посуда.

Археолошки налази “Via Militaris” (ЗЗСК Ниш, И. Цветковић, 2011.)

Као целина са великом концентрацијом споменичких вредности издваја се подручје археолошког налазишта Римски пут („Via Militaris“), на траси Коридора X са више регистрованих локалитета.

[37] Николов, Весна (2007): Музејска збирка у Димитровграду, Народна библиотека Детко Петров, Димитровград

[38] К.Ристић, Димитровград и његова брдско-планинска околина,Београд,1985.

[39] Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш

[40] Андонов. Христо: *Царибродски родослов 1851-1951*, Народна библиотека Димитровград, стр.14

[41] http://www.heritage.gov.rs/latinica/zastitna_arheoloska_iskopavanja_koridor_10_Seliste_Via_militaris.php

5. „Керамидилници“, Димитровград
6. Локалитет “СТРОШЕНА ЧЕШМА”, Ул. Иве Андрића бр.11, отворено насеље из енеолита. Приликом копања темеља за градњу куће наишло се на керамичке тегове, култни предмет и керамичку посудицу.
7. Приликом земљаних радова у ул. Најдена Кирова на бр. 39, пронађена је некропола са кремацијом. По причању Кирила Тодорова, наишло се на већи број урни са пепелом и у једној од њих је нађена мала стрелица. Урне су радници разбили тражећи злато.[42]
8. Ул. Најдена Кирилова бр. 31, Ћерћерска мала. Локалитет се налази на левој обали Нишаве, где је приликом копања јаме у дворишту откривено највероватније ритуално огњиште на дубини од око 2,5m. Пронађено је петнаестак керамичких тегова поређаних у круг пречника око 0,60m. Тегови су, по речима власника куће, били поређани ужим крајевима према унутра и на њима су видљиви трагови гарежи. У средини тог круга су били видљиви остаци ситних костију и пепела. Огњиште је уништено и затрпано од стране власника, а у збирци се налази један од тих тегова.[43]
9. Ул. Толстојева, Селиште, Димитровград, отворено насеље из енеолита. Локалитет се налази на стрмој косини изнад северног дела града. Приликом земљаних радова нађена је бакарна крстаста секира.
10. На локалитету у ул. Његошевој бр. 14, пронађен је објекат из турског периода. Приликом копања баште нађен је већи број керамичких пећњака кружне и четвртасте основе и керамичке посуде.
11. КАЛЕ, Св. Димитрије. Утврђење из касноантичког-рановизантијског периода. Локалитет се налази јужно од града изнад цркве Св. Димитрија ("манастирче"). По конфигурацији терена могу се пратити трагови зидина, а уз бедем је пронађено и неколико фрагмената рановизантијске керамике.
12. ЈАЗВИЊЕ. Локалитет се налази североисточно од града. Највероватније се ради о некрополи из турског периода. Нађено је десетак крстова од којих се пар њих налази у дворишту Центра за културу у Димитровграду.
13. У атријуму Гимназије „Свети Кирило и Методије” у Димитровграду је постављена збирка археолошких остатака са подручја Димитровграда.

[42] Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш
[43] Документација Завода за заштиту споменика културе Ниш

Археолошки налази у атријуму Гимназије (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

Археолошки налази у атријуму Гимназије (ЗЗСК Ниш, З. Радосављевић, 2020.)

****

Развојем привреде, индустрије, пољопривреде, миграцијом људи са села у град, Димитровград је постепено губио обележја старог града. Изградња стамбених, пословних и друштвених објеката након Другог светског рата дали су нове облике савремене архитектуре, у складу са друштвеним уређењем које је владало у социјализму. Град је током своје "модернизације", избрисао део своје градитељске историје и традиције. Делимичне реконструкције коју су људи предузимали на старим кућама, или стамбеним зградама са доградњама и надоградњама такође је променила изглед града. Начин грађења зидова и темеља, начин покривања и врсте кровних покривача, оријентација објекта, материјал од којег су грађени односно техника грађења објеката у погледу примене конструктивног система,али и микроклиматски услови – неповољни ветрови, инсолација, микроорганизми су негативни фактори који утичу или су тицали на стање сагледаног градитељског фонда (поједнако су изражени и у сеоским насељима и у Димитровграду).

Традиционална, месна архитектура представља ризницу колективне меморије, корен континуитета развоја и чини битну смерницу у очувању идентитета и аутентичности насеља и основу на којој се морају базирати принципи еколошки одговорног градитељства у будућности. Велику пажњу требало би посветити "атмосфери" амбијента, која се мора очувати и ревитализовати. Адекватан приступ ревитализацији и заштити историјског градитељског наслеђа Димитровграда намеће потребу да се сачувају аутентичне урбанистичко-архитектонске, ликовно-естетске и амбијенталне вредности.

Приликом реконструкције, а нарочито изградње нових објеката на овом подучју основна смерница требало би да буде реинтерпрентација локалних типолошких одлика у складу са савременим архитектонским, функционалним, грађевинским, технолошким, енергетским и пејзажним решењима, избегавајући формалистичке и широко прихваћене стилове грађења и имитације традиционалне куће.

*

СПИСАК ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА

ДОБРО КОЈЕ УЖИВА ПРЕТХОДНУ ЗАШТИТУ

1. Зграда болнице - стационара у ул. Сутјеска бр. 74 на кп 767 КО Димитровград

ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ КОЈЕ ПОСЕДУЈЕ СПОМЕНИЧКА СВОЈСТВА

1. **“Шире подручје Строшене чесме”**

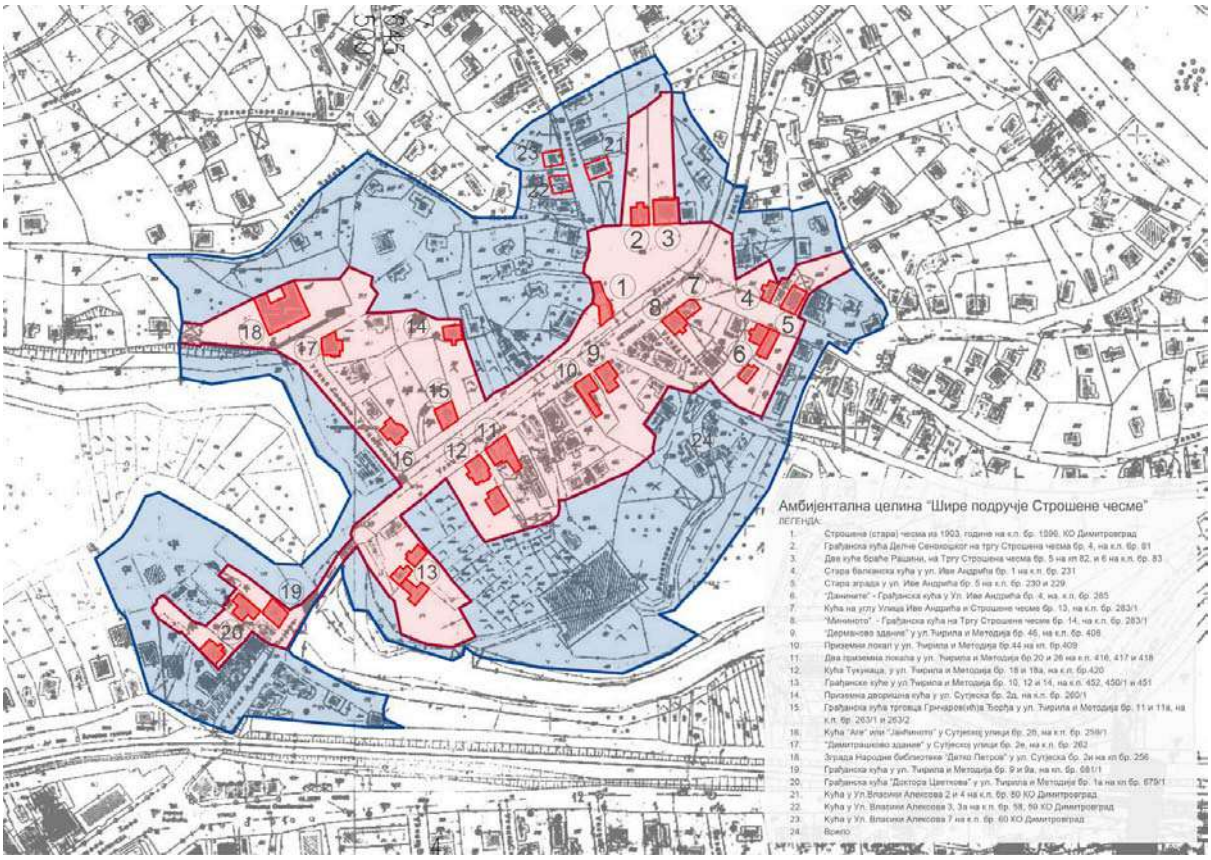

Амбијентална целина “Строшена чесма” - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

Значајне грађевине у овој амбијенталној целини су:

1. Грађанска кућа на тргу који се формира између улица Власаки Алексова и Ћирила и Методија - Трг/Улица Строшена чесма бр. 4 (кућа Делче Сенокошког), на к.п. бр. 81 КО Димитровград, са очуваним изворним архитектонским елементима.

2. Две куће браће Рашини, грађанске куће на тргу који се формира између улица Власаки Алексова, Детка Петрова и Ћирила и Методија - Улица/Трг Строшена чесма бр. 5 на кп 82, и бр. 6 на к.п. бр. 83 КО Димитровград
3. Стара балканска кућа из прве половине XIX века са свим градитељским карактеристикама тог времена, у ул. Иве Андрића бр. 1 на к.п. бр. 231 КО Димитровград
4. Стара зграда из средине XIX века у ул. Иве Андрића бр. 5 на к.п. бр. 230 и 229 КО Димитровград
5. "Данините" - Грађанска кућа у Ул. Иве Андрића бр. 4, на. к.п. бр. 285 КО Димитровград
6. Кућа на углу Улица Иве Андрића и Строшене чесме бр. 13, на к.п. бр. 283/1
7. Грађанска кућа ("Мининото") на Тргу Строшене чесме бр. 14, на к.п. бр. 283/1 КО Димитровград
8. Грађанска кућа "Дерманово здание" у ул. Ћирила и Методија бр. 46, на к.п. бр. 408 КО Димитровград са локалом у приземљу и просторијама за становање на спрату.
9. Приземни локал у ул. Ћирила и Методија бр.44 на кп. бр.409 КО Димитровград
10. Два приземна локала у ул. Ћирила и Методија бр. 20 и 26 на к.п. бр. 416, 417 и 418 КО Димитровград
11. Куће Тукунаца, у ул. Ћирила и Методија бр. 18 и 18а, на к.п. бр. 420 КО Димитровград
12. Три грађанске кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 10, 12 и 14 (ул. Моше Пијаде), на к.п. бр. 452, 450/1 и 451 КО Димитровград
13. Приземна дворишна кућа у ул. Сутјеска бр. 2д, на к.п. бр. 260/1 КО Димитровград
14. Грађанска кућа трговца Грнчаров(ић)а Ђорђа у ул. Ћирила и Методија бр. 11 и 11а, на к.п. бр. 263/1 и 263/2 КО Димитровград, други назив је Бојанћиното - кућа Георги Бојанке
15. Слободностојећа грађанска кућа "Аге" или "Јонћиното" у Сутјеској улици бр. 2б, на к.п. бр. 259/1 КО Димитровград.
16. Грађанска кућа Димитра Гогова (тзв. Димитрашково здание) у Сутјеској улици бр. 2е, на к.п. бр. 262 КО Димитровград, позиционирана на углу улице, у подножју платоа на коме се налази Зграда Народне библиотеке
17. Зграда Народне библиотеке "Детко Петров" у ул. Сутјеска бр. 2и на кп број 256 КО Димитровград
18. Грађанска кућа у ул. Ћирила и Методија бр. 9 и 9а, на кп. бр. 681/1 КО Димитровград
19. Грађанска кућа "Доктора Цветкова" у ул. Ћирила и Методија бр. 1а на кп број 679/1 КО Димитровград

2. **“Стара чаршија” у махали Голем Цриброд**

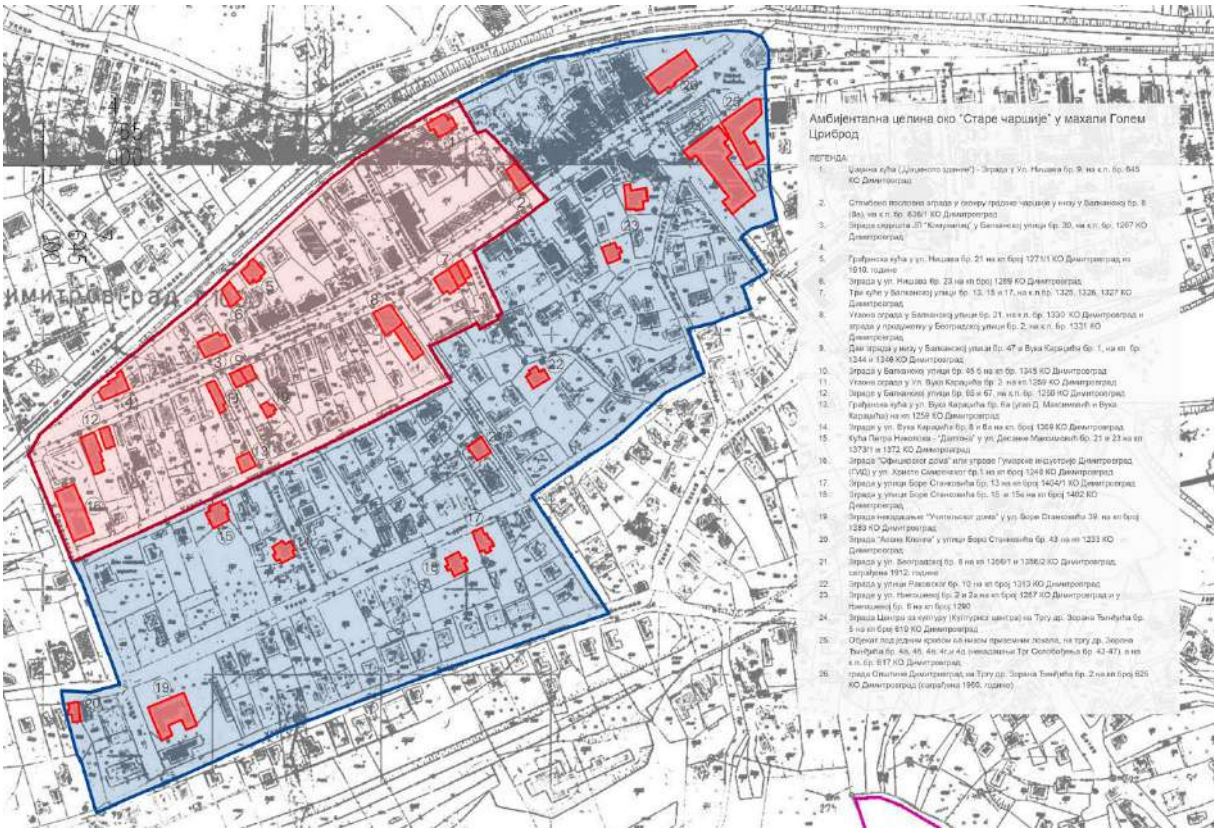

Амбијентална целина око “Старе чаршије” у махали Голем Цриброд” - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

Значајне грађевине у оквиру амбијенталне целина око “Старе чаршије” у махали Голем Цриброд:

1. Џаџина кућа („Џаџиното здание“) - Зграда у Ул. Нишава бр. 9, на к.п. бр. 645 КО Димитовград
2. Стамбено пословна зграда у оквиру градске чаршије у низу у Балканској бр. 6 (8а), на к.п. бр. 636/1 КО Димитровград
3. Зграда седишта ЈП “Комуналац” у Балканској улици бр. 30, на к.п. бр. 1267 КО Димитровград
4. Грађанска кућа у Балканској улици бр. 46, на к.п. број 1260 КО Димитровград
5. Грађанска кућа у ул. Нишава бр. 21 на кп број 1271/1 КО Димитровград из 1910. године
6. Зграда у ул. Нишава бр. 23 на кп број 1269 КО Димитровград
7. Три куће у Балканској улици бр. 13, 15 и 17, на к.п.бр. 1325, 1326, 1327 КО Димитровград

8. Угаона зграда у Балканској улици бр. 21, на к.п. бр. 1330 КО Димитровград и зграда у продужетку у Београдској улици бр. 2, на к.п. бр. 1331 КО Димитровград
9. Две зграда у низу у Балканској улици бр. 47 и Вука Караџића бр. 1, на кп бр. 1344 и 1346 КО Димитровград
10. Зграда у Балканској улици бр. 45б на кп бр. 1345 КО Димитровград
11. Угаона зграда у Ул. Вука Караџића бр. 2 на кп 1259 КО Димитровград
12. Зграде у Балканској улици бр. 65 и 67, на к.п. бр. 1250 КО Димитровград
13. Грађанска кућа у ул. Вука Караџића бр. 6а (угао Д. Максимовић и Вука Караџића) на кп 1259 КО Димитровград
14. Зграде у ул. Вука Караџића бр. 8 и 8а на кп. број 1369 КО Димитровград
15. Кућа Петра Николова - "Далтона" у ул. Десанке Максимовић бр. 21 и 23 на кп 1373/1 и 1372 КО Димитровград
16. Зграда "Официрског дома" или управе Гумарске индустрије Димитровград (ГИД) у ул. Христе Смиренског бр.1 на кп број 1248 КО Димитровград
17. Зграда у улици Боре Станковића бр. 13 на кп број 1404/1 КО Димитровград
18. Зграда у улици Боре Станковића бр. 15 и 15а на кп број 1402 КО Димитровград
19. Зграда некадашњег "Учитељског дома" у ул. Боре Станковића 39, на кп број 1383 КО Димитровград
20. Зграда "Асена Кленге" у улици Боре Станковића бр. 43 на кп 1233 КО Димитровград
21. Зграда у ул. Београдској бр. 8 на кп 1356/1 и 1356/2 КО Димитровград, сграђена 1912. године
22. Зграда у улици Раковског бр. 10 на кп број 1313 КО Димитровград
23. Зграде у ул. Његошевој бр. 2 и 2а на кп број 1287 КО Димитровград и у Његошевој бр. 6 на кп број 1290 КО Димитровград
24. Зграда Центра за културу (Културног центра) на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 5 на кп број 619 КО Димитровград
25. Објекат под једним кровом са низом приземних локала, на тргу др. Зорана Ђинђића бр. 4а, 4б, 4в, 4г,и 4д (некадашњи Трг Ослобођења бр. 43-47), а на к.п. бр. 617 КО Димитровград
26. Зграда Општине Димитровград на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 2 на кп број 626 КО Димитровград (сграђена 1960. године)

3. **“Целина око цркве Св. Богородице”**

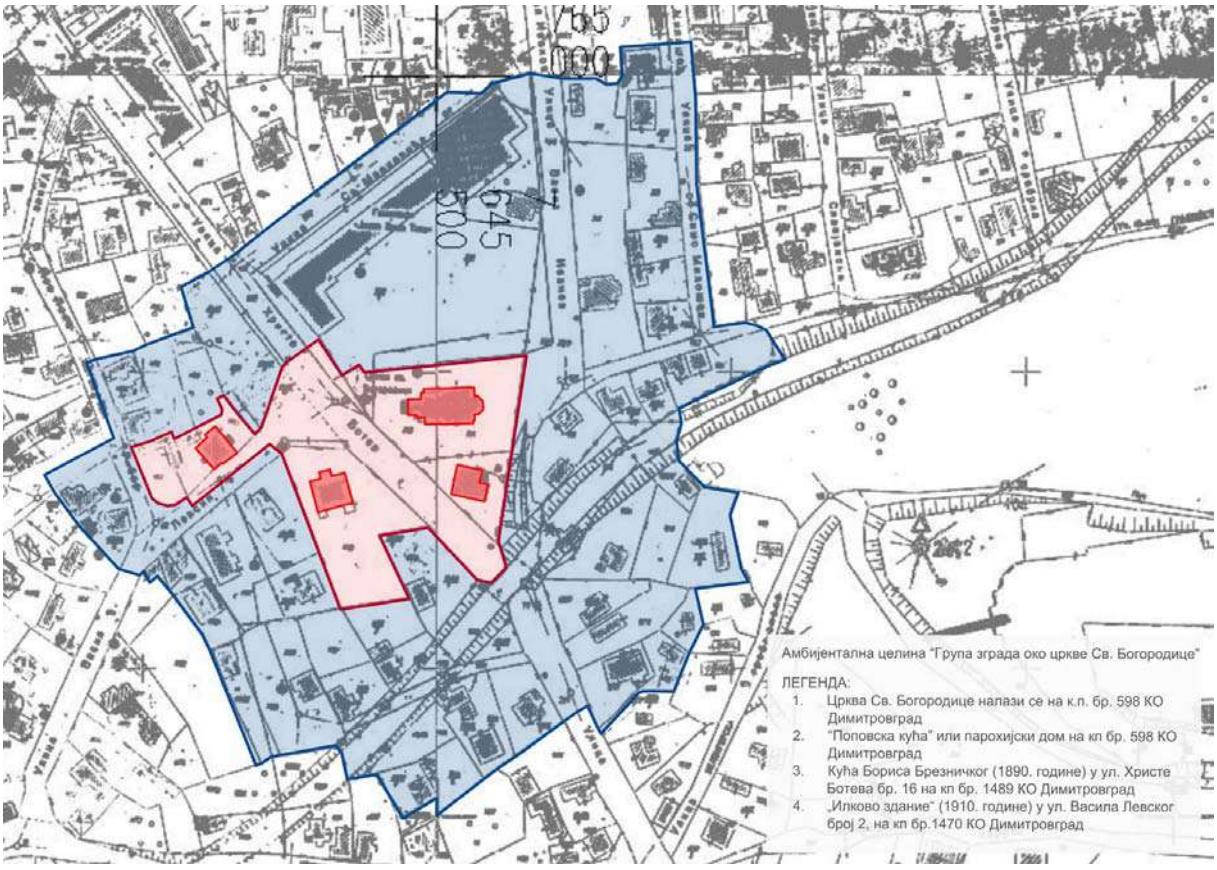

Амбијентална целина “Група зграда око цркве Св. Богородице” - прелиминарни предлог граница заштите и заштићене околине (подлога: ППО Димитровград, 2012, обрада: И. Цветковић, 2020)

Значајне грађевине у овој амбијенталној целини сУ:

1. Храм Пресвете Богородице
2. Поповска кућа или парохијски дом,
3. Кућа Бориса Брезника у улици Христо Ботев, на к.п. бр. 1489 КО Димитровград,
4. „Илково здание“ у ул. Васила Левског бр. 2 на кп бр.1470 КО Димитровград.

ПОЈЕДИНАЧНЕ ГРАЂЕВИНЕ

1. Кућа у ул. Најдена Кирова бр. 2 на к.п.бр. 616 КО Димитровград
2. Грађанска кућа у ул. Васила Иванова Цилета бр. 1 на кп 589 и 590 КО Димитровград (Власник Зденка Тодоров)
3. Грађанска кућа у ул. Најдена Кирова бр. 16 на к.п. број 579 КО Димитровград
4. Грађанска кућа у ул. Најдена Кирова бр. 48 на кп 533 КО Димитровград

5. Грађанска кућа у ул. Нишава бр. 44, на к.п. бр. 888 КО Димитровград
6. Грађанска кућа у ул. Балканској бр. 54 на кп број 974/1 КО Димитровград
7. Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 1 (угао улица Балканска и Елина Пелина) на кп број 993/1 КО Димитровград
8. Грађанска кућа у ул. Елина Пелина бр. 13 на кп број 986 КО Димитровград
9. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 7 на кп број 969 КО Димитровград
10. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 9 на кп број 967 КО Димитровград
11. Грађанска кућа у ул. Пастеровој бр. 11 на кп број 965 КО Димитровград
12. Грађанска кућа у ул. Бошко Бухе 1а на к.п. 1246 КО Димитровград

ЈАВНЕ ГРАЂЕВИНЕ

1. Зграда димитровградске железничке станице у ул. Балканској 115 на кп број 1637 КО Димитровград (пратећи објекти на кп број 1639, 1636,1635 КО Димитровград)
2. Зграда Општине Димитровград на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 2 на кп број 626 КО Димитровград (саграђена 1960. године)
3. Зграда Центра за културу (Културног центра) на Тргу др. Зорана Ђинђића бр. 5 на кп број 619 КО Димитровград
4. Зграда "Официрског дома" или управе Гумарске индустрије Димитровград (ГИД) у ул. Христе Смиренског бр.1 на кп број 1248 КО Димитровград.
5. Зграда Народне библиотеке "Детко Петров" у ул. Сутјеска бр. 2 и на кп број 256 КО Димитровград
6. Зграда некадашњег "Учитељског дома" у ул. Боре Станковића 39, на кп број 1383 КО Димитровград

ЛИТЕРАТУРА:

- Цветић, Е. Ј: Становништво Царибрида, *Гласник географског друштва*; Државна штампарија Краљевина Срба Хрвата и Словенаца, Београд, 1928.
- Андонов. Христо: Царибродски родослов 1851-1951", Народна библиотека Димитровград
- Николов Богдан: Хронологија на поважните с`битија в Димитровградскија крај
- Јиричек, Константин: Путовања по Бугарској, 1888.
- С. Димитријевић Марковић: Урбани дизајн, његова улога и значај у чувању и креирању амбијенталних целина, Наслеђе, Београд. 2012.
- Момчило Андрејевић: Библиотека у Димитровграду: 1898-1998.
- М. Тимотијевић, Црква Светог Георгија у Темишвару.
- Иванов, Цветко Д. ... [и др.]: "ВЯРА и камък = Вера и камен", Димитровград, Народна библиотека "Детко Петров", 2018 (Ниш : Свен)
- Игов, Сретен: Оброчните крЪстове: култово знамение, Димитровград, Народна библиотека, 2013.
- Историја Ниша, Ниш 1983,књ. I
- Николов, Весна: Музејска збирка у Димитровграду, Народна библиотека Детко Петров, Димитровград, 2007.
- К.Ристић: Димитровград и његова брдско-планинска околина, Београд,1985.

ИЗВОРИ:

- Завод за заштиту споменика културе Ниш
- Историјски архив Пирот
- Докторска дисертација: *Декоративно обликовање традиционалне народне архитектуре у региону Старе планине*, аутора Љубенов, Горица Б., Београд, 2015.
- Часопис "Братство"
- План генералне регулације Димитровграда, 2013. године

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

http://muzejcaribrod.blogspot.com/search/label/iz%20istorije%20grada/Објавио Marjan Milanov
https://www.cargim.edu.rs/SR/oskoli/istorijat.htm
http://muzejcaribrod.blogspot.com/2013/05/blog-post.html
https://www.zeleznice.in.rs/forum
https://sites.google.com/site/caribrod69/narodna-biblioteka
https://www.cargim.edu.rs/SR/oskoli/istorijat.htm
eparhijaniska.rs
http://caribrod-dimitrovgrad.blogspot.com/2015/02/blog-post_20.htm
http://arhivpirot.rs/industrija-i-rudarstvo/
http://www.heritage.gov.rs/latinica/zastitna_arheoloska_iskopavanja_koridor_10_Seliste_Via_militaris.php
http://kultura.bosilegrad.rs

==========
CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

719:725/728(497.11)(0.34.2)
72/75.03(497.11)(0.034.2)

СТОШИЋ, Ђорђе, 1973-
Преглед градитељског наслеђа Димитровграда [Електронски извор] : систематско истраживање (рекогносцирање) дела општине Димитровград у циљу евидентирања објеката, локалитета или целина са споменичким својствима / [аутори Ђорђе Стошић, Ивана Цветковић] ; [фотографије Зоран Радосављевић, Ивана Цветковић, Ђорђе Стошић] ; [фотограметрија Александар Никшић] ; [технички цртежи Ивана Цветковић]. - Ниш : Завод за заштиту споменика културе, 2022 (Ниш : Завод за заштиту споменика културе). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловне стране документа. - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија.

ISBN 978-86-917367-7-4

1. Цветковић, Ивана, 1983- [аутор] [фотограф]
а) Споменици културе -- Заштита -- Димитровград б) Културна добра -- Заштита -- Димитровград

COBISS.SR-ID 63117577